

caiete critice

8 (358) / 2017

Revistă editată de **Fundația Națională pentru Știință și Artă**

Director: **Eugen SIMION**

8 (358) / 2017

CAIETE CRITICE

Mihai Cimpoi '75
de Eugen Simion

*Humanités et
sciences
humaines
en Europe:
passé, présent,
avenir*
de Evaghelos
Moutzopoulos

*Un incitant și
revelator studiu
intelectual*
de Srba Ignjatović

*Despre vechea
cultură a românilor.
Câteva etape stilistice*
de Răzvan Theodorescu

*Lumea feerică
a reclamelor*
de Nicolae Corbeanu

caiete critice

Revistă editată de
*Fundația Națională
pentru Știință și Artă,
Grupul interdisciplinar
de reflecție*

și
Editura Expert,
sub egida
Academiei Române

Nr. 8 (358) / 2017

Revistă indexată CNCS în categoria B

Redacția:

Eugen SIMION
director

Valeriu IOAN-FRANC
redactor-șef

Lucian CHIȘU
coordonare editorială

Mihaela BURUGĂ
secretariat de redacție

Aida SARCHIZIAN

Călin CĂLIMAN

Maria MOLDOVEANU

Oana SOARE

Nicolae LOGIN

Luminița LOGIN

EDITURA
Expert

Tel.: 318.24.38; 318.81.06
E-mail: edituraexpert@gmail.com
office@fnsa.ro

ISSN: 1220-6350

ISSN (on-line): 2285-5041

Colegiul editorial:

Mihai CIMPOI

Jacques De DECKER (Belgia)

Serge FAUCHEREAU (Franța)

Valeriu IOAN-FRANC

Jaime GIL ALUJA (Spania)

Klaus HEITMANN (Germania)

Radivoje KONSTANTINOVIC (Serbia)

Evangelos MOUTSOPOULOS (Grecia)

Mihail METZELTIN (Austria)

Thierry de MONTBRIAL (Franța)

Basarab NICOLESCU

Dumitru ȚEPENEAG

CUPRINS

8/2017

FRAGMENTE CRITICE

- Eugen SIMION: Mihai Cimpoi 75
Mihai Cimpoi 75 3
- Lucian CHIȘU: Mihai Cimpoi – un profil
Mihai Cimpoi - a profile 8

A GÂNDI EUROPA

- Evaghelos MOUTZOPOULOS: Humanités et sciences humaines en Europe:
passé, présent, avenir
Umanioarele și științele umaniste în Europa: trecut, prezent, viitor 11

INTERVIU

- Pavel ȘUȘARĂ: „Am fugit din Est de spaima marxismului și ne-am trezit
în Vest în plină exuberanță a neomarxismului”
Florian Saiu în dialog cu Pavel Șușară
“We fled the East driven by fear of Marxism and we woke up in the West
in the plenitude exuberance of neo-Marxism”
Florian Saiu in dialogue with Pavel Șușară 14

DOCUMENT

- Livia (MAIORESCU) DYMSZA: Livia DYMSZA în corespondență
cu Mihail Antoniadă (III)
Livia (Mairescu) Dymsha: Correspondence with Mihail Antoniadă (III). 24

CRONICĂ LITERARĂ

- Srba IGNJATOVIĆ: Un incitant și revelator studiu intelectual
An exciting and revelatory intellectual study 40

ISTORIE LITERARĂ

- Lia Brad CHISACOF: Poezia fanariotă pe înțelesul celor din veacul al XXI-lea (II)
*The Phanariot Poetry Translated for the Understanding of
the 19th Century's Reader (II)*. 46

Răzvan THEODORESCU: Despre vechea cultură a românilor.

Câteva etape stilistice

The old Romanian culture. The Stylistic Stages of the Text-Image Relationship. . . . 56

Marcel COURTHIADE: Rrobia rromilor în principatele danubiene (1350-1856) (I)

The Roma People Thraldom in the Danubian Principalities (1350-1856) (I) 66

SCRISOARE DE LA KÖLN

Nicolae CORBEANU: Lumea feerică a reclamelor

The fairy world of advertisements 78

*Ilustrăm acest număr cu lucrări ale pictorului
Theodor Aman (1831-1891)*

Eugen SIMION

Mihai Cimpoi '75

Abstract

Textul de față este un omagiu adus academicianului Mihai Cimpoi, eminescolog, critic și istoric literar din Republica Moldova, la împlinirea vârstei de 75 de ani. Articolul este adresat unui om prietenos, cu umor de bună calitate, vital, obsedat de mituri și arhetipuri, de o jovialitate bine stăpânită. Sunt reamintite contribuțiile la promovarea literaturii de peste Prut ale acestui de spirit bine și de caracter, care își poartă mândria și demnitatea de român pe față, statornic. Mihai Cimpoi a scris o excelentă Istorie a literaturii din Basarabia și că a publicat un Dicționar enciclopedic – Mihai Eminescu în care sistematizează pentru prima dată într-un volum datele esențiale despre biografia și opera lui Eminescu, despre cultura și temele publicisticii eminesciene. La fel, se vorbește despre poveștile lui arhetipurile lumii țărănești din opera lui Ion Creangă, un studiu care dezvăluie puternicul simț al carnavalescului și umorul specific creației acestuia. Mihai Cimpoi este un om de carte, un scriitor și, în critica literară, un constructor, un spirit care duce lucrurile la capăt.

Cuvinte-cheie: Basarabia, literatura română, critică și istorie literară, omagiu, Mihai Cimpoi.

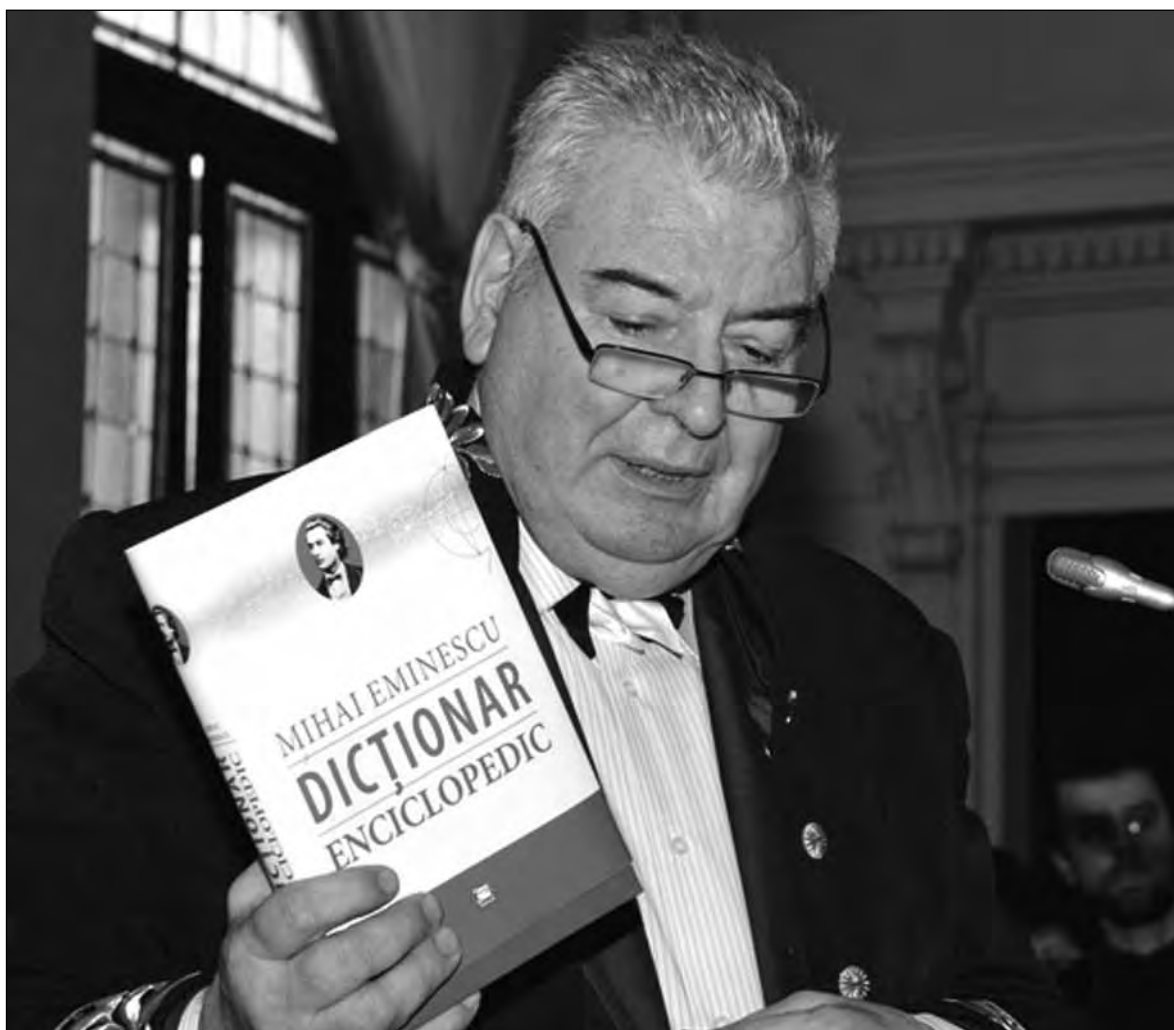
This text is a tribute paid to Academician Mihai Cimpoi, an Eminescu scholar, literary critic and historian from the Republic of Moldova, at his 75th anniversary. The article is addressed to a friendly man, with a high-quality humour, vital, obsessed with myths and archetypes, of a well-controlled joviality. The author reminds us of the contributions in the promotion of the literature over the Prut of this well-meaning and high character who bears his pride and dignity of a Romanian openly, consistently. Mihai Cimpoi wrote an excellent History of the Literature of Bessarabia and published an Encyclopaedic Dictionary – Mihai Eminescu in which he systematizes for the first time in a volume the essential data about Eminescu's biography and works, about Eminescu's culture and themes of his journalism. The stories and archetypes of the peasants' world in Ion Creangă's work are also mentioned, the study reveals the strong sense of the carnival and the latter's specific humour. Mihai Cimpoi is a man of letters, a writer and, in literary criticism, a constructor, a spirit that gets things finalized.

Keywords: Bessarabia, Romanian literature, literary criticism and history, homage, Mihai Cimpoi.

'75, deja '75? Consult D.G.L.R-ul și constat că, într-adevăr, Mihai Cimpoi împlinește 75 de ani. G. Călinescu ar spune: *sporul lui de ani* a ajuns la nu știu câți *lustrii*. Asta, așa,

ca să mai îndulcim puțin limbajul, când vine vorba de vârsta noastră. Țăranii în vârstă nu fac niciodată caz de vârsta lor. Deseori nu mai țin socoteala anilor.

Eugen SIMION, Academia Română, președintele Secției de Filologie și Literatură, directorul Institutului de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu”; Romanian Academy, President of the Philology and Literature Section, Director of The „G. Călinescu” Institute for Literary History and Theory, e-mail: eugensimion@fnsa.ro.

Întrebați, răspund vag: *cât să fie, cam atât...* și îți dau o cifră aproximativă. N-o fac, evident, din cochetărie (cochetăria este apanajul *târgovețului*), ci cu sentimentul că *sporul de ani* – ca să-l mai citez o dată pe G. Călinescu – îi este omului *dat*, adică hotărât de Dumnezeu. De aceea bătrânii țărani nu vorbesc – când vorbesc de moarte – cu un sentiment de panică. Ei știu că sfârșitul vine – când va veni – și este fără rost să te vaiți... *Ce-o fi o fi*, mai zic ei, ca să încheie o discuție fără rost. Rostul este al nostru, al celorlalți, cei care vrem să știm, vorba lui Malraux, dacă putem să ne transformăm *existența într-o conștiință*, pentru a avea un destin. Acesta ar fi, credea marele prozator, rostul omului superior pe lume. El, Malraux, a reușit.

Pe Mihai Cimpoi, pe care l-am asemuit,

de nu mă înșel, mai demult – atunci când l-am cunoscut și am încercat să-i fac un prim portret impresionist – cu un urmaș al răzeșilor lui Ștefan cel Mare. Mihai Cimpoi, scriam atunci, este un *om zdravăn și zâmbit* (iar varianta lui Nichita Stănescu), om de bine și de caracter, își poartă mândria lui de român pe față („român de țară”, „român de neam”), ca „boierii de țară”, pe care îi laudă Eminescu atunci când face recensământul păturilor productive ale societății. Mihai Cimpoi nu provine, am impresia, din rândurile boierilor de neam și nu l-am auzit niciodată revendicându-se din os domnesc, cum am observat că fac, tot mai des, confrății din lumea literară de azi. Îl socotesc, totuși, pe bărbatul acesta „țeapăn și zâmbit” – ca să reiau vorbele poetului – un boier autentic, pentru că boieria (aristocrația) este

un atribut, cum se știe, al spiritului, nu al sângelui. G. Călinescu este, spun biografii lui indiscreți, fiul unei țărănci din Oltenia, ajunsă servitoare la București. Confirmă faptul chiar unul dintre elevii săi, Adrian Marino, în memoriile lui, neexistând să se lepede de fostul său maestru spiritual. „Luați tinicheaua asta de pe mine”, se răstește el la reporterul care-i ia un interviu. *Tinicheaua este G. Călinescu*, se înțelege. Greșește, evident, irascibilul Adrian Marino. Dă dovadă de mare și, să-mi fie iertat că spun, trivială vanitate. Rădăcinile biologice ale unui mare creator pot fi obscure – și în cazul pe care îl discutăm par să fie – dar G. Călinescu, autorul *Istoriei literaturii române de la origini până în prezent* este – nu e nici o îndoială – un mare senior al spiritului românesc. Nu degeaba, îmi vine să cred, a fost prieten cu „Marele Grec” Al. Rosetti – acesta boier – de neam, fără dubiu, cu rădăcini domnești. Când amintea însă de genealogia lui, „Marele grec”, cita doar pe o strămoașă de-a familiei sale, o familie frumoasă la vremea ei, aceea căreia Heliade Rădulescu îi dedicase *Zburătorul*. Cu ea se lăuda reputatul filolog, omul cu ascendențe voevodale, cu inspiratoarea lui Heliade și, venind în lumea literară modernă, se lăuda cu prietenii săi Călinescu, Arghezi, Ion Barbu, Camil Petrescu pe care, ca editor, îi publica la „Fundățiile Regale”. Ca student, l-am auzit de multe ori pe profesorul Rosetti vorbind în Amfiteatrul „Odobescu” de noblețea rudelor sale literare, iar, când i-am citit scrisorile adresate lui G. Călinescu, am dat peste o propoziție pe care o țin minte și azi: „sunt vădov de Barbu”. Autorul *Jocului secund*, fire capricioasă, se supărase nu se știe de ce pe editorul și amicul său, Al. Rosetti, Barbu se supărase, când a apărut *Istoria literaturii* (1941), și pe G. Călinescu pentru că acesta acordase „marelui Mateiu” (desigur Mateiu Caragiale) mai puține pagini decât minorului Vlahuță... „Cum – i-ar fi reproșat el lui G. Călinescu – i-ai acordat Marelui Mateiu doar 40 de rânduri (cifra este discutabilă!), în timp ce lui Vlahuță, cu dalba lui... (aici urmează o rimă pe care eu n-o pot reproduce), i-ai dat 60 de rânduri (cifra e, iarăși, neverificată)?...” Un

reproș pitoresc ce a intrat în folclorul literar. Aceleași motive să fi provocat și *văduvia* lui Al. Rosetti, cel care tipărise *Istoria*? Nu știu. Ce știu (ce-am putut afla de la Al. Piru, spirit ironic, discipol fidel al lui G. Călinescu) este că supărarea furtunosului Ion Barbu îl afectase pe *Marele Grec* și, întristat, îi transmitea tristețea lui altui om iute la mână, Călinescu. Văduvia n-a ținut însă mult pentru că, după o vreme, ori poetului i-a trecut supărarea, ori *Marele Grec* – om de lume, diplomat subțire – a reușit să-l îmblânzească pe irascibilul Barbu, care se revendica, spiritual, din *trei sau patru Grecii*.

Mi-am amintit de toate aceste frumoase și turbulente relații între scriitorii de altă dată și, totodată, mi-au venit în minte vrăjmașiile, urile, mistificările și, mai ales demitizările din vremea noastră – toate specifice momentului de criză morală în care se pare, noi, românii ne-am instalat –, încercând să scriu câteva rânduri despre basarabeanul Mihai Cimpoi, un critic literar pe care îl stimez și un om – s-a putut deduce deja din cele spuse mai înainte – pe care, iarăși, îl admir pentru modul lui de-a fi și pentru poziția lui demnă și statornică în lumea nesigură și nestatornică de azi.

Înainte de a fi, cum ziceam, *un om de bine*, Mihai Cimpoi este un *om de carte*, un scriitor și, în critica literară, un constructor, în fine, un spirit care duce lucrurile la capăt. A scris o excelentă *Istorie a literaturii din Basarabia*, a publicat un *Dicționar enciclopedic – Mihai Eminescu*, care sistematizează pentru prima dată într-un volum datele esențiale despre biografia și opera lui Eminescu, despre cultura și temele publicisticii sale, în fine, despre cei care l-au editat sau au scris despre el și i-au tradus poemele. Un instrument indispensabil pentru cine vrea să știe mai multe și mai mult despre poetul pe care românii îl consideră „poetul [lor] național”. Mihai Cimpoi nu se oprește însă la Eminescu. A publicat, nu de mult, o istorie mai redusă (ca număr de pagini) despre începuturile literaturii noastre (*Esența temeiului*, îi spune el), cu bune interpretări din Heliade Rădulescu, Grigore Alexandrescu și Ghica, urmărind ceea ce, sub influența existențialiştilor noștri (în primul rând

Noica), criticul de la Chișinău consideră a fi esențial într-o operă literară: complexitatea *ființei* și a *ființării*. Grigore Alexandrescu este studiat din unghiul „insuflării ființării”, Heliade din acela al „Panhymnului Ființei”, în stihurile Văcăreștilor caută „mitul întemeierii” și „poetica facere” sau „fireasca facere”, la întristatul Cârlova, mort tânăr și cu o operă ce cuprinde câteva poeme, cercetează „mitemele esențiale” și „psihismul tulburat”. Cum toți acești autori de început (*logotheti*) provin din spațiul târgoviștean sau au avut de-a face cu spiritul vechii capitale, criticul îi asociază și cu uitatul azi Ioan-Alexandru Brătescu-Voinești, autorul *Puiului* și al lui *Niculăiță Minciună*, nuvelist tipic pentru începutul secolului al XX-lea.

Preocupat de mituri, arhetipuri, temeuri-rile ființei în configurările și închipuirile literaturii, mari și mici, Mihai Cimpoi caută și în scrierile nuvelistului – și, evident, le găsește – conceptele mari ale psihologiei și ale filosofiei ființei românești, cum ar fi: „prefacerile firii”, „heraclismul și «devenirea rea»”, „dialectica deschisului și închisului” etc. Mai greu merge această operație în cazul lui Ion Ghica, spirit realist, un balzacian într-o lume de poeți byronieni și lamar-tinieni, cum sunt poeții noștri la 1840-1860. Aplicând grila lui critică – bazată repet, pe critica arhetipală – Mihai Cimpoi nu află în *Scrisori* și *Convorbiri economice*, decât un „complex al complexului”, câteva semne de alteritate și o conștiință a unei „singure forme”.

Întrebarea pe care mi-o pun, citind aceste eseuri critice, este dacă textul de bază (opera scriitorului, ca atare) poate confirma, în toate cazurile, o metodă critică atât de complexă și, la prima vedere, potrivită doar pentru opera unor mari scriitori moderni, ca Baudelaire, Proust sau, să zicem, Eminescu, Arghezi și Blaga, mai puțin sau deloc pentru scrierile modeste ale preromanticului Cârlova sau pentru povestirile sfătoase și duioase ale lui Brătescu-Voinești... Este întrebarea pe care mi-a pus-o, cu o notă accentuat îndoielnică, Șerban Cioculescu, când am publicat, în 1981, *Dimineața poezilor*... Este util, spunea el, este normal să aplic

metoda tematistă a lui Jean-Pierre Richard la poemele – fără mari complicații lirice – ale Văcăreștilor sau la *jalobe*le amoroase ale lui Conachi?... Am răspuns, atunci, marelui critic ceea ce am crezut de cuviință, apărându-mi, evident, metoda și, păstrând proporțiile, aștept ca Mihai Cimpoi, chibzuit, cum îl știu, să dea un răspuns la întrebarea mea, directă și sinceră, fără subtext...

Până vine răspunsul lui, încerc să găsesc, din punctul meu de vedere, un răspuns verosimil. Zic *verosimil*, nu *adevărat*, pentru că în critica literară, are dreptate Roland Barthes (un poetician semiolog pe care Mihai Cimpoi îl frecventează), adevărurile sunt totdeauna relative și, când ajung aproape de adevăr, sunt doar *semnificative*. Mihai Cimpoi, vreau să spun, face o *critică de tip arhetipal*, caută, adică, în opera literară – indiferent de valoarea ei estetică – mai întâi *mituri*, *arhetipuri*, *teme esențiale* și aflându-le, le traduce într-o terminologie conceptualizantă, din sfera, cum am zis, a filosofiei ființei. El înnobilează, în acest chip, opera pe care o interpretează, o *căftănește* (cum îi plăcea lui Ion Barbu să spună) și, în același timp, înnobilează, căftănește – prin limbaj – și comentariul critic. O metodă pe care, în stilul lui, o folosește și G. Călinescu în eseurile sale (să ne amintim de *Domina bona*, unde Zița, Veta, Jupân Dumitrache, Rică Venturiano, eroi comici, capătă în limbajul scilpitor al criticului măreția de eroi sublimi în speța lor de existență!).

Revenind la metoda critică și la sfera ei de acțiune în analiza propriu-zisă: convingerea mea este că, în principiu, orice metodă este bună dacă este însoțită de ceea ce îndeobște numim *talent* (prin talent înțelegând nu talentul de a construi figuri de stil frumoase, ci de a vedea, înainte de orice, esențialul din operă) și că o metodă, oricare ar fi ea, trebuie judecată nu după limbajul ei, ci în funcție de rezultatele ei. *Mito-critica*, de pildă, ne ajută să descoperim mituri fundamentale nu numai într-o operă cu substrat filosofic și cu proiecții magice, ci chiar în scrierile lui Jules Verne, cum dovedesc interpretările mai noi. La fel *tematismul*: ne ajută să pătrundem, cum spune Richard, în *subsolurile textului literar*, acolo unde acesta,

textul, se întâlnește, cu sau fără știința autorului, cu senzorialitatea lucrurilor, în materialitatea lor elementară... Și, revenind acum la critica lui Mihai Cimpoi, sentimentul pe care îl am, când îl citesc, este că el a încheiat un pariu cu miturile și arhetipurile. Sper să-l câștige, dacă nu l-a câștigat încă, în critica românească. Că este așa și poate fi, în continuare așa, dovedește și *Creangă* al său, publicat cu câțiva ani în urmă. Un *Creangă*, repet, arhetipal, altfel decât l-a înfățișat, de exemplu, hermeneutul simbololog Vasile Lovinescu. Un *Creangă* ce trage în poveștile lui arhetipurile lumii țărănești însoțite, mereu, de un puternic simț al carnavalescului și de un umor specific, bazat pe contrarietăți bine *chitite*...

În încheierea acestor mici reflecții consacrate lui M. Cimpoi și scrierilor sale, bogate și variate, preocupate de *ființa românească* și *ființările* (înrupările) creatorului, revin la *Dicționarul enciclopedic – Eminescu*, un instrument de lucru pe care este bine, repet, să-l ai mereu la îndemână. Mă uit din nou pe capitolul rezervat *Detractorilor*. Aflu

lucruri noi despre ei. Aflu, de pildă, că în „Dilema”, unul dintre dilematicii lansați în politică scrie că Eminescu „a încetat să mai fie perceput ca scriitor (de va fi fost vreodată”) și că o doamnă arțăgoasă din Cluj, racordată la *est-etică*, scrie și ea că Eminescu este „un mit edulcorat, rozaliu, genealoid” sau – scrie altă autoare, din aceeași localitate – *sunt semne că modelul eminescian a apus în cultura română...* Cum m-am ocupat și eu de detractorii lui Eminescu (unii dintre ei, cum este profesoara citată mai înainte, m-au denunțat la DNA, semnând ca Farfuridi, un *denunț anonim*), m-am întrebat, citindu-i, de unde vine această ură abisală, greu de închipuit într-o altă cultură, împotriva lui Eminescu. O ură primitivă, însoțită de injurii, de viziuni și previziuni atât de negre, încât te pun pe gânduri că ele pot exista și, mai mult decât atât, trec de la o generație la alta. Ce-i interesant de reținut este faptul că cei care îl denigrează pe Eminescu nu dau semne că l-au citit sau că au de gând să-l citească. Cum scrie politologul citat: el nu-l *consideră scriitor, în principiu, pe Eminescu, dacă a fost vreodată luat în seamă*. El știe, de la început, că *Eminescu este nul*. Ura aceasta bezmetică, primară, incontrollabilă, dă, repet, de gândit. Preocupă, observ, și pe Mihai Cimpoi. Dovadă că scrie, în *Dicționarul* citat și în mai toate eseurile sale critice despre mitul lui Eminescu și mistificatorii lui... Cu pasiune, cu știință de cărturar vechi, legat de zapise și hrisoave, cu un extraordinar simț al responsabilității și al datoriei... Dovadă, totodată, că pentru el cultura este un mod de existență și – ca om dintr-o provincie românească lovită de istorie, o provincie ce a văzut și a pățit multe – el chibzuiește (*chitește*) bine lucrurile, ca Ion Creangă, și nu schimbă direcția, merge încet și sigur pe drumul lui. Urmașul răzeșilor lui Ștefan crede în continuare că românitatea poate rămâne unită și mântuită prin cultură, dacă nu poate deocamdată, altfel... Tot așa crede și cel care semnează rândurile de față, adresate acestui om prietenos, cu umor de bună calitate, vital, obsedat de mituri și arhetipuri, de o jovialitate bine stăpânită...

București, 10 iulie 2017

Mihai Cimpoi – un profil*

Abstract

Textul de față a fost rostit la decernarea titlului de Doctor Honoris Causa al Universitatea „Valahia” din Târgoviște domnului acad. Mihai Cimpoi. Este prezentată biografia celui primit între membrii al comunității științifice și relevante meritele culturale de care se bucură Mihai Cimpoi în calitate de istoric și critic literar, de cercetător al vieții și operei eminesciene, de autor al unei Istории deschise a literaturii române din Basarabia, de coordonator al unui Dicționar al scriitorilor din Republica Moldova, precum și a altor studii despre literatura română din stânga și dreapta Prutului.

Cuvinte-cheie: critică și istorie literară, literatura română, România, Republica Moldova, aniversare, Mihai Cimpoi.

This text was presented on the occasion of the honorary degree Doctor Honoris Causa award conferred to Academician Mihai Cimpoi at the “Valahia” University of Târgoviște. It points to the biography of the one that is welcome among the members of the scientific community and it underlines the cultural merits of Mihai Cimpoi as a literary historian and critic, as a researcher of Mihai Eminescu’s life and work, as the author of The Open History of Romanian Literature in Bessarabia [Istoria deschisă a literaturii române din Basarabia], as a coordinator of a Dictionary of writers from Republic of Moldova and as an author of other studies on Romanian literature written on both sides of the Prut River.

Keywords: literary criticism and literary history, Romanian literature, Romania, Republic of Moldova, anniversary, Mihai Cimpoi.

Academicianul Mihai Cimpoi împlinește 75 de ani, o vârstă care ne dă prilejul să-i evocăm profilul de critic și istoric literar, aspirațiile intelectuale și vocația de om de cultură care dau un contur inconfundabil, de cărturar, personalității sale. Întâlnirea lor cu destinul s-a produs la 3 septembrie 1942 în comuna Larga, fostul județ Hotin, locul de naștere al viitorului critic literar. După absolvirea Facultății de filologie din Chișinău a fost redactor al revistei „Nistru” (1965). A avut aceeași funcție în cadrul editurilor *Cartea moldovenească* și *Literatura artistică*, devenind ulterior secretar literar la Teatrul Național din capitala Republicii

Moldova. Scriitura sa a urmat principiul călinescian al creației prin cultură (artistică, eseistică, filosofică) și s-a opus, încă de la începuturile activității sale literare, criticii oficiale din Basarabia, dogmatică și tematico-sociologistă. Drept consecință, în 1973 i-a fost interzis dreptul la semnătură. În 1987 a deținut funcția de secretar al comitetului de conducere al Uniunii Scriitorilor din țara sa, iar în 1991 a fost ales președintele al breslei scriitoricești. Tot în acel an, Mihai Cimpoi se număra printre membrii de onoare ai Academiei Române fiind, din anul 1994, membru titular al Academiei de Științe a Moldovei.

Lucian CHIȘU - Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu” al Academiei Române, e-mail: lucianchisu@gmail.com

* Fragment din *Laudatio*, prezentată cu ocazia decernării titlului de Doctor Honoris Causa al Universității „Valahia” din Târgoviște domnului acad. Mihai Cimpoi.

În originea acestor incontestabile merite și recunoașteri se află o strălucită activitate de critic și istoric literar, răspândită în revistele de cultură din Republica Moldova și, sporadic, în țara noastră. După 1989, articolele, studiile și intervențiile sale în problematicele culturii și ale vieții literare sunt întâlnite cu o mare frecvență în publicațiile literare din România. Cel care devenea, în 2002, directorul revistei „Viața Basarabiei”, debutase editorial cu *Mirajul copilăriei* (1968), „un studiu dens despre poezia pentru copii a lui Grigore Vieru”. Au urmat, într-o cadență impresionantă, volumele *Disocieri* (1969) *Alte disocieri* (1971), *Focul Sacru* (1975), *Narcis și Hyperion. Eseu despre personalitatea lui Eminescu* (1979), *Cicatricea lui Ulyse* (1982), *Întoarcerea la izvoare* (1985), *Creația lui Ion Druță în școală* (1986), *Duminica valorilor* (1989), *Căderea în sus a Luceafărului* (1993), *Spre un nou Eminescu. Dialoguri cu eminescologi și traducători din întreaga lume* (1993), *Basarabia sub steaua exilului* (1994), *Sfinte firi vizionare* (1995), *O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia* (1996), *Lucian Blaga, paradisiacul, lucifericul, mioriticul* (1997), *Mărul de aur. Valori românești în perspectivă europeană* (1998), *Plânsul demiurgului* (1999), *Cumpăna cu două cituri* (2000), *Brâncuși, poet al ne-sfârșirii* (2001), *Critice I-IX* (2001-2011), *La Pomme d'or* (2001), *Duiliu Zamfirescu între Natură și Idee* (2002), *Zeul ascuns* (2002), *Esența ființei. (Mi)teme și simboluri existențiale eminesciene* (2003), *Lumea ca o carte* (2004), *Literatura din Basarabia secolului XX* (2004), *Grigore Vieru. Poetul arhetipurilor* (2005), *Secolul Bacovia. Stanțe critice despre marginea existenței* (2005), *Prometeu și Pandora – eseu despre Ion Heliade Rădulescu. Itinerar critic dâmbovițeano-basarabean* (2006), *Leopardi: drum neted și drum labirintic* (2006), *Europa, sarea Terrei...* (2007), *Grigore Alexandrescu: „insuflarea” ființării* (2009), *Mari scriitori români* (2009), *Vasile Cârlova: poetul „sufletului măhnit”* (2010), *Ioan Alexandru Brătescu-Voinești: prefacerea firii* (2011), *Mihai Eminescu. Dicționar enciclopedic* (2012), *Ion Ghica: amintirea ca existență* (2012), *Esența temeiului. Eseuri monografice*

ce despre începuturile literaturii române (2013), *Modelul de existență* Eugen Simion (2014). Cele mai multe dintre aceste apariții în volum s-au bucurat de ediții multiple, iar altele au fost tipărite de edituri din România. Lista este suficient de ilustrativă în ceea ce privește anvergura personalității cărturărești a academicianului Mihai Cimpoi, spre a fi fost încununată și de titlul de Doctor Honoris Cauza al universităților Alba-Iulia, Galați, Tiraspol, Arad, Bălți, Suceava, Târgoviște.

Revenim, după ce am creionat personalitatea sărbătoritului nostru, spre a vorbi despre destin, care nu trebuie confundat cu personalitatea, cu individul sau individualitatea, fiindcă – mai ales în ceea ce-l privește – destinul este altceva. Destinul ne alege, își alege persoana și, dacă aceasta înțelege „mesajul” primit, i se supune cu toate energiile ființei ei. Credem, în acest sens, că Mihai Cimpoi este unul dintre aleșii destinului, iar acesta se numește limba română în expresia ei artistică.

De-a lungul prodigioasei sale activități, Mihai Cimpoi și-a asumat apostolic un triplu rol. Întâiul este acela de a-i atribui lui Eminescu cel mai înalt soclu și a-l prezenta astfel în fața cititorilor din țara sa, Republica Moldova. Atenția specială arătată mesajului operei literare și politice a poetului, ca și vieții acestuia, are valoarea tde testament, extras și relevat de Mihai Cimpoi în nenumăratele sale studii eminesciene. A scris memorabil despre „căderea în sus” a Luceafărului, despre „noul” Eminescu – semn al adevărului că, în fața noilor generații, mesajele poetului sunt mereu „contemporane”. A convorbit cu eminescologii străini și cu traducătorii operei poetului în limbile globului terestru. Este autorul voluminoasei enciclopedii-dicționar consacrată lui Eminescu, și nu în cele din urmă cel care a susținut, cu argumente de prin rang, *Unitatea culturii universale în reprezentarea lui Eminescu*, în articolul din revista „Caiete critice”, nr. 6/ 2015.

Studiul atent al izvoarelor spiritului eminescian reprezintă axa în jurul căreia se consolidează integral opera de critică și istorie literară a lui Mihai Cimpoi. Este mai mult

decât un adevăr, faptul că, ori de câte ori se află în preajma lui Eminescu, critica literară începe, de regulă, să delireze, polarizând între zelatori și detractori, care deopotrivă fac rău imaginii poetului. De aceea, pentru că a impus în exegezele sale imaginea geniului tutelar al literelor românești prin calmul valorilor și echilibrul comentariilor, Mihai Cimpoi trebuie așezat alături de spiritele lucide care au cercetat viața și opera poetului național, în lunga serie care începe cu Titu Maiorescu, G. Călinescu, Perpessicius, Tudor Vianu, Zoe Dumitrescu-Bușulenga, Dimitrie Vatamaniuc, Petru Creția, Eugen Simion.

În al doilea rând, Mihai Cimpoi este unul dintre cei mai importanți critici și istorici literari din Basarabia, calitate în care ne-a dat, între atâtea contribuții la cunoașterea fenomenului literar al culturii române, O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia. A scrie „istoria” unei literaturi, nu este o situație de invidiat. Strădania de a realiza o panoramă a literaturii din Basarabia, însoțită și de alte demersuri semănătoare, fie de tip dicționar, fie în format exegetic, reprezintă un început de drum în care, călăuze i-au fost, marii noștri critici. Acestora li se alătură și inițiativa lui Mihai Cimpoi, concretizată într-un amplu studiu istorico-literar în care și-a asumat rolul de a-i face cunoscuți cititorilor pe marii scriitori basarabeni, prin însumarea condeierilor de peste Prut sub străvezia sintagmă „exilul interior”, spre a (re)întregi în coordonatele ei firești literatura română.

Începând mai ales după 1990, Mihai Cimpoi i-a adus în atenția cititorilor din republica Moldova, pe unii dintre cei mai reprezentativi scriitori de pe malul stâng al literaturii române. Vorbesc, cum se spune, de la sine volumele de studii consacrate lui Ion Heliade Rădulescu, Vasile Cârlova, Grigore Alexandrescu, Duiliu Zamfirescu, I. Al. Brătescu-Voinești, Lucian Blaga, George Bacovia, și mulți alții, direcție culturală ce urmează, calea în sens invers. Această operațiune de unificare literară româno-română, cunoaște în continuare paradoxul de a se face distincție între scriitorii români născuți în Basarabia (a căror carieră literară se referă la teritoriul politico-administrative românesc – i-am numit pe A. E. Baconsky, Leonid Dimov, George Munteanu, Gheorghe Grigurcu, Paul Goma, Adrian Păunescu, Emil Brumaru) și „ceilalți” scriitori basarabeni, cu nimic deosebiți în fondul expresiei, de cei în paranteză amintiți. În toți acești ani, în republica Moldova s-a dat lupta cunoscută sub numele de *bătălia pentru limba română*. În cadrul acestei contribuții, care nu putea fi decât una colectivă, rolul literar și chiar politic al lui Mihai Cimpoi a fost și continuă să fie unul major.

Cea de a trei ipostază, concludivă, dacă ni se permite să uzăm de ea în acest moment festiv, este o reprezentare metaforică, preluată dintr-un interviu dat în anul 2000 de poetul Grigore Vieru, despre care Mihai Cimpoi a scris comprehensiv în mai multe rânduri. Grigore Vieru spunea adeseori în luările sale de cuvânt: „Basarabia este un copil cu inima în afara pieptului. Am văzut un film documentar despre un copil care s-a născut cu inima în afara pieptului, iar niște mâini de aur ale unor chirurghi au reușit să pună inima la locul ei. Asta este și Basarabia, un prunc cu inima în afara pieptului. Inima Basarabiei trebuie pusă la locul ei. Locul ei este limba română, este istoria română, credința strămoșească. Și lucrul acesta îl putem face numai împreună, în primul rând românii din țară și apoi românii de-aici”.

Preluând metafora, se poate afirma că Mihai Cimpoi este unul dintre aceștia.

Vivat, Cresact, Floreat!

Evangelos
MOUTSOPOULOS

Humanités et sciences humaines en Europe: passé, present, avenir

Abstract

Este o trecere în revistă, din perspectivă istorică, a ceea ce a însemnat studiul umanioarelor și ce-l va aștepta pe omul European, Cetățean al lumii și al cosmosului, în viitor dacă științele umaniste vor fi eliminate din învățământul current. Evul mediu a fost socotit mult timp o perioadă de stagnare pentru istoria umanității, dar acest lucru nu este adevărat. Trebuie reamintit că atunci se învățau în școli cele șapte materii liberale: retorica, gramatica și dialectica (trivium), alături de, într-un ciclu superior (quadrivium), aritmetică, astronomie, muzică și geometrie. Chiar și în domeniul tehnologiei au avut loc progrese importante. Umanioarele (limbile și literaturile lumii, istoria, filozofia, sociologia, psihologia, elementele de cultură și civilizație, ecologia, etnologia) pun în valoare spiritualitatea ființei omului și-i arată ce este și cum să descopere virtutea. Aristotel însuși considera că prima calitate a guvernanților trebuie să fie virtutea și aplicarea unui riguros cod moral în domeniul politicii.

Cuvinte-cheie: *umanioare, trivium, quadrivium, evul mediu, învățământ.*

It is a historical review of what the study of humanities has meant and what will expect the European man, Citizen of the world and of the cosmos in the future, if humanities will be removed from current education. The Middle Ages have long been considered a period of stagnation for the history of humanity, but that is not true. It should be reminded that the seven liberal matters were then taught in the schools: rhetoric, grammar and dialectics (trivium), alongside of arithmetic, astronomy, music and geometry (a superior course named quadrivium) Even major progress has been made in technology. Humanities (languages and literatures of the world, history, philosophy, sociology, psychology, cultural and civilization elements, ecology, ethnology) highlight the spirituality of man's being and show him what is and how to discover virtue. Aristotle himself considered that the first quality of the governors must be the virtue and the application of a rigorous moral code in the politics.

Keywords: *humanities, trivium, quadrivium, Middle Ages, education.*

On entend par *humanités*, en général, l'étude et l'enseignement des langues et des littératures grecque et latine, ainsi que des disciplines qui en dépendent: l'étude de l'histoire de la philosophie dans l'antiquité gréco-romaine, de l'histoire tout court, comme de la culture et de la civilisation *in toto* (religion, institutions, arts). Dès la renaissance on désigna les humanités par le

terme *studia humaniora*, par allusion à leur effet escompté, qui est la mise en valeur de l'aspect spirituel de l'être humain et, en conséquence, de la dynamique de son plus-être. Le coup d'envoi avait été donné dans cette direction par les Grecs eux-mêmes, suivis par les Romains «agrestes», selon leur propre aveu, témoigné par leur poète Horace.

I. On qualifie le moyen âge de période de stagnation de l'humanité, en oubliant qu'il fut pour l'Europe entière un cadre de méditation intense et d'innovations techniques notoires dont l'économie et les arts ont largement profité, mais que l'entrée de l'Occident dans une ère nouvelle après l'éclipse de Byzance et l'émigration de ses érudits. Dès l'Antiquité, le *trivium* et le *quadrivium*, instaurés par les Pythagoriciens et réglementés par Platon, furent adoptés par les Romains et maintenus pendant tout le moyen âge, mais renforcés surtout à partir de la fondation des grandes universités européennes au XIVe siècle. Il est à noter qu'à côté des lettres enseignées dans le cadre du *trivium*, le *quadrivium* comportait l'enseignement de l'astronomie et de la musique, cette dernière y figurant en héritage du pythagorisme et marquant la suite de la pratique des autres beaux-arts. Un tel enseignement servit de soubassement à l'éclosion de la pensée scolastique qui domina jusqu'à l'époque de Descartes lequel la combattit avec ses propres armes au manie-ment desquelles il avait lui-même été formé. Il est vrai qu'entre-temps la renaissance italienne avait fourni à Francis Bacon des exemples de procédés expérimentaux, complétant par là-même la méthode d'observation, telle que fixée par Aristote.

II. Dès lors, les progrès dans le domaine des sciences dites positives furent foudroyants, surtout après l'avancement, de plus en plus rapide, de la technologie dont le témoignage grec le plus ancien nous est fourni par le mécanisme d'Anticythère servant à calculer avec une étonnante précision les éclipses du Soleil et de la Lune, censé, de surcroît, avoir été conçu par le génie d'Archimède, et ce au détriment prétendu des sciences morales et politiques. Il reste que la technologie dont la progression s'avère géométrique, est à même de soutenir celle des sciences en question, à condition toutefois qu'elle s'exerce sur un plan de vertu et non point de recherche du profit d'une caste de consciences financièrement et, par conséquent, politiquement dominante.

N'oublions jamais que, pour Aristote, la première qualité des gouvernants doit être

la vertu. De cette exigence nos sociétés contemporaines, très fréquemment, ne tiennent absolument pas compte. Elles en dévient gravement. D'où les invectives indûment lancées contre la technologie, alors qu'il s'agit de respecter les règles de la morale. Là-dessus intervient l'avantage de l'enseignement des humanités, qui prédispose en principe à une vie vertueuse. Tout est, en définitive, une question d'éducation par le bon exemple opposé au mauvais. Les humanités nous fournissent à profusion des exemples de vertu. Naguère encore les «forts en thème» étaient considérés, en France du moins, comme les jeunes les plus intelligents, même par rapport aux matheux, pour être choisis afin de former l'élite administrative. De nos jours, par contre, ce que l'on exige surtout, c'est la connaissance du maniement des appareils électroniques, bientôt à l'exclusion de toute autre qualification. Quel sort réservera-t-on désormais à la vertu? À partir des humanités à proprement parler, quelques disciplines particulières ont émergé. Plus proche des textes classiques, la philologie avec ses propres dérivées, telles la paléographie et l'épigraphique; plus proches de l'esprit humaniste, les sciences dites humaines, telle la psychologie, et sa dérivée, la psychanalyse, tout comme la sociologie, avec sa dérivée, l'ethnologie, et j'en passe. Platon et Aristote en furent respectivement les fondateurs avant la lettre, et l'on ne saurait négliger l'apport d'Auguste Comte et du positivisme dans l'ensemble, ni ceux de Frazer, de Lévy-Bruchl et de Lévi-Strauss dans ce domaine. C'est bien la pensée et la science européennes qui ont donné le ton à partir duquel les sciences humaines ont été cultivées sur d'autres continents.

III. Voici pour ce qui est des temps présents. Quant à l'avenir, que nous réserve-t-il au juste? Encore faut-il distinguer en l'occurrence un avenir proche d'un avenir lointain. Or les problèmes que pose déjà le présent de l'humanité se verront intensifiés à la longue. La dérive de l'économie, dont résulte la pollution de la planète, accompagnée du réchauffement climatique lent, mais constant, qui menace l'ensemble de l'humani-

nité, a contribué à la naissance d'une science et d'une pratique récemment constituées et qui répondent à l'appellation *d'écologie*. Elles visent à assurer la gestion prudente des ressources de la planète Terre, afin d'éviter une catastrophe; ce qui vaut uniquement à brève échéance; car, à longue échéance, il faudra compter de plus en plus sur l'évolution de la technologie, étant donné que c'est d'elle que dépendra la réussite de l'émigration inévitable de l'homme dans l'espace cosmique. Les scénarios des films de science-fiction nous en fournissent un avant-goût. Lors d'une première étape, et après des missions exploratives, les sociétés migrantes dépendraient d'une administration terrestre, avant de s'en affranchir, suivant ainsi le modèle des colonies humaines du passé. Il leur faudrait dès lors, s'organiser selon des règles éprouvées, si elles veulent éviter

toute dérive morale qui pourrait s'avérer fatale pour elles, du fait qu'elles vivraient déjà dans des conditions en principe défavorables et inopportunes. La réglementation requise s'appuierait alors sur l'exercice constant de la vertu, à défaut de quoi ces mêmes sociétés, précaires au départ, périeraient bientôt. Certes, ces sociétés extraterrestres se consacraient-elles primordialement à assurer leur survie par des moyens dépendant d'une technologie formée et développée «sur place». Or il va de soi qu'elles ne sauraient se passer des principes émergeant des humanités, telles qu'elles furent appliquées et firent leurs preuves depuis l'Antiquité et à travers les siècles en Europe, avant de se répandre ailleurs. L'homme, Européen ou Citoyen du monde et du cosmos, sera nécessairement imbu des humanités ou destiné à périr.

Florian Saiu în dialog cu Pavel Șușară
**„Am fugit din Est de spaima
 marxismului și ne-am trezit
 în Vest în plină exuberanță
 a neomarxismului”**

Abstract

Fără a-i mai fărâmița miezul aici, în câteva rânduri, răspunsurile domnului Pavel Șușară sunt, fără îndoială, o invitație sinceră către reflecție, către reevaluare și, poate, un îndemn, un semn de exclamare distinct, un ghiont, o încercare de dezmeticire a românului din ancestrala lui picoteală.

Cuvinte-cheie: artă, Brâncuși, pictură, cultură, educație, politică, Uniunea Europeană, poezie.

Without diminishing the core sense here, in several written words, the answers of Mr. Pavel Șușară are undoubtedly a sincere invitation to reflection, to reevaluation, and perhaps to an exhortation, a distinct exclamation mark, a nod, an attempt to sober the Romanians out of specific ancestral drowse.

Keywords: art, Brâncuși, picture, culture, education, politics, European Union, poetry.

Ați publicat, în urmă cu ani buni, un volum de poeme intitulat Regula jocului. Care este regula jocului în România de acum? Cum se trăiește, stimate domnule Șușară, astăzi, în România?

Pavel Șușară: Așa e, **Regula jocului** este cartea mea de debut, din 1996, publicată la Editura Crater după douăzeci de ani de la scrierea textelor care o alcătuiesc. A fost răsplătită și cu premiul pentru debut al Uniunii Scriitorilor, dar asta fără nicio legătură cu titlul sau cu prezumția că sintagma ar putea fi, cumva, o grilă de lectură pentru viața noastră publică de după căderea comunismului, dacă vom conveni că acesta a căzut cu adevărat. Din păcate, România a jucat, și joacă încă, în afara regulilor, fie prin alterarea lor, prin abuzul de regulă, așa cum se întâmpla înainte de 1990, fie prin suspendarea acestora, prin disoluția regulilor de după 1990. Noi nu am avut norocul, fiindcă

nu am știut să ni-l construim, de a ne schimba lin, prin evoluție organică, și am făcut-o sângeros, dramatic, prin ruptură, adică printr-o revoluție inutilă și traumatizantă, ca orice revoluție. Consecințele se văd și astăzi, după aproape trei decenii, și, probabil, se vor mai resimți încă multă vreme de acum încolo. Să nu uităm că Revoluția franceză, o scriu cu majusculă nu din respect, ci pentru a marca sintagma, a produs atâtea răni în societatea franceză și atâtea confuzie în lumea întreagă încât nici până acum nu ne-am regăsit liniștea. În consecința imediată a revoluției noastre, prin moștenirea grea a celei comuniste, dar și prin gena perversă a celei franceze, pentru că tot veni vorba, România trăiește discontinuu, cu mari clivaje în corpul social, și, dacă ne uităm bine, prin enclavizare până la limita autismului. Segmentele sociale, straturile simultane, se constituie în lumi paralele și trăiesc în lumi

Pavel ȘUȘARĂ – Institutul de Istoria Artei “G. Oprescu”, Academia Română, e-mail: pavelusara@yahoo.com

Florian SAIU, jurnalist, e-mail: florian.saiu@gmail.com

paralele, având ca gen proxim doar un imens egoism. Într-un cuvânt, în România se trăiește prost, nu neapărat la nivelul existenței primare, ci la acela cu adevărat relevant, al coeziunii, al conștiinței colective și al speranței comune.

Dincolo de banii puțini alocați domeniului, dincolo de educația precară a marii majorități, dincolo de cutume, dogme și clișee vremelnice – la ce nivel se află Cultura noastră în raport cu cea occidentală? Dar cu cea periferic-europeană, balcanică sau cu cea estică, răsăriteană? Cum vedeți prezentul Culturii noastre?

În fața unei asemenea problematice rezști cu greu tentației de a cădea în extreme, adică fie de a boci defetist, fie de a te înfoia degeaba, ca un curcan în plină criză de narcisism. Așa că între jelania de sine, între parastasul antum, și aroganța celui ales, dar, din nefericire, ignorat din invidie sau sabotat de istorie, aleg plaja amplă care se întinde între cele două atitudini ireconci-

liabile. Iar ce se vede aici este, în linii mari și la scară umană, relativ normal. Nu suntem nici mai răi, nici mai buni decât alții, în ceea ce privește creația, capacitatea de a face, activitatea neuronilor, dar avem două hibe majore, adică una cu două capete: lipsa de interes și de receptare în habitatul propriu și absența cvasitotală a susținerii pe piețele mari. Alte țări, care au sau nu au creatori de anvergura lui Andrei Pleșu, Mircea Cărtărescu, H.R. Patapievici, Ștefan Agopian, Ștefan Caraman (mulți se vor întreba cine mai e și ăsta?), Radu Sergiu Ruba, Ion Anghel Mănăstire și alții, Ilie Boca, Miki Trifan, Constantin Flondor, Ion Grigorescu, Geta Brătescu, Aurel Vlad, Mircea Roman, Gheorghe Zărnescu, Ioan Nemțoi, Daniela Făiniș, Suzana Fântânariu, Dumitru Gorzo, Florin Ciulache, Giuliano Nardin, Ioana Bătrânu etc. etc., pentru a mă rezuma doar la cei care sunt în activitate, dar au sisteme de promovare care funcționează, au instituții eficiente care gestionează accesul pe

marile scene, acolo unde se joacă mizele majore. Aici stăm noi prost, meschin și clientelar. Dar asta nu este o problemă strictă a momentului actual, așa am fost mereu, cu un deficit patologic al conștiinței de sine. În Rusia sunt marcate și casele în care a poposit, fie și pentru o noapte, o mare personalitate națională, iar harta culturală devine, astfel, tridimensională, în vreme ce România a dăruit nenumărate case care ar fi putut deveni depozitare ale memoriei, printre altele casa lui Titu Maiorescu, a lui George Călinescu etc., ceea ce indică fără echivoc o gravă tulburare a instinctului de conservare. În rest, suntem bine, iar de câte ori avem prilejul unei confruntări, în regiune sau și mai departe, suntem întregi și perfect funcționali. Când un pic de noroc, o înzestrare certă și un car de marketing își dau mâna, precum umbrela și mașina de cusut pe masa de disecție a contelui de Lautreamont, se naște câte un Adrian Ghenie care, în loc să devină scop, devine subit un mijloc, un pretext fertil pentru a formula cele mai sceptice întrebări și pentru a crea cele mai baroce scenarii.

Multiculturalismul – cum ar trebui să înțelegem, să judecăm și să promovăm acest concept în așa fel încât să ne fie bine tuturor, indiferent de matricea de civilizație de care aparținem, într-un fel sau altul?

Înainte să devină o ideologie totalitară, din inventarul marxismului frustrat din pricina eșecului de a fi pariat pe un proletariat născut gata obosit, dar și de un oportunism economic greu de anticipat, multiculturalismul a fost o soluție de viață, un mod de a fi și, mai ales, o sursă unică de bogăție umană. Multiculturalismul de fond, cel existențial, ca să-i spun așa, nu discriminează și nu pedepsește, nu sancționează memoria și nu rescrie trecutul, nu castrează limba și nu încarcerează gândirea. El este, în mod paradoxal, un spațiu al diversității în care nu sunt diferențe. Modelul meu de multiculturalism este Banatul, în care unguri, sârbi, români, evrei, germani, cehi, boemi, evrei, țigani, bulgari, ba și câte un grec sau un albanez răătăciți, au trăit timpi istorici îmbogățindu-se reciproc fără să-și pună vreodată

problema diferenței. Propria mea experiență multiculturală, consumată în localitatea Bozovici, din Caraș –Severin, unde eram elev de liceu, se reducea la faptul că gazda mea, o țărancă obișnuită, dacă mergea să ceară o varză murată de la vecina ei unguroaică, o saluta în ungurește, iar unguroaica îi raspunde în românește, apoi vorbeau, evident, în română, și așa se întâmpla și în relația cu nemțoaica, și cu cehoaica, și cu sârboaică. Conviețuirea comună era atât de profundă și de organică, încât nimeni nu mai identifica etniile, ci, pur și simplu, oamenii își trăiau viața împreună. Singurul moment în care etnia căpăta relevanță, și era conștientizată ca atare, se referea la înmormântări. În funcție de direcția de deplasare a convoiului funerar comunitatea afla dacă a murit un neamț, un ungur, un român, un ceh, un sârb sau un evreu, și asta după ce se stabilea către care cimitir se îndreaptă, către cel catolic, cel ortodox, cel reformat sau cel evreiesc. Din pricina asta, eu, care veneam dintr-un sat exclusiv românesc, am rămas multă vreme cu convingerea că etnia se referă la moarte, la locul de înmormântare, și că nu are nicio legătură cu cei vii. Cultura

era sincretică, lexicul uzual era plin de maghiarisme, de germanisme, de sârbisme, toți cântau cântecele tuturor și, culmea discriminării, școala se făcea exclusiv în limba română, fiindcă erau prea puțini și prea diverși copiii celorlalte etnii, iar cultura proprie se dobândea în familie, și nimeni, nicio dată, nu și-a pus problema vreunei culturi dominante. Nimic nu era dominant, totul era izomorf. Exact aceste valori umane fundamentale și întreaga țesătură a vieții cotidiene sunt denunțate acum, adică de decenii bune, de către ideologia multiculturalismului, iar locul diversității funcționale este luat de către diferențele generatoare de culpe și de ierarhii. Soluția? Relativ simplă, modelul cristic: izgonirea ideologilor din templul social și conceptual, simultan cu o educație egală pentru toată lumea, așa cum, de altfel, se întâmpla și în comunitățile tradiționale de acest tip.

Câte Românii și câte tipologii de român regăsiți astăzi? Se pot identifica aceste profiluri atât de diferențiate și în arta noastră?

Excelentă întrebarea, pentru că ea poate genera un răspuns în măsură să acopere spațiul unei biblioteci. Avem exact atâtea Românii câte lumi în care trăim avem în momentul acesta, dar și aici lucrurile trebuie puțin detaliate. Istoria, ca disciplină, și historismul, ca atitudine, ne-au învățat că societatea omenească a trecut, din zorii ei și până astăzi, prin diverse forme de agregare socio-economică, de înțelegere și de cunoaștere a mediului proxim și a celui invizibil. Grosier, aceste etape se numesc *comuna primitivă, sclavagism, ev mediu, capitalism, socialism*, pentru unii, *postindustrialism*, sau cum vrem să-i mai zicem, oricum tot ceva cu post-. O asemenea ficțiune rudimentară, fără suportul celei mai elementare imaginații, ne-a falsificat profund conștiința de sine și a deschis calea celor mai mari abuzuri și atrocități. Acest scenariu, al succesiunii liniare, suspendă, de fapt, memoria și estropiază realul până la anulare. Principiul dizlocărilor succesive induce iluzia că noi trăim exclusiv în ultima formă de coagulare socială și în ultima expresie a conștiinței, adică într-un prezent unic, dominant și generali-

zat, ceea ce este complet fals. Niciuna dintre experiențele majore ale speciei nu dispăre odată cu diamica acesteia în timp, ci doar iese din spectrul vizibil, se retrage, cumva, în fundal, iar ceea ce socotim noi că este un prezent generalizat nu reprezintă, în esență, decât un accent minuscul. Asta înseamnă că tot ceea ce noi am perceput în *succesiune* se regăsește, de fapt, în *simultaneitate*, iar prezentul este unul multiplu și stratificat. Avem, așadar, sub ochii noștri, în simultaneitate, și comuna primitivă, și sclavagismul, și evul mediu, și capitalismul, și socialismul mesianic, și, ca un accent minuscul, dar dominant, forța tehnologică, orizontul de cunoaștere, ideologiile și formele conceptuale de tip postmodern, postindustrial și informațional. Transferând asupra României această imagine sumară a lumii de astăzi, se poate spune că avem atâtea Românii în sincronie câte experiențe diacronice am acumulat până acum, de la comuna primitivă încoace. Este suficient să ne mișcăm în spațiu, în geografie, ca să facem pași inimaginabili în timp, în istorie. Accentul tehnologic, postmodern, deși pare că oferă acces tuturor, accesul nu este decât la periferia lui, la instrumentarul cotidian, fiindcă, dincolo de acestea, conștiința este stopată în diversele forme istoricizate și se regăsește, simultan, pe toate traseele succesiunii: este sclavagistă, medievală, cinic-capitalistă, inerțial comunistă și, extrem de restrâns, postmodernă, adică în măsură să perceapă și să valorifice întregul. Această realitate are, inevitabil, componenta ei simbolică, iar expresia artistică este simetrică. Stările de conflict, fie ele între generații sau între tendințe și între estetici sunt, de fapt, conflicte între diferitele vârste ale conștiinței, iar ele reprezintă grupuri omogene și orizonturi de așteptare active. Acum, în simultaneitate, avem toate paradigmele experimentate de-a lungul timpului, chiar dacă din perspectiva ultimilor veniți multe dintre ele par expirate estetic și obosite moral. Așa că, oricât ar vrea radicalii dintr-o direcție sau din alta să-și anihileze adversarii, acest lucru este imposibil, chiar și sub regimurile totalitare, pentru că fiecare formulă artistică este expresia directă a unei anumite vârste sim-

bolice, a unui anumit nivel al conștiinței umane care-și caută codurile optime de exprimare și își comunică propriile mesaje.

Cât de mult contează politicul în definirea profilului cultural al unei națiuni? Cât de mult a contat, la noi, această condiționare a politicului, fluctuantă, schimbătoare, în funcție de realitățile înconjurătoare generate de marile puteri militare și economice?

Politicul contează foarte mult, atât cel direct, care gestionează problemele curente și reglementează cadrul imediat, cât și cel contextual, mai larg, cel care impune cano-nul și determină tendințele, dar acest lucru nu are o influență definitivă asupra energiei-lor creatoare în sine, deși poate influența în bine sau în rău, uneori chiar decisiv, destine individuale. Și sub cenzură, și în libertate, s-au creat opere artistice fundamentale, iar libertatea de acțiune și de expresie a fost, de multe ori, irelevantă, fiindcă îngrădirile majore nu erau de ordin politic, ci economic. Dacă punem alături două secvențe politice, comparabile ca întindere, dar total diferite în ceea ce privește libertatea de conștiință și de cuvânt, și le comparăm prin performanțele creației artistice, s-ar putea să avem surprize mari. Hai să luăm, de pildă, ultimele trei decenii comuniste din România și primele trei decenii de după căderea comunismului, adică trei decenii de totalitarism, cenzură și dogmatism și trei decenii de libertate absolută și de exuberanță a regăsirii de sine: anii 1965-1990 și 1990-2017. Avem două perioade aritmetic egale, cu un balans în favoarea celei de-a doua, dar perfect asimetrice politic. Prima, integral comunistă, cea de-a doua, ieșită de sub orice constrângere. Care este bilanțul, pe scurt?

Cine sunt, în opinia criticului Pavel Șușară, cei mai valoroși creatori de artă români? Cine sunt aceștia în opinia omului Pavel Șușară? Există diferențe?

Cum la această întrebare nu se poate răspunde prin simpla nominalizare, fiindcă de la un anumit nivel încolo valoarea nu mai este cuantificabilă prin procedee comune, ci mult mai elaborat, prin tot felul de acorduri fine, și ar fi nedrept să sacrific întregul

printr-un decupaj sever, o să continui răspunsul anterior, tot cu o listă, dar cu aceea pe care o propun cele două perioade amintite. În intervalul 1965 – 1990 au apărut și s-au manifestat, în plin comunism, artiști plastici și scriitori, ca să rămân doar la artă și la literatură, cum au fost: Ion Pacea, Ion Bitzan, Geta Brătescu, George Apostu, Paul Neagu, Horia Bernea, Ion Dumitriu, Ilie Boca, Georgeta Năpăruș, Octav și Ion Grigorescu, Teodor Moraru, Roman Cotoșman, Ștefan Bertalan, Sorin Ilfoveanu, Ștefan Câlția, Sorin Dumitrescu, Constantin Flondor, Ion Gheorghiu, Florin Mitroi, Vasile Gorduz, Silvia Radu, Florin Ciubotaru, Corneliu Brudașcu, Andrei Cădere, Mihai Olos, Doru Bucur, Ilie Pavel, Lae Krasovski, Napoleon Tiron, Doru Covrig, Alexandru Chira, Virgil Preda, Leonard Răchită, Doru Tulcan, Miki Trifan, Decebal Scriba, Wanda Mihuleac, dar și mai tinerii Dan Perjovschi, Valeriu Mladin, Aurel Vlad, Mircea Roman, Suzana Fântânariu, Daniela Făiniș, Ioan Nemțoi, Gheorghe Ilea, Ioana Bătrănu, Constantin Petrașchivici etc. etc., Nichita Stănescu, Marin Sorescu, Șerban Foartă, Angela Marinescu, Nicolae Breban, Alexandru Ivasiuc, Ștefan Bănuțescu, Ileana Mălăncioiu, Virgil Mazilescu, George Bălăiță, D.R. Popescu, Mircea Ivănescu, Cezar Ivănescu, Augustin Buzura, Radu Petrescu, Mircea Horia Simionescu, Costache Olăreanu, Tudor Țopa, Silviu Angelescu, Andrei Pleșu, Mircea Dinescu, Daniel Turcea, Sorin Titel, Gheorghe Iova, Ștefan Agopian, Alexandru Vlad, Bedros Harosangian, Mircea Nedelciu, Mircea Cărtărescu, Ion Mureșan, Daniel Vighi, Cristian Teodorescu, Traian T. Coșovei, Ioan Groșan, Mariana Marin, Radu Sergiu Ruba, Cristian Popescu, Gheorghe Crăciun etc.etc. Pentru simetrie, în intervalul 1990 – 2017, lista, cu inevitabile omisiuni, ar fi următoarea: Mircea Cantor, Adrian Ghenie, Șerban Savu, Florin Ciulache, Ecaterina Vrana, Alexandru Rădvan, Suzana Dan, Dumitru Gorzo, Gheorghe Fikl, Ciprian Paleologu, Bogdan Vlăduță, Felix Aftenie, Gabriela Drinceanu, Vasile Rață, Roman Tolici, Francisc Chiuriu, Cristian Sida, Maxim Dumitraș, Gili Mocanu, Ion Bârlădeanu, Robert Koteles, Erno Bartha,

Nicolae Comănescu, Pisica Pătrată, Ana Bănică etc., Horia Roman Patapievici, Ioan S. Pop, Mihai Gălățanu, Paul Vinicius, Felix Lupu, Robert Șerban, Igor Bergler, Dan Sociu, Dumitru Crudu, Ștefan Caraman, Claudiu Komartin, Radu Vancu, Marius Ianuș, Stefan (Savatie) Baștovoi, Mihai Vaculovschi, Filip Florian, Miruna Vlada, Dan Ciupureanu etc. etc., iar listele sunt departe de a fi complete. Oricât ar părea de ciudat, între cele două liste există o perfectă continuitate, iar regimul politic nu transpare de la sine, ba chiar prima perioadă sugerează o coerență sporită și o densitate mai mare. Un argument în plus că nu trăim într-o lume unidimensională și că oricât de ostil ar fi climatul politic, substanța umană profundă nu este alterabilă. Așadar, politicul este foarte important pentru viața diurnă a creatorului, fiindcă nu este indiferent dacă el lucrează la lumina zilei sau în clendestinitate, dar nici în catacombe viața nu încetează, iar creația umană, indiferent de natura limbajului, este forma optimă prin care viața reușește să depășească orice adversitate contextuală.

Care este, din punctul dumneavoastră de vedere, cel mai mare succes al artei contem-

porane românești? Dar cel mai răsunător eșec? (cu argumente)

Cel mai important succes al artei contemporane, oricât ar părea de ciudat, nu privește creația și nici nu individualizează creatori, ci se referă la circulația operei de artă și la nașterea unor instituții fără de care obiectul artistic nu poate fi liber și nu ajunge la destinatar, adică la consumator. Este vorba despre instituțiile și despre actorii pieței de artă, galerii, case de licitație, curatori, experți, evaluatori, colecționari, care au început un amplu proces de construcție a întregului fenomen. Spațiul academic și muzeal a devenit mult mai atent la circulația liberă a obiectelor de artă, iar piața a ieșit vizibil din sălbăticie, apropiindu-se, ea însăși, de nivelul exigențelor academice. Cel mai mare eșec al artei noastre, dar și al culturii românești contemporane, în general, nu se referă nici el la episoade concrete, cum ar fi agresiunea asupra Coloanei lui Brâncuși, sub pretextul restaurării, invazia de falsuri Brâncuși pe o piață fără anticorpi sau eșecul achiziției Domișoarei Pogany și a Cumineniei pământului. Și astea sunt eșecuri, fără îndoială, dar eșecuri de nișă, mult mai puțin semnificative decât un enorm eșec de sistem, anume incapacitatea statului român de a crea un Muzeu de Artă Modernă. Cea mai densă, mai dinamică și mai complexă tendință din întreaga artă românească, tot ce s-a creat de la Brâncuși, Brauner, Iancu, Segal etc. și până la Paul Neagu, Horia Bernea, Andrei Cădere și la generațiile mai tinere, sunt complet inaccesibile, atât publicului mare, cât și specialiștilor și oamenilor de artă. România deține, astfel, unul dintre cele mai triste recorduri europene, fiind singura țară din Uniunea Europeană care nu are un Muzeu de Artă Modernă, instituție indispensabilă pentru conștiința de sine a unui popor, dar și pentru așezarea lui în rândul celor care au creat valori umane comune, într-o viziune integrată și dinamică, așa cum se definește ea în spiritul modernității.

Ce părere aveți despre presupusele semne pe care marii pictori ai lumii le-au lăsat, de-a lungul timpului, în operele lor? Există vreun

sâmbure de adevăr sau sunt pure speculații, legende, mituri, scorneli în genul Codului lui Da Vinci?

Toți marii artiști lasă în operele lor semnele timpului, incifrează cele mai profunde mărturii legate de bucuria și de măreția vieții. A vieții ca experiență umană și ca miracol al Creației. Dar le lasă implicit, ca parte din ființa lor în plină combustie. Atunci când nu înțelegi nimic din creație, când nu știi că ea este singura formă directă de transsubstanțiere și cauți în semne esoterice ceea ce artistii îți comunică direct, prin intuiție și prin revelație, apoi citești în urmele de penel ceea ce citesc și zamolxienii autohtoni prin carierele de piatră, inventând scenarii conspirative ca să mai dai o gaură profană și relativistă în blindajul creș-

tinismului, ai la îndemână o soluție salvatoare sigură: semnezi, suficient și stupid, Dan Brown și aștepti să ajungi pe pulpele coafezelor într-o pauză de cafea.

Se apropie Centenarul Marii Uniri. E limpede că au fost alocate sume și pentru crearea unor lucrări de artă care să contribuie la celebrarea evenimentului de anul viitor. Cum ați descrie acest mecanism al puterii politice care folosește de multe ori domeniul artei pentru a-și promova propria ideologie, pentru a perpetua niște valori care nu mai au, poate, nici o legătură cu arta contemporană?

Din păcate, până în acest moment nu sunt semne că s-ar fi aflat, la nivelul administrației centrale, că suntem în ajunul Centenarului Marii Uniri. Nu am cunoștință despre fondurile alocate acestui eveniment,

fie ele și în scopul mărunț de a mai cosmetiza puțin imaginea, dar știu sigur despre fonduri tăiate de la finanțarea unui eveniment dedicat Centenarului. Este vorba de cel mai curajos proiect de arta monumentală, Monumentul Unirii al lui Ioan Bolborea, care urma să fie amplasat în Piața Alba Iulia din București. Așadar, ceremonialul de întâmpinare a centenarului național nu a început cu o finanțare în forță, ci cu o tăiere spectaculoasă de fonduri.

Ce impresie v-a lăsat campania pentru „Cumințenia Pământului”? A fost, până la urmă, un eșec. Dar s-a întâmplat acest lucru doar din cauza proastei organizări și a dezinteresului românului obișnuit pentru cultură sau ar mai fi și alte cauze de menționat? Sau poate considerați că altele sunt resorturile acestei campanii nereușite?

Sunbscripția publică a fost o idee foarte bună, chiar dacă singura, a ministrului Vlad Alexandrescu, dar, din păcate, ea a fost iremediabil compromisă printr-o lamentabilă campanie de promovare. Ideea subscripției trebuie înțeleasă în două feluri: ca vehicul de finanțare în vederea unei achiziții și, fundamental, ca un exercițiu de conștiință, ca o majoră acțiune morală. Pentru prima oară după campania celebră pentru finanțarea Ateneului, spațiului public, cetățenilor români, li s-a cerut solidarizarea în jurul unui obiectiv important, a unui bun simbolic, a unui reper al creației umane și al înțelegerii de sine. Din păcate, campania de promovare a vulgarizat extrem mesajul, transformând o invitație la reflecție, la cunoștere și la ocrotirea memoriei, într-o cutie a milelor, într-un act de cerșetorie legală, într-un bocet ipocrit și arogant în care sloganul central era egoistul și meschinul „al meu”. Ei, dacă Brâncuși a fost „al meu”, adică al unui eu individual, s-a ratat esențialul, șansa de a fi al unui eu colectiv, al unui posesor multiplu, cu o coeziune sufletească puternică și cu o conștiință comună adevărată.

Ce categorie a esteticului s-ar plia cel mai bine pe realitatea României noastre?

Grotescul.

Cultural vorbind – care sunt avantajele cooperării noastre în UE și NATO? Care sunt dezavantajele?

Avantaje certe: securitate, înscrierea în reguli, accesul la fonduri comunitare, armonizarea infrastructurii, adaptarea civilizației, acces liber la un mare spațiu cultural, șansa de a ne reconfirma apartenența la familia europeană și multe alte imponderabile. Dezavantaje: am fugit din Est de spaima marxismului, pe care am încercat să-l uităm, și ne-am trezit în Vest în plină exuberanță a neomarxismului, pe care suntem obligați să-l învățăm și să ni-l însușim. Dacă nu ar fi atât de frustrant, ar fi de un umor nebun, ca în bancurile cu proști.

Credeți că va rezista Uniunea Europeană ca structură politică? Credeți că va fi pulverizată într-o Uniune cu mai multe tipuri de Europe sau va dispărea pur și simplu, în urma presiunilor din exterior?

În mod real, Uniunea Europeană nu este o sinteză geografico-administrativo-economic-politică, așa cum pare la prima vedere, ci un scenariu de pulverizare a structurilor mari, de tip național, într-un conglomerat de mici unități administrative, cu tendințe centrifuge față de vechile nuclee. Este o întoarcere nedeclarată la libera circulație prepașoptistă, în care reflexele apartenenței la valori unitare, etnie, limbă, cutume etc., nu se coagulasera încă. Această circulație fără restricții a competențelor, pe o arie geografică mare, în afara oricăror criterii de apartenență, așa cum avea ea loc până pe la mijlocul sec. XIX, este recuperată acum ca și când ar fi o descoperire proaspătă. Tendința actuală este aceea de a reanima filosofia și practica politică de tip prenațional, iar din această pricină ideile naționale sunt asociate vehement extremismelor, și ea va funcționa atâta vreme cât conștiința apartenenței la valori ireductibile nu o sa capete iarăși importanța ei postpașoptistă, temporar ocultată. Pentru suspendarea acestei posibilități, pentru ruperea coeziunii pe criterii locale, sunt folosite astăzi, deliberat, migrațiile islamice, noneuropene, și vectorii ideologici anticreștini. Doar o Europă confuză etnic și fără coerență spirituală va putea fi

dizlocată eficient din propria ei memorie. Dar se ignoră, cu o naivitate la limita inconștienței, că efectele reactive pot atinge ușor masa critică, iar consecințele vor fi devastatoare. Nu știu dacă Uniunea Europeană este reversibilă sau nu pe termen scurt, dar explozivă este încă de pe acum.

Ce opinie aveți despre migrațiile masive din Est? Pot schimba ele, în timp, profilul cultural al Occidentului, pentru că este evident că migratorii vizează statele bogate ale Europei?

Trebuie observat faptul că migrațiile din Est nu sunt dezirabile, reacțiile negative față de români, bulgari, polonezi etc. fiind de o vehemență nejustificată rațional, dar justificată în subsidiar prin deschiderea și disponibilitatea pentru imigranții noneuropeni. Explicația este simplă. Migrația din Est, europeană, riscă să conserve și să îmbogățească valorile clasice ale Europei, cu alte cuvinte ocupă spațiul rezervat imigranților islamici și creează dificultăți în ceea ce privește intenția de dispersie a valorilor iudeo-creștine. Patru milioane de români, de exemplu, zădărnicesc proporțional suprimarea acestor valori prin import noneuropean. În mod cert, migrația din Est consolidează uman și fortifică spiritual o bătrână Europă care, din păcate, dă și semne vizibile de senilitate.

Artistic vorbind – suntem mai aproape de Rusia sau de Europa de Vest, SUA etc?

Suntem la distanță egală, într-o schizoidie incurabilă: avem mintea în Occident și sufletul în Orient. Avem *corpul* latin, avem cap, mâini, ochi, nas, mâini, coate, picioare, genunchi, talpă etc, dar în el sălăsluiește un *duh* slav, adânc și nedeterminat. Această partajare face ca în fiecare pictor român să coabiteze doi pictori, perfect distincți: unul este postbizantin când pictează biserici, fredonează pe schele isoane gregoriene și decupează sfinți uscați și lungi, ca niște țări, celălalt, în atelier, în fața șevaletului, mângâie cu penelul nuduri carnoase și rozalii, fredonând obsesiv primele acorduri din Sifonia a V-a. Însă totul e spre bine, fiindcă fără această sfâșiere între Răsărit și Apus, între memoria nonfigurativă a Vechiului

Testament și pulpele albe și lucioase ale zeitelor romane nu l-am fi avut nici pe Brâncuși, nici nu am fi oscilat, atât de seducător, între *materie* și *energie*.

Care sunt cele mai grave deficiențe ale sistemului românesc de învățământ?

Ecaterina Andronescu și Liviu Pop.

Ce părea aveți despre fenomenul drain-brain și despre modul în care modifică acesta o fostă societate închisă, cum a fost societatea noastră?

La prima vedere o sărăcește și o vulnerabilizează, la o privire mai atentă o racordează la un nivel de cunoaștere și de înțelegere mai înalt. Este foarte posibil ca fenomenul să capete și un sens invers, cu condiția ca societatea noastră să devină mai atrăgătoare.

Ce este femeia, stimate domn? Ce-a reprezentat și ce înseamnă ea pentru artist?

Femeia este măsura tuturor lucrurilor. Protagoras s-a grăbit referindu-se la om, așa, în general, l-a luat gura pe dinainte.

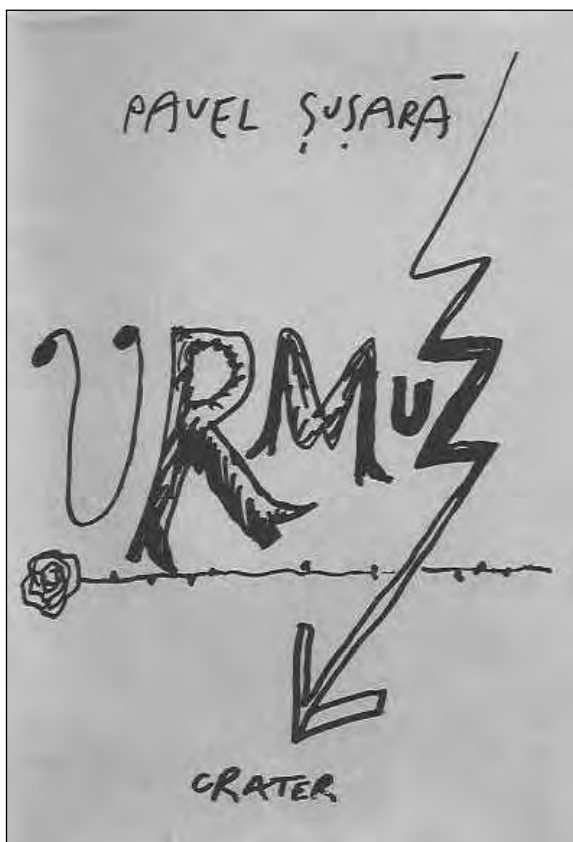
Ați făcut compromisuri în comunism pentru a beneficia de anumite avantaje?

În comunism am avut un singur avantaj: tinerețea fără speranță. Pentru asta nu se făceau compromisuri, dar acum, dacă s-ar putea, aș fi oricând dispus să le fac.

Sunteți și poet. Ce-a însemnat și ce înseamnă poezia pentru Pavel Șușară?

Poezia este inevitabilă, indiferent ce ai face, fiindcă ea nu este o practică propriu-zisă, un mod de organizare anume a unui text, o simplă deliberare, ci un efect de transparență, un fel de erupție metatextuală. Din pricina asta poți avea surprize majore, fiindcă vrei să scrii ceva pentru fixarea memoriei și te trezești că abia poți face față unui frison care nu mai are nicio legătură cu intenția inițială. Poezia este o disponibilitate, o latență uneori irepresibilă, care devine apoi o formă inefabilă de cunoaștere. Sau de cunoaștere inefabilă. Cred că asta înseamnă și pentru mine!

Cum apreciați poezia din zilele noastre? Cum stăm, domnule, la capitolul poezie?

Poezia de astăzi este la fel ca poezia din-totdeauna: irepresibilă, abundentă, variată stilistic și diversă valoric. Generațiile de poeți se întâlnesc, se confruntă și se suprapun, iar din această mișcare turbionară se nasc multe voci distincte, dar ușor de așezat pe două mari paliere: cel al poezilor cu privirea spre exterior, gata de revoltă și pregătiți să marteleze, până la sânge, un real fundamental ostil, și celălalt, al poezilor cu privirea înlăuntru, autoreferențiali, combustivi, cu un puternic fond existențialist, de multe ori sfâșietor. Am și doi poeți preferați, dacă tot e să fac mărturisiri, amândoi foarte puțin cunoscuți; unul este Vasile Ciorogar, care încă nu a debutat de-adevăratelea, dar o să stau de capul lui până va ceda, iar celălalt este Dan Ciupureanu, fiul unui alt poet remarcabil, Ionel Ciupureanu, deja autorul câtorva cărți consistente. Cine vrea să vadă de ce îmi plac la nebunie cei doi, nu are decât să-i caute și să-i citească.

Care sunt diferențele dintre o artistă și un artist? Dintre o femeie creatoare de artă și un bărbat creator de artă?

Mă tem că niciuna, și asta mă îngrijorează! Aș vrea ca ele să fie mai bune, iar uneori chiar sunt. Atunci când nu e invers.

Ce este fericirea, domnule Șușară?

O prostie imensă, un fel de psihotrop, pe care ne-au băgat-o în cap reveriile romantice. Definiția mea ar fi una extrem de simplă: fericirea este ceea ce tocmai ratezi așteptând să apară!

Care credeți că a fost secretul reușitei lui Constantin Brâncuși – dincolo de talentul incontestabil?

Spiritul răsăritean, perspectiva nonfigurativă și nonmaterială asupra lumii. El a mutat sculptura din Occident în Orient, din materie în energie, din gravitație în imponderabilitate. Până la el, sculptura era o formă newtoniană, el a făcut-o ensteiniană.

Ce-i lipsește cel mai mult românului?

O oglindă bună, care să nu-l flateze, o întâlnire cu sine însuși fără concesii. În caz contrar, va picoti mereu, va identifica adversități la fiecare pas, își va întărca pruncuții sperându-i că tocmai a supt de acolo un unghur mustăcios, apoi va pune mereu același disc cu Veta Biriș, ascultând, succesiv, „Noi suntem români, noi suntem români”, așa, spre neuitare, și „Doamne ocrotește-i pe români”, fiindcă el nu a dus niciodată războaie de cucerire, iar acum au devenit grele și cele de apărare.

Se poate trăi din artă în România? Ce sfat aveți pentru tinerii care aleg să urmeze studii de pictură, de sculptură, de grafică?

Toți artiștii spun că nu se poate trăi din artă, dar o spun și a doua zi. Acum, lăsând gluma la o parte, a trăi din artă nu înseamnă a trăi exclusiv din creația artistică de atelier, fiindcă noțiunea de artă oferă un spectru larg de abilități; pedagogice, de consiliere, creație grafică de toate felurile, amenajări de spații, organizări de evenimente și punerea în practică a diverselor proiecte de profil. Se poate trăi din artă, doar să-ți propui. **Ars longa, vita brevis**, vorba bietului țaran căruia tocmai i-a murit vita în grajd!

Livia Dymśza în corespondență cu Mihail Antoniadă (III)

Abstract

Articolul de față prezintă un istoric al etapelor editării scrierilor lui Titu Maiorescu, de la oarta cărui s-au împlinit, în această lună, o sută de ani. Informațiile focalizează pe documentele și manuscrisele rămase de la Maiorescu și moștenite de fiica sa, Livia (Maiorescu) Dymśza. În perioada anilor '20 și '30, Livia (Maiorescu) Dymśza s-a străduit să promoveze documentele literare prin intermediul revistei „Convorbiri literare” și, mai ales, să reediteze scrierile ilustrul ei părinte. Aceste strădanii fac obiectul corespondenței prezentate începând cu numărul de față dintre Livia (Maiorescu) Dymśza și Mihail Antoniadă, fost student al lui Titu Maiorescu, cunoscut avocat și om de cultură. Sunt prezentate profilurile intelectuale ale celor doi corespondenți și rolul determinat jucat de aceștia în editarea și pregătirea pentru viitor a totalității operelor lăsate culturii române de Titu Maiorescu. Despre voluminoasa lor corespondență în legătură cu moștenirea spirituală maioreșciană nu s-a scris nimic până în prezent. Prin caracaterul lor inedit, scrisorile publicate acum în serial vor contribui la mai buna cunoaștere a personalității lui Titu Maiorescu și, sub aspect editologic și istorico-literar, la iluminarea contextului cultural, social și politic în care au fost pregătite pentru apariție.

Cuvinte-cheie: Titu Maiorescu, documente, corespondență, jurnal, istorie literară, opere complete.

The present article records the history of preparing an edition of Titu Maiorescu's writings to honour the anniversary of one hundred years since his death. The information focuses on the documents and manuscripts left by Maiorescu and inherited by his daughter, Livia (Maiorescu) Dymśza. During the 1920s and 30s, Livia (Maiorescu) Dymśza did her best to promote these literary documents in the pages of the literary magazine „Convorbiri literare” and also to re-publish the writings of her illustrious father. These efforts make up the substance of the correspondence that we now offer to our readers, starting with the present issue of our magazine, between Livia (Maiorescu) Dymśza and Mihail Antoniadă, Titu Maiorescu's former student, a well known attorney and a man of far-reaching culture. The article presents the intellectual profile of the two and the major role they played in publishing and preparing for the future the massive oeuvre bestowed by Titu Maiorescu to Romanian culture. Nothing has been written so far on their correspondence regarding Maiorescu's spiritual legacy. These unknown letters, that we are now publishing for the first time, in installments, will facilitate a better understanding of Titu Maiorescu's personality – and, from an editorial and historic-literary point of view, will shed new light on the cultural, social and political context of their publication.

Keywords: Titu Maiorescu, documents, correspondence, diary, literary history, complete works.

Către LIVIA DYMSZA
București, 8 decembrie 1933

Mult stimată Doamnă Dymśza,
Am întârziat să vă răspund pentru că mi

se spusese de la Socec că Domnul Rudinescu, care se află în călătorie la Paris, se va întoarce în țară înainte de sărbători. Astăzi aflu că va mai zăbovi, până pe la sfârșitul lui

ianuarie. Altcineva, de la Socec nu știe nimic despre propunerea ce vi s-a făcut, astfel că trebuie să așteptăm sosirea, d-lui Rudinescu.

Pe cât știu eu, domnia-sa nu pretinde că librăria lui ar avea vreun *drept* la publicarea memoriilor d-lui Maiorescu. Cererea lui trebuie interpretată ca o simplă propunere, iar D-voastră aveți toată libertatea a o primi sau nu.

Nu știu cât de întinsă este partea din *Însemnări* scrisă în nemțește. Îmi închipui însă că sunt numai anii primei tinereți. Cum ediția ce proiectați va fi făcută pentru ca publicul să ia primul contact cu aceste *Însemnări*, cred că ar fi potrivit să fie publicate numai în românește, cu o traducere pe care s-ar găsi mulți ca să o facă bine, rămânând ca textul nemțesc să fie publicat mai târziu, când se va face o ediție savantă.

În convorbirile ce am avut cu D-l Rudinescu în 1931, era vorba ca *Însemnările* să constituie unul din volumele *Operele complete*. Cred că ar trebui să persistați în această idee și eu îi voi spune, dacă mă autorizați, că țineți la aceasta. Acordarea dreptului de a tipări aceste inedite va fi un îndemn pentru începerea tipăririi întregii opere, pe când dacă le-ați da altui editor este sigur că acesta nu va voi să se lege la tipărirea tuturor scrierilor.

„Convorbirile literare” merg înainte. Este drept că nu mai reprezintă o anumită direcție literară, dar își afirmă totuși viața în anul al 66-lea de la apariție. O deosebită impresie au produs anul acesta amintirile D-nei Kremnitz despre Eminescu, pe care cred că le veți fi citit.

Ați aflat că avem un guvern liberal. Experiența cu conducerea ardeleană, de unde se aștepta să vină reforma spirituală a nației, ne-a costat mult de tot și nu ne-am ales cu nimic. Au ajuns astăzi liberalii (știți ce credea Domnul Maiorescu despre ei) să reprezinte singura nădejde. Răul din țară este mare și îndreptarea va merge foarte încet. Noroc că popoarele lucrează cu eternitatea și că se mai bizuie uneori și pe noroc.

Îndată ce voi afla de sosirea d-lui Rudinescu voi căuta să-l văd și vă voi scrie [despre] rezultatul convorbirii noastre.

Vă rog, mult stimată Doamnă, să primiți respectuoasele mele salutări și bune urări pentru sărbători.

[Mihail Antoniadă]

Către LIVIA DYMSZA

București, 20 martie 1934

Mult stimată Doamnă Dymsza,

Am izbutit, în sfârșit, să-l văd pe Domnul Rudinescu. A zăbovit mult prin străinătăți, ca să-și caute sănătatea lui cam beteagă da la o vreme.

Ar voi să publice în întregime *Memoriile* Domnului Maiorescu, într-un volum sau două, dacă două vor fi necesare. Publicarea s-ar face în seria *Operele complete*, din care *Memoriile* vor forma primul sau primele volume. Dacă parte din text este în nemțește, se va face o traducere românească iar textul nemțesc s-ar publica în appendice.

Publicarea *Memoriilor* în seria *Operele complete* nu înseamnă însă, în ideea d-lui Rudinescu, angajamentul de a continua imediat publicarea celorlalte opere. În această privință, se menține la punctul de vedere la care s-a oprit încă de acum doi ani: vremurile grele, care persistă încă, îi interzic să se lege la o cheltuială atât de mare.

Părerea mea este că propunerea ar trebui primită, întâi, pentru că publicarea *Memoriilor* este de cea mai mare importanță pentru țară și, al doilea, pentru că ea poate servi drept imbold la publicarea *Operele complete*. În altă parte, sunt sigur că nu ați găsi editor care să se hotărască la publicarea tuturor operelor.

Pentru a începe tipărirea, D-l Rudinescu vrea să aibă manuscrisul original, nu pentru ca tipograful să lucreze de pe el, dar pentru ca cineva să-l revadă și să rânduiască ortografia, căci *Însemnările* fiind începute din prima tinerețe, este probabil ca ortografia textelor de la început nu va fi aceea la care Domnul Maiorescu s-a oprit când și-a făurit sistemul său propriu asupra scrierii limbii române.

Cu revederea manuscrisului s-ar putea însărcina D-nii Mehedinți și [Rădulescu-Pogoneanu sau D-nii Kirileanu și Vâlsan. Cel care și-ar face cu siguranță vreme să

ducă lucrarea la bun sfârșit ar fi, cred, D-l Kirileanu.

Poate v-ați face vreme să veniți în București – primăvara a început la noi – și lucrarea s-ar putea termina în vreo două luni.

Condițiile propuse de D-l Rudinescu sunt aceleași ca pentru celelalte tipăriri: toate cheltuielile privesc pe editor, iar D-voastră veți avea 20% din vânzare.

Cred că propunerea este avantajoasă. Rămâne ca D-voastră să decideți.

Nu știu dacă mai aveți vești din țară. Venirea guvernului actual a fost primită cu bune nădejdi de oamenii doritori de o guvernare mai ordonată. Greutățile sunt însă mari, criza puternică, producția adânc stânenită. Se mai adaugă rătăcirea minților și setea de putere care a dus la fapte ca acelea care au răpus pe bietul Duca, nevinovatul de nimic rău, căci simpla neputință de a face mai mult bine de cât se poate nu este o vină care trebuie plătită cu viața.

Vă rog să primiți, mult stimată Doamnă, respectuoasele mele salutări și încredințarea deplinului meu devotament.

[Mihail Antoniadă]

Editură – Librărie
SOCEC & Co.
Ateliere Grafice

Doamnei
LIVIA DYMSZA,
Născută Maiorescu
Momentan la București

București, 15 mai 1934

Avem onoare a Vă confirma prin prezența că am convenit de comun acord să publicăm în editura noastră *Memoriile* D-lui Maiorescu, rămase inedite în manuscris. Publicarea se va face sub îngrijirea D-lui I. Rădulescu-Pogoneanu, care ne va da textul de pe manuscrisul original și va traduce în românește pasagiile scrise în limba germană. Acestea din urmă vor fi tipărite și în textul original într-un appendice.

Vom tipări, pentru început, 3000 exemplare, urmând, succesiv cu ediții noi, în

raport cu epuizarea celor publicate. Noile ediții vor fi tipărite în termen de trei luni de la epuizarea celor precedente. În caz de netipărire în acest termen, D-voastră aveți libertatea a edita în altă parte lucrarea.

Din prețul cărților vândute vom opri, în prima linie, suma necesară pentru acoperirea cheltuielilor de tipar, care vor fi fixate prin înțelegere cu D-voastră încă dinainte de începerea tipăririi. Prisosul se va realiza ulterior, constituind beneficiul, se va repartiza succesiv, în proporția vânzărilor, în două părți egale, o parte cuvenită autorului și cealaltă parte cuvenită Editurii.

Toate cărțile se vor socoti cu rabatul de 30% din prețul brut, rabat ce se acordă tuturor librarilor și revânzătorilor de cărți.

D-l Rădulescu-Pogoneanu va revizui manuscrisul înainte de a-l pune sub tipar și va face apoi corecturile de tipar. Domnia-sa are dreptul de a alege formatul, hârtia și caracterele.

Corecturile ni se vor înapoia în timp de cinci zile după predare.

Stabilirea numărului de exemplare și plata dreptului D-voastră se va face o dată pe an, în luna februarie.

Tipărirea primei ediții se va face în decursul lunilor septembrie și octombrie 1934.

Cu osebită stimă,
[Rudinescu]

Către MIHAIL ANTONIADE

Lituania
Rokiskis – Oniskis

26 octombrie 1934, Ilsenberg

Stimate D-le Antoniadă,

A trecut vara – au trecut vacanțele – și omul își reia activitatea cu mai mult sau mai puțin entuziasm, după cum s-a nimerit să aibă o activitate [pe] care o iubește, sau [pe] care o face așa, cu de-a sila. Nu-i vorbă – și într-un caz, și în celalalt, zilele trec – viața trece – cu sau fără rezultat îmbucurător.

Închipuiți-vă ce surprindere mi-au făcut D-l cu Doamna [Rădulescu]-Pogoneanu, plecați, ca în anii trecuți, la un Congres pentru mărirea moralității printre tinerime (nu

văd folosul acestor congrese). Congresul de astă dată era la Cracovia și, cu toată naivitatea străinului, care nu prea ascultă ce îi povestești, îmi scriseseră de acolo, rugându-mă să le răspund la Varșovia – *or entre la Lituanie et la Pologne il n'y a ni relations diplomatiques, ni permission de correspondance, ni permission de se rendre officiellement d'ici en Pologne*¹ – rezultatul a fost cam defavorabil – primind o depeșă cu totul întortochiată, am înțeles în ce zi vin, dar nu cu ce tren. Au plecat caii la gară – 32 kil[ometri] – au stat toată ziua acolo – noi am stat aici, ba încălzind, ba scoțând ciorba de pe foc – până ce, la 11 noaptea, a venit vizitiul să ne spună că nimeni nu venise, cu nici un tren (sunt trei).

*Tableau! Les relations sont si stupides ici, que nous avons craint des désagréments de passe-ports.*²

A doua zi, la 10, se aude o automobilă (singura de închiriat la Rokiskis). Domnul și Doamna [Rădulescu-]Pogoneanu!!

Ciudat lucru – de când sunt aici, primul român venind cu graiul lui aici. Așa s-a

lămurit chestia manuscriselor [pe] care le-a luat D-l [Rădulescu-]Pogoneanu. Au mai rămas trei caietele, [pe] care nu le copiasem încă. Vreau să rog pe vecinul nostru, contele Pozezdricki [?], să le ducă la Varșovia, să le dea D-lui Hiottu, care le va trimite prin curierul diplomatic la București.

Ați avut bunătatea să-mi făgăduiți să vă interesați de chestia financiară, a hotărî cât va costa tipărirea unei coli și a vedea să se tipărească cu litere cum se cade și pe hârtie bună.

Să-nțelege, Socec poate face ce vrea – cine-l poate controla? –, dar, oricum – deoarece se-ncepe tipărirea, poate ați binevoi să treceți pe la Rudinescu, să nu creadă că toate sunt în mâinile lui (vorbă să fie!).

Nu știu dacă v-am spus că, în ziua plecării mele, deodată îmi telefonează D-l Mehedinți, *foarte urgent*, că are să-mi spuie ceva. D-l Torouțiu îmi pune 500000 de lei pe masă, dacă îi dau *Însemnările* D-lui Maiorescu de tipărit în editura³ lui. *Quels sont les arrières coulisses de la chose je l'ignore*⁴.

Știu că rugasem pe D-l Kirileanu să-l întrebe pe D-l Tor[ouțiu], deoarece îmi plăceau foarte mult volumele lui cu documentele literare, dacă el n-ar vrea să tipărească lucrul. A spus că da – cu condiția să fie scoase ca volumul al (nu țin minte, al 5-lea sau al 4-lea) din publicațiile anterioare și el exclusiv să facă traducerile, fără să am dreptul de a vedea ce face el acolo. Toate inadmisibile. Asta a fost la începutul lunii mai. De ce s-a deșteptat la sfârșitul lui iunie – *chi lo sa*⁵.

Sper că ați făcut o călătorie bună. Presupun că e cu desăvârșire alt „[?]” de a cutreiera Europa singur sau cu un om care te înțelege și cu care își poate omul împărtăși impresiile sale.

Am avut o vară prea frumoasă, până acum nu ne-a doborât încă gerul. Dar ce tragedie s-a desfășurat în lume. Una își avea o căsătorie fericită – iar ceilalți cu divorțuri și separați au rămas în viață. Tragică soartă și a bietului băiat de 11 ani.

Fiică-mea și cu mine va trimitem *l'expression de nos meilleurs sentiments en attendant votre réponse*⁶.

Livia Dymcza
născ[ută] Maiorescu

- 1 „Or, între Lituania și Polonia nu există nici relații diplomatice, nici permisiunea de a corespunda și nici permisiunea de a călători în calitate oficială de aici în Polonia” (fr.).
- 2 Vedeți scena! Relațiile sunt atât de stupide aici, ca ne-am temut să nu fi avut neplăceri cu pașapoartele (fr.).
- 3 În manuscris: ediția.
- 4 Nu știu care sunt dedesubturile acestei propuneri (fr.).
- 5 Cine știe? (ital.).
- 6 Sentimentele noastre cele mai bune, în așteptarea răspunsului dumneavoastră. (fr.).

Către MIHAIL ANTONIADE

Ilseberg – Lituania

Rokiskis – Onuskis

23 noiembrie 1934

Stimate D-le Antoniadă,

V-am mai scris o dată, dar deoarece n-am recomandat scrisoarea, poate se va fi pierdut, deoarece, înainte de a ajunge la poștă, trece prin multe mâine puțin conștiințioase.

Vroiam să vă rog, precum ați binevoit să-mi făgăduiți în iunie, când am fost la București, să treceți pe la D-l Rudinescu să vedeți [dacă] a început el tipărirea *Însemnărilor* D-lui Maiorescu și a fixat prețul *coalei* de tipar, ca să se poată *plus ou moins*¹ avea o idee de ce face.

Înțeleg că o cu desăvârșire iluzoriu să-și închipuiească omul că D-l editor nu poate face *tot ce vrea*, dar deoarece Torouțiu vroia să ne dea 500000 lei pe masă, nu-mi pot închipui să fie publicarea în paguba Editorului.

Că lumea va fi foarte dezamăgită, fiindcă își închipuiește cu desăvârșire altceva decât sunt *Însemnările*, nu mă îndoiesc. Are un mare merit restabilirea foarte uscată² a relațiilor D-lui Carp cu Domnul Maiorescu, zi cu zi, vorbă cu vorbă și cuvintele *pour ainsi dire*³ istorice ale Regelui în toată chestia Conflictului cu Bulgaria.

Sunt momente caracteristice ale felului D-lui Tell când cu deputăția D-lui Maiorescu de la 1873 – și altele, [cu] Garda civică – și multe caraghioslăcuri.

În orice caz, pe-atunci viața omului era

un odor mai scump decât acum, unde fiecare băiat de 19-20 de ani își cumpără un revolver și împușcă pe cine nu-i place ca idee politică.

Vecinul nostru, conte Przewodowski (?) îmi duce ultimele pagini cu 3 caiete ale D-lui Maiorescu la Varșovia, de unde D-l Hiott îmi făgăduise că le trimite de la legațiune la Ministerul de Externe, D-lui Arion. Iar pe D-l Arion l-am rugat să vi le trimită D-voastră. Iar pe D-voastră vă rog acum să binevoiți a le trimite sau mai bine a le duce D-lui [Rădulescu-]Pogoneanu. Cu acest prilej, poate ați avea bunătatea să aflați cum stă cu *traducerea* aceea faimoasă *qui a fait tant de mauvais sang à M. Torouțiu*⁴ și care, în sfârșit, a rămas s-o facă D-l [Rădulescu-]Pogoneanu (*l'immortalité du traducteur*⁵). Ciudat lucru – *la vanité humaine*⁶.

Sper că ați făcut o călătorie plăcută, frumoasă și sper că acum – acasă – *vous jouissez de ne pas être seul à regarder les arbres dépouillés de leurs feuilles, la destruction d'une belle chose*⁷.

Cerându-vă *toutes mes excuses*⁸, că iarăși vă supăr, vă trimitem, amândouă, salutările noastre.

Livia Dymcza

1 Cât de cât (fr.).

2 Calc fr.: exactă, precisă.

3 Ca să zicem așa (fr.).

4 Care 1-a supărat atâta pe D-l Torouțiu / care i-a făcut atâta sânge rău D-lui Torouțiu (fr.).

5 Nemurirea traducătorului / nemuritorul traducător! (fr.).

6 Orgoliul / vanitatea omului (fr.).

7 Vă bucurați că nu priviți de unul singur copacii care și-au pierdut frunzele și a căror frumusețe a pierit (fr.).

8 Toate scuzele mele (fr.).

Către MIHAIL ANTONIADE

Lituania

14 I 1935

Stimate D-le Antoniadă,

Am ajuns la capătul foaiei d-întâi a scrisoarei mele, când a venit fiica mea Livia cu scrisoarea D-voastră, încât cu mare bucurie am aruncat-o la coș. Era neliniștea: ce se

întâmplase cu caietele D-lui M[aioreșcu], care mă îndemna să vă supăr din nou.

Acum vă scriu ca să vă mulțumesc pentru toate drumurile [pe] care le-ați făcut ducând manuscrisele D-lui [Rădulescu-]Pogoneanu, iar mai înainte trecând pe la D-l Rudinescu.

Nu-mi dau seama ce efect poate produce o asemenea carte în momentul actual. Am pierdut cu desăvârșire contactul cu tineretul actual. Nu doar că aș critica tendința aceasta exclusiv sportivă – dar nu-i înțeleg. Cum poate un om inteligent să se mărginească la dezvoltarea părții fizice – materiale – a trupului său. Doar că a cheltuit atâta energie, că rămâne ca prostit de osteneală.

Toate tendințele exagerate au ceva neplăcut în sine. Îi auzi cum au mers cu automobile. Ce auzi? Cum era peisajul, cum erau vederile locurilor necunoscute – iar deloc. „Eu am mers 80 kil[ometri] pe oră.” „De unde, eu merg 100 kil[ometri].” Da, ai omorât nu știu câți căței, cocoși, rațe, găște – câte căruțe s-au răsturnat, deoarece s-au speriat caii – asta e indiferent.

Să va audă Zeul Mars, că anul începe pacinic.

Aici s-a mobilizat toată armata și stă gata de-a lungul fruntariilor Nemel (Klepeida) [?]. Germania a închis cu desăvârșire tot importul și tranzitul. Nu știu dacă puteți măsura de-acolo ce însemnează asta pentru viața economică și mai ales pentru oamenii de la țară, această măsură? Grâul fiind de câțiva ani fără preț, s-au înființat [mari?] lăptării, cu culturi de trifoi pentru exportul de unt, pe de o parte; pe de alta, îngrășarea porcilor, din rămășițele [?] pentru exportul în Anglia, Germania închizând granița, porcii sunt *de trop*¹, iar untul, din 8 lit kila a căzut la 2,50. Vai de capul proprietarilor cu administrație de plătit. Acum 2 ani n-am putut veni din cauza [?] recoltei. Se-nțelege că n-are omul nici acum de unde să plătească arenda. Ciudate vremuri. „Wo eine notwendigkeit ist, findet sich eine Möglichkeit”², zice Goethe. S-o vedem acea Möglichkeit³. Deocamdată e ruină economică pe-aici.

D-l [Rădulescu-]Pogoneanu vrea să facă note explicative la textul D-lui M[aioreșcu].

Deocamdată, dată nota asupra D-nei Humpel nu e exagerată ca dată – o fi indiferent. Dar, oricum, dacă le faci, fă-le exact.

Sunt curioasă cum vor fi judecățile asupra acestor *Însemnări*.

Am să vă mai supăr o dată în februarie, să-mi faceți un *brouillon*⁴ pentru D-l Bianu, căci nu vreau să rămână manuscrisele în mâini private, vreau să fie date Academiei.

Mulțumindu-vă pentru urările D-voastră, Livia cea tânără cu cea bătrână vă doresc și D-voastră tot ce ar putea constitui împlinire a dorințelor D-voastră personale și acele ale D-nei Antoniadă.

Cu toată recunoștința, va mulțumesc.

Livia Dymśa

P.S. Fiica mea măritată stă la Kustovianai [?]

1 În surplus (fr.).

2 Acolo unde e nevoie se găsește și o cale (germ.).

3 Cale (germ.).

4 Ciornă (fr.).

Către MIHAIL ANTONIADE

5 april 1935, Kustovianai

Stimate Domnule Antoniadă,

S-a împlinit anul de când am adus D-lui [Rădulescu-]Pogoneanu textul nemțesc pentru traducerea în românește; s-au împlinit șapte luni de când D-l și Doamna [Rădulescu-]Pogoneanu au fost la noi și au luat manuscrisele originale, pentru „a putea controla” copia mea. D-l Rudinescu spunea că are de gând să tipărească cartea în octombrie, noiembrie, iar D-l [Rădulescu-]Pogoneanu spunea că a terminat traducerea. Acum ar fi timpul oportun să aud și eu un cuvânt din cele ce se petrec cu acele manuscrise. Însă de la Anul nou s-a făcut o tăcere cumplită.

Am cetit în „Universul” că D-l [Rădulescu-]Pogoneanu a ținut o conferință asupra *Educațiunei tineretului*... Da, asta era scopul celui congres din Cracovia.

Nu pot sa-l rog pe D-l Mehedinți să se mai uite și el unde s-au înfundat lucrurile, căci, de când a venit cu propunerea D-lui Torouțiu, să-mi dea 500000 lei pe masă și eu i-am spus că traducerea a fost încredințată

D-lui [Rădulescu-]Pogoneanu, s-a supărat pe mine și nici nu-mi mai scrie.

Știu și eu ce ar fi fost mai bine pentru publicarea acelor amintiri – lucrul unui specialist care are toată energia vieții încordată în publicări literare și edițiuni scotocite și găsite ale unor scrisori și autografe uitate prin săltările unor oameni nepăsători de ale literaturii sau lucrarea – adică, traducerea unui om care în ultimii ani a trăit în contact aproape zilnic cu D-l Maiorescu.

N-aș fi vrut să-i arăt, o lipsă de încredere D-lui [Rădulescu-]Pogoneanu, precum nu găseam potrivit să fie D-l Torouțiu acel care ar fi descoperit pe bietul Maiorescu, uitat într-un fund de geamantan nedeschis.

Unde e *Das Ruftiegen*, cine mai știe, fiind dat acest tempo atât de adagio D-lui [Rădulescu-]Pogoneanu?

Dacă nu va ieși volumul acum, de Paște, și ne pomenim cu el tocmai la vară, va fi un lucru cu totul îngropat.

Mă mir de D-l Rudinescu, că nu-i dă zor.

De pe-aici, nimic îmbucurător. Deoarece au fost toate granițele închise, încât nu se mai poate exporta nimic, ne înecăm (ca

atunci acei cu cafeaua lor, [pe] care o asvârleau în mare). Iar untul nostru..., a nu mai vorbi de grâu, care mucegăiește prin ambare. Germania a refuzat toate vizele, iar la Siauliai stau 100 de vagoane gata pentru transportul soldaților, căci guvernul a osândit pe acei care au omorât pe [?] la moarte. Iar căutând cine 1-a omorât, au dat de o conspirație nemțească contra guvernului și au osândit [pe] mulți din germanii aceia la 12, 8, 6 ani închisoare.

Germania care, acum câțiva ani în urmă, își trimitea oamenii săi (ingineri, tehnici etc.) în Rusia, vrând să-i dea ajutor să-și revie în fire, se vede foarte neplăcut amenințată de chiar acea țară cu care avea de gând să ne strivească. Dacă va trage Germania în partea ei, iar Rusia în partea ei – ce vom deveni noi aici, în țărișoara aceasta atât de mititică, cu toate gagurile [?] și toate inovațiile lor?

Deoarece m-am răcit foarte tare, n-am putut încă pleca la fiica mea ce e măritată acasă. Ea șade aproape de Tilsit, noi, aproape de Dunaburg [?]. Are două fete, de 2 și 8 ani. Când cetești toate știrile acestea neli-

niștite, toate amenințările lui Hitler, te prin-
de o îngrijorare: ce va ieși din toate acestea?
Unde să poate duce omul cu copilașii ace-
știa?

Mai avem și altă istorie. De un an se
învârtesc pe aici doi bandiți, care intră în
casă cu câte 2 revolvere și cer bani, și haine,
bijuterii, ceasornice. Aici, lângă noi (3
kil[ometri]), au luat bani și ceasornice. Intră
când începe a fi întuneric, cu cineva din casă,
scot revolveri și cer bani sau te împușcă.

Fetițele vecinului nostru (adecă, al fiicei
mele), de când au venit bandiții, cum vine
seara, tremură de frică. Atât ne-ar mai tre-
bui acum, să intre aici să sperie copiii.

Azi îmi scrie B[ank] of România că s-a
votat o lege pentru lichidarea datoriilor
agricole, care scade bonurile rurale la jumă-
tatea valorii lor și 3 %. Ni s-a depărtat și
mai mult posibilitatea de a veni în țară. D-l
Maiorescu lăsând 300000 lei în bonuri 1/2
funciare, 1/2 rurale.

S-au vândut în luna aceasta 4 moșii din
cele mai mari, proprietarii neputând vinde
nimic și neavând numerarul necesar pentru
a plăti impozitele – *la débacle*¹.

Dacă ați putea poate pe vremea Paștelor
să aveți bunătatea să-mi faceți o scrisoare
către Academie – aș vrea să fie manuscrisele
D-lui M[aiorescu] depuse acolo, însă fără
dreptul de a fi publicate sau copiate în *exten-
so*. Nu știu cum să formulez lucrul acesta.

Scuzați-mă că tot vin să vă supăr cu tre-
burile mele.

Dacă până în 1917 puteam ajuta pe alții
să-și așeze viața, de-atunci, întruna cer alto-
ra un sprijin oarecare.

În orice caz, e cu mult mai plăcut să poți
sprijini pe alții, decât să bați capul oame-
nilor cu treburile tale. Dar și așa, și așa, zilele
trec – viața trece. Poate că după toate nedu-
meririle pământești să vie o viață mai armo-
nioasă.

Sper că sunteți bine, că Doamna e bine,
că sunteți în toiul unei vieți normale și rod-
nice.

Fiică-mea vă trimete salutările sale.

Adresa mea actuală, până la 25-26 apri-
lie, e adresa fiicei mele:

Lituania – Siauliai Apska – Postas
Kurtuvienai.

După aceea, adresa obișnuită:

Lituania – Rokiskios Onuskis (Lithuania)
– Rokiskio gara; de acolo, 35 kil[ometri],
poșta Onuskis; iar încă 4 kil[ometri] până la
moșia noastră: Ilsenberg. Apskitis e județ.

Nu prea știu cum să-i propun D-lui
[Rădulescu-]Pogoneanu să ducă cele 42
caiete și caietele, la Academie, dar nu vreau
să rămâie în mâini neoficiale acele manus-
crise.

Ce vorbă a fost asta prin gazetele de-aici,
că dacă Rusia ar fi restituit *tot* ce luase din
România? Adecă, și Tezaurul de la
Pietroasa? Nu-mi vine să cred că acest prie-
teșug cu bolșevia să aducă ceva bun
României. *Tout sela sent la poudre et les bolche-
viks*².

Iertați-mă că vă tot supăr cu daraverile
mele.

În curând ne putem zice: Hristos a înviat!

Cu mare recunoștință,

Livia Dymśa

1 Dezastrul (fr.).

2. Toate astea miros a praf de pușcă și a bolșevici
(fr.).

Către MIHAIL ANTONIAIDE

1 mai 1935, Kurtuvianai

Lituania, Siaulai Apsk

Stimate D-le Antoniaide,

Vă trimit alăturata scrisoare a D-lui
[Rădulescu-]Pogoneanu, [pe] care am pri-
mit-o chiar' acum. N-ați putea D-voastră, ca
din partea lui Socec – adecă Rudinescu –, cu
care sunteți în relații personale, să rugați pe
D-l [Rădulescu-]Pogoneanu să dea puțin
zor cu feluritele notițe ale lui, ca să se poată
tipări, în sfârșit, acea carte?

Nu știu, se vede că eu am devenit, *en
tout*¹ proastă. Ce are a-face felul de a avea
„camerate”, consilieri sau alte obiceiuri
Theresianum de la 1857 cu publicarea acelor
Amintiri? Nu zic, dacă din întâmplare cine-
va s-ar găsi să spună cum era pe-atunci –
bine, trece-o în notița ta –, dar să pui în miș-
care atâta lume, să oprești tipărirea etc. pen-
tru un lucru de o importanță atât da secun-
dară – după părerea mea – n-are nici un
Dumnezeu.

Deoarece D-na [Rădulescu-]Pogoneanu are un internat, iar el are Seminariul „Titu Maiorescu”, aceste lucruri au un fel de importanță pentru ei *mais pour le lecteur ordinaire*².

Ce-i pasă lui, au fost consilieri sau nu la 1857 în clasele Theresianului. Să leagă de cuvintele acestea, iar datele cronologice despre D-na Hempel, pe care putea să le controleze, le dă inexacte. Moare Rudinescu, izbucnește războiul și am rămas cu cartea pe jumătate tipărită. Adecă, vremurile de azi sunt ele de felul de-a împiedeca sau de-a face tot posibilul să ajungă tiparul la un sfârșit?

Vă rog pe D-voastră, crezându-vă un om liniștit, cu tact căci să-nțelege, impetuosul D-l Mehedinți sau Tzigara[-Samurcaș], cu veșnicile sale recriminații cu Oprescu nu sunt potriviți pentru o îndrumare liniștită.

Noi suntem în toiul iernei. Cu zăpadă. Din „Universul” văd că Magnolia a înflorit în Cișmigiu. Mai suntem la fiica mea, fetița ei mică fiind grav bolnavă; de două săptămâni zace în pat și nu se vede sfârșitul.

La noi, Săptămâna Patimilor a fost cu 8 zile înainte decât la D-voastră.

Europa vorbește atât de mult de pace, încât crezi că la anul vom fi iar gata de război.

Scuzați că vă supăr. Îmi oare râu – dar n-am ce-i face.

Livia Dymsza

1 Cu totul (fr.).

2 Dar pentru cititorul obișnuit (fr.).

Către LIVIA DYMSZA

București, 7 mai 1935

Prea stimată Doamnă,

Am văzut pe D-l [Rădulescu-]Pogoneanu și pe unii domni de la Socec, care țin locul D-lui Rudinescu, aflat de mai multe luni în streinătate. Cartea este în întregime trasă la tipar. Nu s-a putut da însă bun de imprimat pentru nici una din coli, deoarece D-l [Rădulescu-]Pogoneanu are nevoie de anumite informații de la Theresianum, spre a completa notele din josul paginilor.

S-a pus în legătură cu directorul Institutului vienez, de la care a primit unele informații și mai așteaptă încă altele.

Am primit asigurări că, în orice caz, cartea va apărea înainte de vacanție. Succesul este asigurat, lumea a început să se intereseze de apariție. Nu trebuie să vă pară rău că nu ați primit propunerea D-lui Torouțiu. Prezentarea de către D-l [Rădulescu-]Pogoneanu va avea mai mult prestigiu, datorită legăturilor cunoscute ale Domniei-sale cu D-l Maiorescu.

Cât privește scrisoarea către Academie cu care voiți să remiteți spre păstrare manuscriptele *Însemnărilor*, vă rog să-mi dați informații mai precise asupra intențiilor D-voastră. Îmi spuneți că voiți să puneți condiția ca *Însemnările* să nu fie publicate sau copiate *in extenso*. O asemenea interdicție se poate înțelege pentru un timp determinat. Ar fi greu însă să fie pusă cu caracter de perpetuitate, căci ar însemna ca Academia să ia acum angajamente nestrămutate pentru viitor. Ce ați spune dacă interdicția s-ar limita la încă treizeci sau patruzeci de ani de acum înainte? Peste atâta vreme, persoanele despre care se vorbește în *Însemnări* nu vor mai fi în viață.

De altfel, cei ce ar voi să facă publicările viitoare nu vor avea nici un interes să tipărească părțile care ar fi în adevăr supărătoare.

Vă rog, deci, să reflectați și să-mi arătați hotărârea D-voastră. În cazul în care ați menține ideea interdicției permanente a tipăririi unor anumite pasagii, ele ar trebui indicate cu precizie. Ați putea însă lăsa ca decizia asupra publicării să fie luată, după trecerea termenului ce veți fixa, de însăși Academie, care prezintă destule garanții că va lucra cu seriozitate.

Am petrecut sărbătorile la Marea Neagră pe frig și furtnă. Suntem la începutul lui mai și stăm la sobă, probabil cum faceți și D-voastră.

Îmi pare rău de greutățile ce le întâmpinați acolo, dar tot nădăjduiesc să vă văd în țară.

Vă rog, să primiți, din partea mea și a soției mele, cele mai bune salutări pentru D-voastră și pentru viteaza Domnișoară.

[Mihail Antoniadă]

Către LIVIA DIMSZA

București, 26 mai 1935

Prea stimată Doamnă Dymsha,
Crezând că vă aflați la vechia adresă, v-am trimis acolo scrisoarea din 7 mai, cuprinzând răspunsul la întrebările D-voastră.

Vă alătur o copie, pentru cazul când originalul se va fi pierdut.

Am vorbit din nou cu Domnul [Rădulescu-]Pogoneanu. Mi-a spus că a putut găsi informații interesante despre Theresianum într-o publicație ce i-a fost pusă la dispoziție de D-l Barbu Catargi. Piedica a dispărut deci și de acum înainte mă asigură că tipărirea se va isprăvi în curând. Dea Domnul să fie astfel.

Sunt afectat de necazurile D-voastră, dar sunt sigur că îngrijirile bunicei vor reda sănătatea micii ființe nevinovate.

Vă rog să primiți respectuoasele mele salutări.

[Mihail Antoniadă]

Către MIHAIL ANTONIADE

4 iunie 1935, Ilsenberg,
Rokiskio Onuskis

Dar ce rău îmi pare, Stimate D-le Antoniadă, că ați nimerit așa de rău cu odihna D-voastră. Își lasă omul casa, odaia atât de *cosy*¹, cărțile, toate micile satisfacții materiale [pe] care le dă o casă bine îngrijită – toate le lasă pentru a fi la aer liber, pentru o priveliște frumoasă, verdeața primăverii, cântecul păsărilor; când colo – dacă ați mai avut și norocul unui hotel fără sobe, stai cu paltonul în spinare, înfipt pe un scaun, cu ochii ațintiți în geam, ca să vezi: oare nu se înseninează vremea?

Să-nțelege, noi – pe aici – nici nu ne mai uităm la nevrednicul soare, care în anul acesta într-adevăr că ne-a uitat, dezgustat, se vede, de nestabilitatea planetei noastre, care întruna se cutremură, nenorocind atât de mii de suflete.

De-abea vă scrisesem, că mi-a venit scrisoarea D-voastră. Evident că 30 de ani îmi

ajung pe deplin ca termen pentru Academie. Vedeți, s-a publicat în „Convorbiri...”, de D-l Tzigara[-Samurcaș] – cum să-i zic? – o notiță despre Eminescu și D-na Kremnitz – Mite. Nu vă pot spune cum și într-un cât mi-a fost neplăcută această publicare. Trăiește fiul ei și lucrează la Berlin, la Consulatul românesc. Trăiește băiatul, adică *le petit-fils*², [al] D-nei Kremnitz. Parcă ar fi venit cineva să o dezbrace și s-o ducă goală pe stradă – s-o poată toți vedea. Și încă nu e nimic foarte *shoking*³ în toată schița aceea.

Când mă gândesc că toate nepoatele. D-nei M[aioreșcu], născ[ută] Rosetti, ar putea ceti cum a căutat ea în buzunarul D-lui M[aioreșcu], să vadă ce a cheltuit. Toate Zoe Cămărășescu, Lisette Bengescu, Ella Băicoianu, D-na Racottă etc., etc. Nu vă pot exprima ce greață (*paszez-moi le mot*⁴); îmi vine de această publicitate.

Toată cartea asta îmi este cu totul *à contre coeur*⁵.

Odată lucrul tipărit, fiecare are dreptul de a-și vârî nasul în ea, de a face observațiile lui. Foarte bine când e vorba de un lucru de artă, un lucru obiectiv. Dar însăși firea, firea cea mai personală a omului. Nu vă pot spune ce grozav de greu îmi vine toată publicarea aceasta. Dacă aș fi trăit în țară și dacă fetele mele ar fi în România, niciodată *de mon vivant*⁶ n-aș fi consimțit să se tipărească acele *Amintiri*, adică *Însemnări*.

Precum îmi era întotdeauna foarte penibil când vorbea D-l M[aioreșcu] în Cameră și vedeam pe toți deputații, adeseori, așa de rău dispuși și înconjurându-l, ca să-l înjure și să-i schimonosească înțelesul cu totul abstract și impersonal al discursurilor lui – tot așa, gândul că vor scotoci în cartea asta, căutând te miri ce în ea, îmi este nesuferit.

Îmi scrieți că D-l Rudinescu e dus din țară. Poate ați trece D-voastră pe la Socec, să se stabilească de pe-acum (adecă, când ea va fi gata tipărită), cheltuiala ce a avut-o stabilimentul de tipografie – lucrul e *fictif*⁷, dar, oricum, să fie măcar pentru viitor, o posibilitate pentru fiica-mea, să mai venim încă o dată în țară, poate anul viitor.

Nu vă puteți închipui în ce hal am ajuns noi pe-aici. Se începuseră pertractațiile lituano-poloneze, acest lucru, care ne-ar da

din nou posibilitatea de-a trăi cu relațiile normale, cu rudele copiilor toate în Polonia. Cu posibilitatea de-a vinde produsele moșiilor – *l'ironie du sort*⁸ –, chiar în momentul acela a trebuit să moară Pilsudski – *meitenant ce sera de nouveau remis aux calendes grecques*⁹ –, căci lui îi păsa foarte mult să se reguleze această chestie, dar celorlalți prea puțin le pasă.

Ne înecăm în produsele noastre de la țară – *nos veaux de race des étables modèles qu'on vendait 200 lits, on n'en veut plus pour 20, on a fermé le passage „Transit” pour la Danemarque, alors à quoi bon ce beurre que l'on vendait 8 lits et qu'on vend 2 lits à présent ici, etc. Une série de grands propriétaires*¹⁰, moșiile vândute la licitație, pentru impozite neplătite.

Eu, cu capul meu femeiesc, nu înțeleg de unde să vie un mijloc de scăpare.

Pentru noi, personal, e indiferent. Moșia e dată în arendă, omul nu prea plătește, dar, în orice caz, nu mori de foame la țară. Te poți și îndopa cu smântână, ouă etc., etc. Dar, spre pildă, ginerele meu, cu moșia lui ținută *d'après toutes les règles de l'art*¹¹, nu numai că o duce greu, dar uneori, neputând vinde nimic, nu știe de unde să plătească administrația moșiei.

Toată viața mea am tot spus: să te ferească Dumnezeu să fii agronom. Muncești din răspuțeri, vine sau nu vine o ploaie și toate sunt pierdute. Sau ai o producție bună și n-ai unde s-o vinzi.

Când se uită omul la fetițele astea așa de drăgălașe și de deștepte – ce le va mai fi și soarta lor? Am plecat de la fiică-mea lăsând pe cea mică mai bine, dar încă pe jumătate culcată. E așa de frig, încât nu îndrăznesc să coboare pe fetiță de pe canapea, să nu răcească. Casele astea, la țară, când e vântul rece, au o ventilație „involuntară” foarte primejdioasă.

5 iunie

M-a întrerupt ieri cineva – și, ce bine, că din nou pleca scrisoarea mea înaintea scrisoarei D-voastră.

E indiferent unde adresați. Când plec de la fiică-mea, ea îmi trimite scrisorile. Iar când plec eu de-aici, îmi las adresa la poștă.

Așadar, cum vă spuneam la început.

După 30 de ani, Academia poate face ce va găsi mai bine de făcut.

Vă mulțumesc pentru toate alergările la Socec etc.

Țăranul își face cruce când pleacă la drum. Să-i facem și noi cruce cărții D-lui M[aiorescu] și să sperăm să nu stârneasă cuvinte jignitoare în diversele aprecieri omenești.

Dorindu-vă tot zile de lucru roditor și plăcut, vă mulțumesc și va rog să spuneți și din partea noastră Doamnei complimentele noastre.

Livia Dymcza

1 Confortabilă (engl.).

2 Nepotul (fr.).

3 Șocant (engl.).

4 Iertați-mi cuvântul (fr.).

5 Împotriva voinței mele (fr.).

6 În timpul vieții mele / Cât trăiesc eu (fr.).

7 Fictiv (fr.).

8 Ironia sorții (fr.).

9 Acum totul o să se amâne din nou, până la Paștele cailor (fr.).

10 Vițeii noștri de rasă, din grajduri-model, care se vindeau cu 200 lit, acum nu ți-i mai ia nici cu 20; s-a închis chiar și pasajul de tranzit spre Danemarca și atunci la ce bun să mai faci unt, pe care-l vindeai cu 8 lit și acum îl vinzi cu 2 lit etc. O serie de mari proprietari de pământ (fr.).

11 După toate regulile artei (fr.).

Către MIHAIL ANTONIADE

Rokiskio

28 octomvrie [1935], Ilsenberg

Onuskis

Stimate D-le Antoniadă,

V-ați întors acasă sau mai sunteți *libre Baron*¹?, cum glumea bărbatul meu când cu greu își lăsa marele construcții de ponturi la Marea Neagră, cu 6 până la 8000 lucrători, ca să răsuflă puțin, fără povara acelei mari răspunderi. Dacă mai sunteți dus, în mijlocul teancului de gazete, reviste, scrisori, și cărți poștale va așteaptă și scrisoarea mea. *Le dépouillement du courrier*², când să-ntoarcă omul ocupat acasă, parcă-ți vine s-o iei la fugă sau să arzi teancul – cum ardeau bolșevicii documentele în acea faimoasă zi de 17

februarie, când au aprins și toată casa cu toate documentele de la Kreisamtul (sub-prefectura) din Petersburg. Câte sute și sute de acte de naștere, de căsătorie, câtă zăpăceală au pricinuit.

Să-nțelege că întotdeauna am să vă rog să mai treziți pe D-l [Rădulescu-Pogoneanu, *de sa béatitudine*. E mai mult de un an de când acel domn nu învinge acele 300 de pagini *scrise* ca să le traducă. Din capul locului am spus că trebuie căutat un student inteligent care ar ști și nemțește și românește, ca să facă traducerea. Apoi D-l [Rădulescu-Pogoneanu] ar fi putut s-o revadă. Acel student ar fi câștigat câteva mii de lei, pentru a-și înlesni viața, iar lucrul ar fi făcut.

Mă mir că la tipografie aștept cu atâta răbdare. Noroc că vara tipăresc cărți pentru școli. Sper că D-l [Rădulescu-Pogoneanu] nu scoțește prea mult prin manuscrisele D-lui M[aiorescu], că ar da de caracterizarea⁴ când l-au numit la *Dicționarul Academiei* – leneș, să ceartă și își caută renumele personal, iar nu înaintarea lucrării. Apoi a fost eliminat și înlocuit prin Philippide, care s-a dezvoltat într-un mod atât de fericit pentru *Dicționar* și pentru valoarea lui.

Poate că acum mi-ați face un *brouillon*⁵ pentru Academie, când voi putea, în sfârșit, să trimet acele manuscrise. Eu nu vreau să rămâie în mâini particulare.

Mă-ntrebați odată dacă restricția publicării pe 30 de ani îmi ajunge. Să-nțelege că da. Dar publicarea prea devreme a amintirilor în care sunt implicate persoane în viață e foarte neplăcută. Dacă ați ceti în „La petite Illustration” publicarea⁶ scrisorilor lui Constantin al Greciei către o princesă germană – copiii toți trăiesc, poate chiar nu-și dădeau seama de această *liaison*⁷. Mă mir că „L’Illustration” a publicat scrisorile (VB [?] proaste).

Apoi v-aș ruga, deoarece (cum scrie D-l Mehedinți) Rudinescu nu e la București, poate că ați binevoi să vorbiți ou locțiitorul lui, ca să se știe cam cât sunt cheltuielile tiparului, ca să se poată controla (vorba să fie) când vine momentul în care și-a acoperit cheltuielile și ar [?] vânzare cu procente-

le pentru autor.

Aș mai vrea să știu, din punct de vedere juridic: D-l M[aiorescu] a lăsat la moartea lui 300000 lei în Bonuri Rurale, pe care statul, în anul acesta, le-a redus de la 100 lei la 50 lei și de la 10% la 3% la Bank of România, depuse pe numele meu. Să-nțelege, pe-atunci era o sumă – acum, 150000 lei e o nimica toată, mai ales cu 3%. Totuși, ele ne dau posibilitatea de-a veni în România, căci produsele moșiei se vând cu prețuri din lună în lună mai mici; încât, ce se vindea spre 15 lit, acum se vinde cu 3-4 lit. Viței de rasă, care se vindeau cu 200 lit, să vând cu 20 lit.

Să-nțelege, bietul om care ține moșia cu arendă, cu toată arenda foarte moderată, 20000 pe an, nu o poate plăti. Încât, tot ce este drum sau abonament de revistă sau gazetă (toate acele *choses superflues si nécessaires*⁸) ne veneau din banii din București. Fiind acolo, în anul trecut am legalizat semnatuarea fiicei mele, ca să poată și ea să scoată de la bancă bani. Aș vrea să știu, dacă aș muri, acea legalizare e de-ajuns sau aș putea să transcriu toată suma pe numele ei?

E vorba să fie urcate pașapoartele la 8000 lei pentru străinătate. Atunci, adio România. Dacă ne putem scoate drumul din 3% din București, așteptând câțiva ani, de unde s-ar strânge banii pentru a plăti, afară de drum, și traiul de câteva săptămâni la Buc[urești]: 16000 lei.

Câteodată mi se pare toată viața actuală *une farce*⁹, numai că ține cam mult – de la 1917 –, cu schimbări doar în mai rău. Persecuțiile devin din ce în ce mai aspre. *La question minorités*¹⁰ – țelul învederat de-a sugruma Polonia de-aici. Numai de nu ne-ar sugruma pe toți, dădaca [?] cămășilor cafenii. E o mare încordare și teamă aici, nu prea să poate formula lucrul.

Am avut o vară grozavă – într-o ploaie cu 10-12° R, încât în casă erau 12° R. De vreo 15 zile facem foc. Frunzele au căzut și din nou cu ajutorul sobei și numai în două odăi avem 12° – iar coridoarele și nenumăratele celelalte odăi, în casele astea imense, cum se făceau la țară, avem 5-6°. Afară, 2-3°, vântul urlă, prin sobă e foarte puțin *genuittich* [?]. Cu cât vara e frumoasă la țară, cu atât aceste

8 luni de iarnă și toamnă, cu drumurile pline de noroi sunt foarte puțin atrăgătoare.

Sper că ați avut vreme să vă odihniți, că ați putut călători unde ați vrut, fără a fi oprit de vreo frică de încurcături politice și că v-ați întors sau vă veți întoarce, cu bine și cu simțământul de fericire *dans votre vie à deux*¹¹, ceea ce vă doresc din toată inima.

Primiți încredințarea a celei mai adevărate stime, cu toate mulțumirile mele.

Livia Dymcza

1 Un om liber (fr.).

2 Citirea corespondenței primite (fr.).

4 În manuscris: „caracteristica”.

5 Ciornă (fr.).

6 În manuscris: „publicația”.

7 Legătură (extraconjugală) (fr.).

8 Lucruri de prisos, dar atât de necesare (fr.).

9 O farsă (fr.).

10 Problema minorităților (fr.).

11 În viața d-voastră de cuplu (fr.).

Către MIHAIL ANTONIADE

5 martie 1936, Kurturenai [?]

Stimate D-le Antoniaide,

Cu toate că n-ați binevoit să-mi răspundeți la scrisoarea mea cea din urmă, care, între altele, conținea și o întrebare cu totul juridică, mă văd silită să vă mai supăr. Deoarece D-voastră ați fost persoana care a făcut „contractul” cu D-l Rudinescu, iar D-l Rud[inescu] nu se mai află la București, ar fi bine ca tot D-voastră să aveți bunătatea să vorbiți cu acei sau cu acel care e în locul D-lui Rudinescu.

D-l Mehedinți îmi scrie acum că e dus D-l Rud[inescu]. În locul lui e cineva care „numai cere să tipărească și să tipărească”, iar D-na [Rădulescu-]Pogoneanu, la întrebarea mea: de ce până acum nu e vorba de tipar pentru acele nenorocite *Însemnări* ale D-lui Maiorescu, care în mâna D-lui Torouțiu ar fi demult tipărite, îmi scrie că Tipografia n-are vreme – iar în urmă scrie că s-a început tipărirea.

Deoarece criza, din ce în ce mai mare (care ne sugrumă, cu toate fruntariile închise, încât ne înecăm în produsele noastre agricole, fără a le putea vinde), ne împiedică

să venim în România, cu toata via mea părere de rău că vă mai supăr cu acest lucru, vă trimet copia învoirei cu Socec-Rudinescu, rugându-vă s-o arătați la Tipografie, cui trebuie arătată, nu știu nici măcar numele succesorului [lui] Rudinescu. Dacă l-aș ști, aș putea să scriu de-a dreptul, fără să vă deranjez pe D-voastră.

Făcându-vă toate scuzele mele că nu vă pot lăsa în pace, fiind lucru nu personal, dar oarecum de felul lui literar românesc, vă rog să primiți, pentru D-voastră și Doamna Antoniaide, *nos meilleurs souhaits – post festum – que l'année 1936 ne vous apporte ni maladie ni trop de soucis et à nous tous „la paix”*¹.

Livia Dymcza

*Pour le moment*²:

Lituanie

Siaulin Apeko – Pat Ag. Kurtuvienai

1 (Din partea noastră) cele mai bune urări – *post festum* – pentru ca anul 1936 să nu vă aducă nici boli și nici prea multe griji, iar nouă, tuturor, să ne aducă „pacea” (fr.).

2 Pentru moment. (fr.).

Către LIVIA DYMSZA

București, 16 martie 1936

Prea stimată Doamnă Dymcza,

Sunt dezolat că răspunsul meu la scrisoarea D-voastră din 27 octombrie anul trecut nu v-a ajuns și sunt mâhnit că v-ați închipuit că am putut lăsa fără răspuns o scrisoare a D-voastră. Eu v-am scris la 12 noiembrie, dându-vă deslușirile ce luasem de la Bank of Roumanie. Întrebând acum din nou la Bancă, vă arăt situația de astăzi.

Totalul efectelor pe care le aveți în depozit reprezintă, la cursul actual, o valoare reală de aproximativ 148000 lei. Efectele sunt de diferite feluri: rentă de stat, scrisuri urbane, acțiuni Banca Românească etc. Bonurile Casa Rurală sunt în sumă numai de 52500 lei valoare nominală, care la cursul de azi (în urma reducerii la jumătate a capitalului și a cuponului la 3%) valorează efectiv cam 11000 lei.

Banca posedă scrisoarea D-voastră prin care ați autorizat pe Domnișoara Dymcza să

dispună de acest depozit. Orice ordin ar da Dânsa, nu va putea fi executat decât cu aprobarea Băncii Naționale, care nu se poate decât anevoie obține.

Pentru a răspunde la întrebarea D-voastră din octomvrie, vă arăt că, în caz de deces, autorizația dată Domnișoarei de a dispune de depozit pierde orice efect și nu va mai putea fi executată.

Practic, ar fi ca la o viitoare venire a D-voastră în țară să obțineți autorizația Băncii Naționale a ridica depozitul, pentru a-l remite personal în mâinile Domnișoarei. Până atunci, ați putea-o asigura printr-o dispoziție testamentară, făcută după formele din Lituania.

Am fost la Socec și am vorbit și cu D-l [Rădulescu-]Pogoneanu acum câteva zile. Până astăzi sunt tipărite 150 pagini din primul volum al *Însemnărilor*. D-l [Rădulescu-]Pogoneanu a fost foarte greu bolnav timp de aproape două luni., la începutul anului. Îmi spune că lucrează cu stăruință la pregătirea restului manuscrisului și că este aproape sigur că volumul va apărea în cursul lunii mai.

Îmi vorbește de greutatea traducerii în românește. Aflu și de la D-l Kirileanu că munca D-lui [Rădulescu-]Pogoneanu, deși înceată, este bună. Gândiți-vă că o asemenea lucrare nu o pot face mulți, în țara românească. De ar da numai Domnul ca totul să fie gata până la mai.

Domnii de la Socec îmi spun că ei sunt mereu gata să meargă înainte cu tipărirea și că întârzierea nu este din vina lor. Costul tiparului nu-l pot stabili decât în momentul când vor avea manuscrisul întreg. Cred că au dreptate în această privință; deși convenția prevedea că costul se va fixa înainte de începerea tipăririi, totuși aceasta presupunea că au manuscrisul întreg în mâinile lor, spre a determina costul după întinderea lui.

Îmi dau seama de greutățile ce întâmpinați și de câte ori citesc vești din îndepărtata Lituania mă gândesc la D-voastră. Dacă poate fi o mângâiere, aduceți-vă aminte că nici pe aci lucrurile nu merg mult mai bine și că, în orice caz, pacea pe care am avut-o până acum este totuși mai bună decât ceea ce poate să vină de aci înainte.

Soția mea și cu mine vă trimitem bunele noastre salutări, atât pentru D-voastră, cât și pentru Domnișoara Dymsha.

[Mihail Antoniaide]

Către MIHAIL ANTONIAIDE

Lituania

Rokiskio – Onuskis

Kurtuvanaï, 22 aprilie 1936

Dragă D-le Antoniaide,

Ce mare bucurie scrisoarea D-voastră! Nu doară că conținutul ei ar fi fost atât de îmbucurător, dar îmi părea grozav de rău de iluzia pierdută *quant à votre personne*¹. Sunt 48 de ani de când am plecat de la București. Cu Jacques Negruzzi s-a stins ultimul om care mă cunoștea din casa părintească. Cei mici s-au făcut mari. Pe aceia eu nu-i cunosc, fiind prea puțin în România. Pe D-l Mehedinți l-am văzut la D-l Maiorescu, pe D-l Tzigara[-Samurcaș], ca băiat jucându-se cu vărul meu, și, în anul din urmă, 1914, după moartea Doamnei Maiorescu II, pe D-l [Rădulescu-]Pogoneanu (la care ne-am dus cu tatăl meu) – care mi-a plăcut foarte mult, dându-mi impresia că se va strecura cât de mult se poate în viața tatălui meu, din motive de vanitate personală. Impresie?

Revenind la 1922 – adică după șapte ani în țară –, mai trăiau Th. Rosetti, Negruzzi, Mandrea etc. – un șir de case cunoscute. Nici nu m-am dus la D-l [Rădulescu-]Pogoneanu – cu toate că ultimele luni din *Însemnările* D-lui M[aiorescu] erau pline de numele lui. Iar însemnarea despre D-l [Rădulescu-]P[ogoneanu], de când îl numise la *Dicționarul Academiei* (continuat de D-l Philippide), de unde a fost înlăturat ca leneș, moale la lucru și preocupat de vanitate personală, fără interes adevărat pentru lucrul lui, părea modificată prin felul foarte prietenesc cu care și D-l și D-na [Rădulescu-]Pogon[eanu] s-au ocupat de omul rămas singur, [în] afară de viața publică, în vâlmășagul războiului mondial, care nici mie nu-mi dădea posibilitatea de-a veni mai des în România – fiind și bărbatul meu pe moarte.

Încercând o nouă ediție a *Criticelor* cu D-l Rudinescu, ne-am bălăbănit cu el 3 ani, fără ca să pot obține ceva. Revenind la 1925

– din capul locului a dat D-l [Rădulescu-Pog[oneanu] de urma mea și mi-a propus colaborarea lui la ediția nouă, cerând numai să figureze pe pag[ina] 1 a noii ediții. Tot atunci, D-l Racotta m-a sfătuit să mă adresez la un om juridic, ca să pot face ceva cu Rudinescu. D-l Racotta, fratele D-nei Ana Maiorescu, mi-a scris o scrisoare înjurătoare către Rudinescu – iar eu i-am mulțumit, am rupt scrisoarea și am rugat pe D-l Racotta dacă nu s-ar putea găsi un om liniștit, nepărtinitor, jurist cunoscând pe D-l Maiorescu – dar fără grandomania scandalului. Atunci D-l Racotta v-a rugat, telefonându-vă, să treceți pe la Bulevardul Carol – și ați binevoit să veniți imediat, să puneți lucrurile la cale. Și am avut impresia că sunteți un om de încredere, făcând *l'art pour l'art*², foarte bine dispus pentru tot ce ar putea servi la terminarea publicării scrierilor D-lui M[aioreescu] și foarte moderat în felul D-voastră, înțelegând pe deplin că nu vroiam să fac nici un bucluc venind în țară, că vroiam să se tipărească acea carte – nimic mai mult.

Și deodată, când manuscrisele tatălui meu sunt în mâna D-lui [Rădulescu-Pog[oneanu], când toate sunt îndrumate și lipsesc numai acele nefericite 300 pag[ini] scrise de tradus – nici măcar nu găsiți de cuviință să-mi răspundeți. *La désillusion*³ a fost amară, cu atât mai mult, cu cât ne-am înfundat cu acea traducere. Știu că a fost bolnav D-l [Rădulescu-Pog[oneanu]. Dar sunt doi ani de când traduce Dumnealui acele însemnări. Nu e vorba de vreo beletristică, de poezii. [Sunt] însemnări lapidare, fără nici cel mai mic stil sau frumusețe literară.

Dacă n-aș fi fost 48 de ani afară din România, fără a mai vorbi un cuvânt românește pe aici – le-aș fi tradus, le-ar fi cioplit D-l Mehedinți sau Tzigara[-Samurçaș] și demult era lucrul făcut. D-l [Rădulescu-Pog[oneanu] m-a rugat, i-am spus că nu va avea vreme. Doamne, dar s-ar mai găsi vreun student știind bine românește și nemțește în toată România, ca să facă acea traducere.

Acum, că D-l [Rădulescu-Pog[oneanu] are și manuscrisele și a început lucrul, trebuie răbdare și nădejde că se va termina odată și acea traducere. Nici nu mi-a mai

scris, nici răspuns la scrisoarea mea, care vorbea numai de boala D-lui [Rădulescu-Pog[oneanu], fără nici cea mai mică aluzie la *Însemnările zilnice*. Sper, pentru viața lor familială, că s-a îndreptat. Și D-na [Rădulescu-Pog[oneanu] părea foarte oboșită, ceea ce nu mă miră, căci are o mare răspundere pe capul ei.

Dar ce gospodărie are statul român pe mine mă atinge puțin, fiind tot obiectul ceva în afară de cererile vieții mele zilnice.

D-l Maiorescu a depus 300000 lei, eu am mai adăugat 75000 ale D-nei Humpel și toate a acelor ani 1917-[19]22 cumpărând acții și din banii aceia, aproape 500000 (presupun prin devaluție), după spusele D-voastră, au rămas mai puțin de 200000 lei. Bună gospodărie.

Vedeți, felul țaranului de a-și pune banii în ciorapi tot e mai bun.

La Petersburg ne-au șters aproape un milion de ruble; la Varșovia, 150000 zł[oti], iar acolo, în loc să se înmulțească, au scăzut banii. Te uiți la hârtiile acestea imprimate cu un scepticism atât de cumplit, cu toate că, dacă n-ai hârtiuțele acelea în buzunar, nu-ți poți scoate nici pașapoarte, nici bilete de drum.

Ce urâtă a ajuns viața. Înșelături, minciuni, pe-aici aprind biserici, pe dincolo oamenii se împușcă sau îi împușcă vreun dușman.

Sper că ați avut vacanțele de Paști mai calde decât pe la noi – zăpadă, ger, drumuri imposibile.

Ce caraghioslâc, convorbirile politice diplomatice ale tuturor delegațiilor. Vorbesc, vorbesc – ca *la Tour de Babel*⁴ –, dar nu se înțeleg.

Să-nțelege, stimate D-le Antoniadă, că Tipografia trebuie să aibă totalitatea manuscrisului, pentru a putea judeca de cheltuielile ei.

Am petrecut sărbătorile la fiica mea măritată. Are două fetițe, de 9½ și 3½ ani. O lume mai plăcută decât lumea politică – fără minciuni, cu mult haz și multă veselie.

Sper că sunteți bine și amândoi sănătoși și vă mulțumesc foarte mult că ați fost mânărit că am fost nevoită să cred ca nu mi-ați răspuns.

Hristos a înviat!

Livia Dymcza

1 În ce privește persoana D-voastră (fr.).

2 Artă pentru artă (fr.).

3 Deziluzia (fr.).

4 Turnul Babel (fr.).

Către MIHAIL ANTONIAIDE

Rokiskio

Onuskis

7 iulie 1936, Ilsenberg

Stimate D-le Antoniaide,

Poate încă n-ații. plecat de vară din București, atunci v-aș ruga să treceți [pe] la Socec să vedeți ce fel de hârtie și ce fel de litere au de gând să întrebuințeze pentru acea faimoasă tipărire a *Însemnărilor*. D-l [Rădulescu-]Pogoneanu îmi scrie că a primit cele din urmă corecturi și că în septembrie se va publica 1 volum al acelor *Însemnări*.

Deoarece toți pleacă de vară, vă rog de pe-acum, dacă din întâmplare mai sunteți la București, să binevoiți a mai vedea și D-voastră cum stă această treabă.

Dar ce îngrozitor fapt va fi în veci legat de 8 Iunie¹. Bietul băiat – nu-l cred rău de inimă, numai cu mâna prea slabă, ca să apese pe lipsa de responsabilitate a regimului actual.

Dar ce să ne mirăm de oamenii noștri, dacă Blum e tare și mare la Paris. Presupun că n-a văzut greva „hotelierilor”. S-ar crede omul la 1905, când a izbucnit *Strike-ul*² cel dintâi la Wyborg, după toată istoria [de] la Petersburg, cu Gapon și cu Nicolae Nicolaevici, care a sfătuit pe săracul împărat să nu cumva să se arate mulțimei de pe balconul lui, dar să-i arate ce tare e el și să tragă cu puștile în ea. De nu era el la împăratul chiar în momentul acela, Nicolae al II-lea ar fi parlamentat cu Gapon și toată mulțimea, cu desăvârșire pacinică, te miri cum ar mai fi fost evoluția istoriei.

Noi atunci am plecat la Wiborg. Bărbatului meu îi era teamă pentru fetițe de încăierări. (Ce ar spune el, dacă ar fi văzut cum s-au dezvoltat toate?) Iar acolo, a doua zi, a venit proprietarul hotelului să ne spuie că toți servitorii, fac *Strike* – cel dintâi. De-atunci am făcut mare progres! Doară că nu ne dau afară din odăi.

Ciudate lucruri să întâmplă și cum se va termina toată istoria asta?

Dar și polemica „Universului” cu „Dimineața” și „Adevărul”. De s-ar găsi un Hitler sau Mussolini pentru Franța și pentru noi – ce bine ar fi.

Avem niște călduri în ultimele două săptămâni, ca și când am fi în România și o secetă care amenință toată recolta.

Sper că viața D-voastră personală e fericită și că amândoi sunteți sănătoși și plini de energia trebuincioasă pentru a putea fi feriți.

Cu salutările noastre și mulțumirile mele.

Livia Dymcza

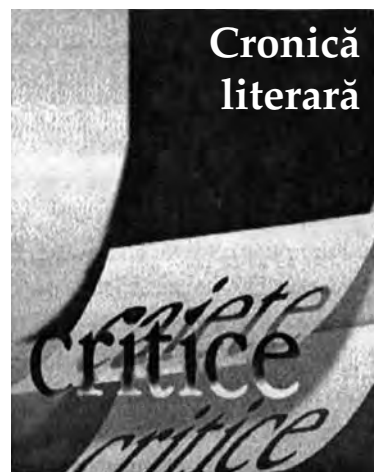
1 La manifestația prilejuită de 8 Iunie, ziua Restaurației, a revenirii lui Carol al II-lea pe tronul României, s-a prăbușit tribuna oficială.

2 Grevă (engl.).

Traduceri de Ileana Littera
Text îngrijit de Marin Diaconu

Srba IGNJATOVIĆ

Un incitant și revelator studiu intelectual

Abstract

Mărturie a diapazonului preocupărilor analitice ale lui Eugen Simion este cuprinzătoarea carte Existențialismul românesc și metafizica europeană, studiu care, începând chiar cu titlul, face trimitere la un orizont filosofic și spiritual cuprinzător. Generația despre care vorbește Eugen Simion are un imbold pentru un nou mod de a gândi și datorită ideilor lui Karl Junker și Martin Heidegger, ale misticilor ruși Șestov și Berdeaev sau ale filozofilor spanioli Unamuno și Ortega Y Gasset. Este aceasta generația lui Mircea Eliade, Mircea Vulcănescu, Constantin Noica, Emil Cioran, Eugen Ionescu, Petre Pandrea... marea majoritate dintre ei, dacă nu chiar toți, elevii unui profesor, Nae Ionescu.

Cuvinte-cheie: România, Europa, existențialism, metafizică, Mircea Eliade, Mircea Vulcănescu, Constantin Noica, Emil Cioran, Eugen Ionescu, Petre Pandrea, Nae Ionescu.

The testimony of Simion's analytical interests is the comprehensive book Romanian Existentialism and European Metaphysics, a study which, starting with the title refers to an extensive philosophical and spiritual horizon. The generation about which Eugen Simion talks about has an incentive for a new way of thinking, through the ideas of Karl Junker and Martin Heidegger, Russian mystics Shestov and Berdyaev and Spanish philosophers Unamuno and Ortega Y Gasset. This is the generation of Mircea Eliade, Mircea Vulcănescu, Constantin Noica, Emil Cioran, Eugen Ionescu, Petre Pandrea... the vast majority of them, if not all, were students of Nae Ionescu.

Keywords: Romania, Europe, existentialism, metaphysics, Mircea Eliade, Constantin Noica, Emil Cioran, Eugen Ionescu.

Cu vreo zece ani în urmă, mai exact – în 2004, atenția cititorilor inițiați a fost atrasă de cartea *Demonul teoriei a obosit* de Eugen Simion. Textele din această carte au fost selectate și traduse din limba română de către Adam Puslojic. Postfața a semnat-o Mariana Dan, iar prefața subsemnatul, având onoarea de a fi și unul dintre editori.

Textele selectate au avut pentru cititorul select din arealul nostru un caracter și o valoare revelatoare și de inițiere. Paleta eseistică analitico-critică a textelor din car-

tea menționată a lui Eugen Simion începe, previzibil, cu inevitabilul Mihai Eminescu, apoi autorul întreprinde o incursiune în interpretarea spiritului românesc, aduce mărturii despre tânărul Emil Cioran, examinează viziunea lui Mircea Eliade asupra noțiunii de spirit, după care urmează o analiză percutantă a operei clasice Ion Luca Caragiale, Lovinescu, Blaga, Barbu, dar și a contemporanilor, de la Geo Bogza, Marin Preda, D. R. Popescu, Nichita Stănescu, Mircea Dinescu până la Ioan Flora. Simion

aduce, de asemenea, o contribuție meritorie la promovarea cunoașterii și înțelegerii reciproce, chiar a schimburilor de motive – la un moment dat foarte prezent în poezia sârbă și română, datorită multitudinii numelor de personalități notorii din ambele spații culturale, fapt care contribuie la perpetuarea acestui neobișnuit fenomen, mai cu seamă în Balcani, fenomen care, se pare, în ultimul timp s-a diminuat simțitor. Voi menționa că un interes aparte în acest spațiu l-a trezit textul despre Jovan Dučić, în speță cel despre proza eseistică a lui Dučić, precum și o sumară linie directoare: marele moralist răsăritean. Noțiunea de moralist se cuvine a fi înțeleasă, bineînțeles, în sensul ei fundamental.

Textul lui Eugen Simion, de dimensiuni medii, care a generat și titlul cărții, *Demonul teoriei a oboist*, merită o atenție aparte nu numai prin titlul său neobișnuit, ci și grație faptului că, în integralitatea sa, reprezintă un fel de *revelație*. Deși el însuși profesor și

academician, trăind o perioadă la Paris, în cercul celor din preajma de la *Tel Quel* și a altora, extrem de informat cu privire la teoriile influente și circulante – amintesc și cu acest prilej –, Simion analizează, la finele secolului XX, supraproducția extrem de răspândită de idei teoretice, un fel de auto-fertilizare (după cum sunt înclinat să numesc acest fenomen), opunându-i întoarcerea la raționalitatea analitică, setea de adevăr și propria lectură. Respectiv, o reflecție asupra literaturii de autor marcată și creativă¹.

Vorbind despre perioada *post-teoriei* și având în vedere această situație, teoreticianul român a prezis și despărțirea de postmodernism, evidențându-se și de această dată ca un bun diagnostician al criticii literare. Între timp se ajunsese la despărțire, motiv pentru care numeroase „derivate” literare eșuate au rămas fără suport teoretic și aproape „formativ”, până deunăzi, la prima vedere, absolut sigur. De aceea, autori slabi și rătăcitori s-au pomenit într-o situație paradoxală: opera lor, ca să mă exprim metaforic, are părinți, dar aceștia s-au aflat într-o uriașă dilemă în a-și alege predecesorii (modelele creatoare și poetic-teoretice).

Demonul teoriei, după cum îl numește Eugen Simion, respectiv, dominarea schemei abstracte, *structurile* (după Simion) și valorile științifice hipertrofiate, chiar și „oboiste”, au continuat a se autofertiliza, suprimând aproape *literatura vie*, respectiv tratând-o cu insistență drept un fel de „producție de sens”. Pentru a-i lămuri pe cititori ce aș vrea să spun prin asta, îi voi îndemna să-și îndrepte atenția spre câteva dintre cele mai influente reviste literare autohtone. La o simplă privire asupra conținutului lor aceștia vor constata foarte des o predominare a așa-numitei *științe literare* (texte preluate, respectiv, traduse, dar și texte similare autohtone) asupra textelor literare propriuzise. Cele din urmă având doar uneori „statut” de mod de ilustrare.

1 A se vedea mai multe în textul *Eugen Simion sau gândirea neschimbată, nescolastică*, prefață la cartea *Demonul teoriei a oboist*, Belgrad, 2004, pag. 10-22.

Evident, se cuvine să ne întrebăm dacă este vorba de influența unei tendințe universale, la „modă”, de o întârziere provincială și imitare întârziată a „marii lumi” sau de o stare de lucruri reală.

Ar fi, bineînțeles, întru totul greșit a concluziona, în urma celor menționate, că Eugen Simion, de altfel autorul care consideră lectura drept „profesia sa de bază”, militează pentru o interpretare a fenomenelor literare fără o „pregătire anterioară”, „cu mâna goală”, bazându-ne doar pe propria impresie. O analiză reușită se bazează pe cunoștințe multiple și pe o doză de exactitate necesară. Simion constată, pur și simplu, că demonul teoriei literare „și-a pierdut marile sale privilegii”, ceea ce nu înseamnă, însă, că și-a „pierdut sensul”. Pe lângă aceste remarci, urmează o clarificare importantă : „ Este limpede, azi, că eroarea gravă pe care a făcut-o noua critică a fost eliminarea din discuție a problematicii omului. Eroare fatală pentru literatură și, evident, pentru teorie”².

Despre ce este, de fapt, vorba? Despre *aspectul antropologic al literaturii* ca proprietate pe care nici literatura, nici teoria n-o pot neglija. În același timp și despre acea complexitate (individualitate) a excepționalelor realizări literare care le facilitează să arate „o față nouă” a fiecărei epoci, depășind chiar (sau modificând câte ceva din) intențiile inițiale ale propriilor autori. Și aici apar, inevitabil, toate întrebările despre limbă, cultură, istorie și despre toate cele câte i se perindă prin minte lui Eugen Simion, în pofida declarației despre sine că ar fi doar un *critic literar*. Critic da, dar ce fel de critic? În acest domeniu el este cu certitudine unul vital și important, un spirit întreprinzător multilateral, fapt demonstrat cu asupra de măsură de biografia și bibliografia lui Simion, precum și de locul binemeritat pe care acesta îl ocupă pe scena literaturii române contemporane.

Mărturie a diapazonului preocupărilor analitice ale lui Eugen Simion este cuprinză-

toarea carte *Existențialismul românesc și metafizica europeană*, studiu care, începând chiar cu titlul, face trimitere la un orizont filosofic și spiritual cuprinzător. Cititorul din arealul nostru va găsi în paginile cărții reflecții deosebit de subtile asupra scrierilor de început (scrise și publicate în limba română) ale lui Mircea Eliade, Emil Cioran (Sioran, conform bio-bibliografiei sale franceze) și ale lui Eugen Ionescu. Este, evident, vorba de nume cunoscute în plan internațional, însă cartea lui Simion îi oferă cititorului sârb prilejul de a se apropia de *izvor*, după cum procedează el, analizându-i pe viitorii giganti în statu nascendi, la începuturile lor românești.

Este necesară, însă, o mică digresiune. Din pleiada numelor de care se ocupă Eugen Simion le-am desprins intenționat pe cele care sunt cunoscute cititorului bine informat de mai demult. În fosta Iugoslavie opera lui Eliade, spre exemplu, a fost tradusă deja în 1970 (vorbesc din memorie). *Tratat de descompunere* de Cioran (ediția Gallimard din 1949) a apărut în anul 1973³. În același an, Adam Puslojić publică în prestigioasa revistă literară „Književna reč” („Cuvânt literar”) fragmente ample din cartea *NU* de Eugen Ionescu. Șocanta răfuială a lui Ionescu, moștenire mai apropiată sau mai îndepărtată din „țara tatălui” (după cum definește el România), fusese într-un fel un imbold pentru analiza valorilor literare pe scena sârbească proclamate de tânăra redacție a influenței și rebele reviste literare de atunci. (În ce măsură a rezistat este o cu totul altă poveste: cu o reușită nu prea mare).

Cunoscutele piese ale lui Ionescu de la acea dată sunt puse în scenă în teatrele noastre și introduse în antologiile despre teatrul avangardei⁴. În orice caz, o listă a prezenței și „radiației” acestor trei spirite deosebite în acest areal – respectiv, a prezenței lui Eliade, Cioran și Ionescu – presupune un studiu alcătuit cu acribie. Aici mă limitez doar la câteva sugestii.

² Eugen Simion, *Demonul teoriei a obosit*, pag.170.

³ Ediția *Matica Srpska*, Novi Sad, traducere din franceză Milovan Danojlic.

⁴ A se vedea Slobodan Selenic, *Teatrul avangardei*, Srpska knjizevna zadruza, Beograd, 1964.

Abordarea revelatoare a lui Simion, despre care s-a spus că ne descoperă spațiul inițial al apariției și publicării lor, nu doar că este cu mult mai „populată”, ci presupune și o urcare pe mai multe „trepte”. Prima este cea literar-istorică. Iată cum sună: „Este aceasta generația lui Mircea Eliade, Mircea Vulcănescu, Constantin Noica, Emil Cioran, Eugen Ionescu, Petre Pandrea... marea majoritate dintre ei, dacă nu chiar toți, elevii unui profesor, Nae Ionescu. Pe toți ei i-a învățat la cursurile sale de metafizică și istoria logicii să părăsească filosofia de școală”, deoarece ea trebuie să-și caute subiectele nu în cărțile de filosofie (în care este vorba despre Kant și Heghel), ci în existența vie”. Nae Ionescu, spirit socratic, după cum afirmă Simion, a sugerat să se renunțe la filosofia de la catedră și să se scoată filosofia „în stradă”⁵.

Despre ce perioadă este vorba? Simion precizează: „Toate astea s-au întâmplat în

perioada 1927-1930, perioadă în care în Europa se conturează curente ale ideilor noi (existențialismul)”. Generația despre care vorbește Simion are un imbold pentru un nou mod de a gândi și datorită ideilor lui Karl Junker și Martin Heidegger, ale misticiilor ruși Șestov și Berdeaev sau ale filozofilor spanioli Unamuno și Ortega Y Gasset. A reînviat și interesul față de spiritualității români. Acestea sunt condițiile în care apare literatura de idei, inclusiv literatura moraliștilor (spre exemplu: cinci cărți ale lui Emil Cioran publicate în limba română și un număr impresionant de texte separate, sau cca 3.500 de pagini).

Generația amintită, constată în introducerea sa Simion, a reînnoit dialogul „despre estul și vestul european, dar întâi de toate despre relația metafizicii estului cu metafizica vestului”. Și adaugă, motivat, că este vorba despre o chestiune foarte importantă

⁵ Este curios faptul că, mai aproape de zilele noastre, o idee asemănătoare o dezvoltă filozoful italian Luciano De Crescenzo (*Storia della filosofia greca – I presocraticii*, 1983).

astăzi, când se discută despre „unitatea spirituală a Europei”.

Considerând metafizica „știință despre ființă, despre existență”, Nae Ionescu a trasat, ne aduce la cunoștință Simion, o diferență interesantă și importantă între *cunoștere* și *înțelegere*: „Aceste două atitudini împart Europa în două din punct de vedere filosofic și moral: cunoașterea este specifică lumii occidentale, iar înțelegerea este specifică lumii răsăritene a Europei. La baza cunoașterii stă analiza în timp, în timp ce la baza înțelegerii stă „viața întâmplării propriu-zise”. Tocmai această idee, susține Simion, a găsit un „ecou puternic în literatura existențialistilor români”, relevând în mod special scrierile lui Eliade, cărțile lui Cioran și teoria despre cele două *geometrii ale spiritului* „care împart Europa” a lui Constantin Noica, inspirat de gândirea lui Pascale⁶.

După Constantin Noica, Occidentul „a căzut în istorie”, respectiv, a „adoptat spiritul istoriei într-un mod nechibzuit”. Maestrul acestor tineri (Eliade, Cioran, Noica) a perceput *înțelegerea* drept *echivalent al creației*, deoarece „în clipa în care ai înțeles un lucru ajungi până la rețeta după care a fost creat, când ai cunoaștere despre un lucru tu nu ai rețeta după care a fost creat, regula după care a fost făcut, și asta nu poți „înțelege” prin cunoaștere, ci prin înțelegere”.

O distincție excepțională!

Apoi, nu fără a se sprijini pe învățăturile déjà amintiților Berdeaev, Șestov și pe cele ale gânditorilor înrudiți, Nae Ionescu, „filozof existențialist de orientare creștină”, (Simion) conchide că *pentru noi*, creștinii ortodocși din Răsărit, *universul este existența pe care o trăim*, în timp ce cei din Occident *domină universul*. Creștinii ortodocși se află în interiorul universului, în timp ce occidentalii consideră că îl *cunosc*. Iată încă o explicație a diferenței dintre *cunoaștere* și *înțelegere*. După Nae Ionescu, contemplarea, însă,

nu este o atitudine pasivă, deși omul din Răsărit nu are pretenția că *posedă universul*.

Premisa referitoare la „democrația țărănească” întemeiată pe ortodoxie și revoluția spirituală în care religia trebuie să aibă un rol esențial, ceea ce reprezintă, după Eugen Simin, gândirea de bază a gândirii lui Nae Ionescu, necesară pentru *învieirea metafizicii* pentru care pledează acest gânditor, sunt parte a programului său din 1931. Acest „ideolog convins în ideile sale”, spirit dogmatic, adaugă Simion, s-a înșelat în prezicerile sale. Lumea europeană a *filozofiei practice* (plus democrația și economia) nu s-a îndreptat în direcția pentru care a pledat Nae Ionescu. În pofida prezicerilor acestuia, ea a evoluat „așa cum a dorit să evolueze”.

Se cuvine să-i amintim aici pe reprezentanții curentului zenitist de la noi (Ljubomir Micić), care susțineau că *geniul barbar balcanic* va preschimba prin spiritul creator și vitalitatea sa Europa renăscută după primul război mondial. Pe de altă parte, de asemenea, ar prezenta interes să facem o analiză comparativă a ideilor lui Nae Ionescu – redate aici succint în baza interpretărilor lui Simion – cu atitudinile episcopului Nikolaj Velimirovic, Sfântul Nicolae, precum și cu cele ale avvei Justin (Popović). Asta cu atât mai mult cu cât există și o oarecare coincidență temporară în apariția și activitatea gânditorilor menționați. Dar aceasta este, bineînțeles, o temă pentru un studiu extins și integral (comparativ), un demers aparte față de comentariul de față restrâns.

Însă chiar și cele menționate mai sus îi „deschid apetitul” cititorului spre a se aprofunda în serioasa dezbatere provocată de Simion, care, în continuare, în capitole separate (a se vedea și referirile noastre anterioare), se oprește asupra operelor de început ale lui Mircea Eliade, ale tânărului Cioran (Sioran), Constantin Noica, Eugen Ionescu și, în final, asupra operei lui Mircea Vulcănescu (1904-1952). În această înșiruire Vulcănescu, gânditor tragic care s-a prăpă-

6 Aici ne amintim fără să vrem de Suzuki și From (din perioada 1960) cu privire la diferențele și abordarea lumii caracteristice pentru existența și înțelegerea omului din Est cu înclinații spre budismul zen în raport cu omul occidental, a cărui opțiune este analiza (psihanaliza) „îmbogățită” chiar cu elemente de analiză distructivă.

dit tânăr, foarte puțin cunoscut, după cum constată Simion, și în propria-i cultură, merită o atenție aparte pentru osteneala sa de „a defini din punct de vedere filozofic omul românesc”, respectiv, de a formula conceptul de *ființă românească*. Vulcănescu (eseul *Omul românesc*, 1937) semnaleză zece *ispite* cu care se confruntă acest *specificum* superior, pe care ar trebui să le rezolve pentru a ajunge la propria *sinteză*. Vulcănescu își sprijină punctele cercetărilor uletioare pe nuanțe lingvistice, fapt pentru care, se pare, manifestă un anumit atașament față de substanțialitatea ființei lingvistice, inclusiv profunzimea și temporalitatea caracteristice fiecărei limbi consistente, care este *mai grăitoare* (respectiv, exprimă mai mult) decât elementele memoriei colective și monumentele istorice (scrise).

Cele menționate sunt suficiente pentru a clarifica de ce Simion l-a inclus pe Mircea Vulcănescu (chiar și la urmă) în această enumerare în care figurau Eliade, Cioran, Noica și Ionescu.

Cititorul interesat de orientările filozofice europene adoptate sau contestate de către filozofii enumerați va găsi în studiul lui Simion suficiente indicii. Trebuie amintit faptul că acesta se referă și la deosebirile dintre orientările politice (timpurii) ale autorilor. De dreapta (Eliade, Cioran) și de stânga (Ionescu). În cazul în care îl interesează în mod aparte „evoluția” lui Eugen Ionescu și atitudinea lui dihotomică față de „țara tatălui” (redată în cartea *NU*), adică față de România, și față de „țara maternă”, respectiv Franța, cititorul se va putea informa mai detaliat din studiul Martei Petreu⁷.

Am, însă, impresia că cea mai provocatoare chestiune care se ridică prin lectura acestei cărți a lui Eugen Simion autorul a prezis-o ocupându-se de „prognozele” lui Nae Ionescu și de faptul că civilizația occidentală europeană s-a îndreptat, între timp, în mod hotărât în direcția pusă față în față cu noțiunea existenței înnăscute, după gânditorul român, spre creștinii ortodocși de la Sud. Modelul euro-atlantic actual, înrădăci-

nat în activismul material și analitico-programatic, susținut de noile tehnologii, a fost adus la cunoștință și, din an în an, noul „ideologem” devine astăzi tot mai agresiv și dominant.

Diversitatea tradițiilor și culturilor în această conexiune au fost tratate drept anacronism și obstacol pentru un progres de altfel foarte problematic, după cum și limbile, în special, rădăcina și tezaurul oricărei nații, fuseseră împinse sub tăvălugul agresiv al unei limbi dominante.

Popoarele mai mici și cele mici sunt, în fața acestei năvăliri, amenințate de desfigurare, o formă deosebită a anulării, însoțită de promisiunea unor binefaceri mai mult decât problematice în cazul în care vor accepta respingerea „modelului” național, cultural, spiritual și de orice altă natură sau al *ființei*, după cum ar fi spus Nae Ionescu și tragicul Mircea Vulcănescu. Cartea lui Eugen Simion, *Existențialismul românesc și metafizica europeană*, în mod inevitabil și cu atât mai mult, stimulează deschiderea debaterii referitoare la acel *demers global* al unui proiect care avansase în bună parte. A fost acceptat din mai multe motive – unele dintre care, în mod direct, altele indirect, au fost amintite și de Simion –, în vestul european și în răsăritul orthodox răspândindu-se pe larg, cu precizarea, poate, că încă nu s-a cimentat, mai întâi în sfera spiritului și a ideilor, iar apoi și în pragmatismul cotidian, o atitudine – nu voi spune un *răspuns* – *estica* *suficient de consistentă*.

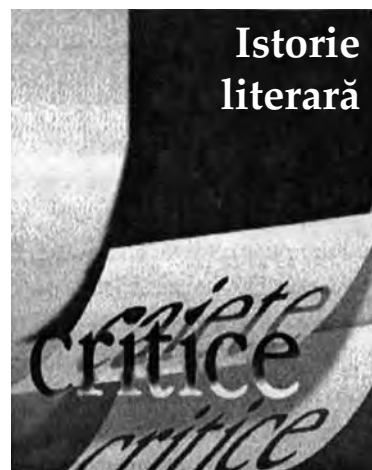
Revelatoare, *incitantă din punct de vedere intelectual*, cartea lui Eugen Simion deschide, în orice caz, un orizont al gândirii și ideilor ce au apărut și aproape că au cloclotit în estul european, în România, în deceniile din perioada interbelică. Cu atât mai mult cu cât multe dintre acestea, mai mult decât convingător, și azi, sau *cu atât mai mult azi*, merită o atenție deplină. Din aceste motive îmi exprim recunoștința și mulțumirea față de autor și traducători.

Traducere de Ionela Mengher

7 Marta Petreu, *Ionescu în țara tatălui*, Comuna Literară Vârșeț, Vârșeț, 2011.

Lia Brad CHISACOF

POEZIA FANARIOTĂ^{*} pe înțelesul celor din veacul al XXI-lea (II)

Abstract

Scopul prezentului articol este de a prezenta traseul urmat de manuscrisele care conțin versurile fanariote scrise pe pământ românesc. Un prim grup de versuri, de tradiție valahă, ar conține Mss nr 725 din Biblioteca Genadion din Atena (provenite din Țara Românească) și Mss-ele 925 și 927 de la Academia Română. Ele mare parte din poezii se află printre poemele lui Rigas Fereos (Școala amantilor delicat) delicate și în romanul Efectele amorului (1792). Un al doilea grup este format din Mss-ele 1237, 1248, 1349 ale Academiei Române. Conținutul lor dezvăluie multe elemente necunoscute, dar remarcabile (traduse aici din versiunea lor originală greacă), care din anumite motive nu dezvăluie sursa, în timp altele trimit direct (așa cum dovedesc) la antologiile fanariote. Tradiția moldovenească pare puternică, de vreme ce a ajuns până la Mihai Eminescu, căruia i-au plăcut versurile fanariote, pe unele reproducându-le. Seminifictive în acest sens sunt Mss-ele grecești nr. 116, 3153 și 3244 de la Academia Română.

Cuvinte-cheie: poezie fanariotă, limba greacă, limba română, manuscris, gen poetic.

The aim of the present article is to trace all the manuscripts containing Phanariot verse that are kept for they were written there, on Romanian soil. The Wallachian tradition would contain a first cluster consisting in Mss no 725 of the Genadion Library in Athens (originating from Wallachia) and the Greek mss. no. 925 and 927 of the Romanian Academy. They share a large amount of poems among them and with Rigas Fereos' School for Delicate Lovers (1790) and with the novel The Effects of Love (1792). A second cluster is made up of Mss no. 1237 1248, 1349 of the Romanian Academy. Their contents reveal many unknown almost outstanding items (translated here from their original Greek version) which for some reasons did not make their way, while others went directly (as we prove) into the Phanariot anthologies. The Moldavian tradition seems stronger as it got as far as Mihai Eminescu who liked the Phanariot verse and reproduced some of them. Significant for it were the Greek mss no. 116, 3153 and 3244 of the Romanian Academy.

Keywords: Phanariot poetry, Greek language, Romanian language, manuscript, poetic genre.

Privirea de ansamblu asupra liricii fanariote, gen reconstituit de curând¹, ne arată un fenomen cu dimensiuni enorme în lumea grecofonă otomană și nu numai, căci textele trec și în comunitățile din Rusia.

Este vorba de aproape 1500 de poezii², dintre care 15 sunt mai frecvente. Edițiile pe care le-am pomenit mai sus nu par să fi sporit popularitatea versurilor, cele mai cunoscute fiind cuprinse cu precădere în manus-

Lia Brad CHISACOF - Institutul de Studii Sud-Est Europene al Academiei Române

^{*} Acest articol se bazează pe o lucrare efectuată în cadrul Institutului de Studii Sud-Est Europene.

¹ VFC.

² Vezi Margarita Ioannou, Το είπα 'γώ πολλές φορές, în VFC, p. 254.

crise.

Dintre acestea multe se păstrează, cum e și firesc, dat fiind că s-au scris pe pământ românesc, în fondurile Bibliotecii Academiei Române. Posibilitatea confruntării primelor versuri în diversele manuscrise³ ne-a îndemnat să verificăm ipoteza cum că Principatele au constituit un creuzet al fenomenului, cu toate consecințele ce ar decurge de aici.

Manuscrisul inițial al „corpusului de verificare” este unul aflat acum în Biblioteca Genadion de la Atena, fiind inițial piesă dintr-o colecție particulară⁴ din România până în 1983. El se leagă de începutul domniei lui Matei Ghica (1715-1761) în Moldova și conține mai ales poezii, unele numite *de dans*⁵, foarte puține dintre ele însoțite de note muzicale. Un grupaj dintre acestea este semnat după părerea noastră cu un pseudonim, Μάταιη Κάρα (Matei Carra) redevabil limbii grecești, unde poate avea sensul, ironic desigur, de „cap zadarnic”. Manuscrisul nr. 725 de la Biblioteca Genadion, căci despre acesta e vorba, face de aproape două decenii obiectul cercetărilor, fără să i se acorde până la capăt importanța cuvenită. Prima dată înscrisă în el este 1769. Din cele

166 de piese ale sale, 23⁶ se regăsesc în *Școala amanților delicați* și în *Efectele amorului*⁷. Manuscrisul are o foarte interesantă copertă⁸ de piele (ar fi fost practic un caiet rămas nefolosit) ce ar proveni din colecția bibliotecii lui Nicolae Mavrocordat prin intermediul lui Alexandru Mavrocordat Delibei cu care unul dintre autorii manuscrisului se relaționează și în legătură cu care notează: 1787 *noiembrie pe când m-a scos domnul Alexandru-vodă din biserica Marelui Martir Dimitrie, zisul Delibei a spus gânditor către mine*. Urmează două poezii al căror autor se presupune a fi Delibei.

Amănuntul important este acela că Biserica Sf. Dimitrie nu se află la Iași (ar trebui să fie catedrala), ci este cea numită „de jurământ” din București, aflată în apropierea Curții Domnești, căci Prințul Nebun (nemeritată poreclă turcească, își pierduse tronul, pentru că l-a denunțat turcilor pe consulul austriac Raicevic) nu mai domnea în Moldova încă din 1785.

Cele două poezii presupuse a-i aparține lui Alexandru Mavrocordat sunt – prima o lamentație în legătură cu nedreptatea pe care o suferise:

Ο νους υπεραπορεί του κόσμου την κακίαν
Πως όλοι αναπάνουνται εις μίαν αδικίαν...
πως έσβησε η αλήθεια, η κρίσις πως έχάθη,
ο νόμος πως ησθένησε, και πως
εκαταστάθη⁹

Mintea mea se miră tare
Cum toți stau liniștiți la o nedreptate
Cum s-a șters adevărul, cum s-a pierdut judecata
Legea cum a slăbit și cum a fost luată cu japca

Cea de a doua este o interesantă invocare a unui coreligionar în legătură cu un proces

(suntem liberi să ne imaginăm că e chiar cel care l-a făcut să-și piardă tronul). Religia e

³ Vezi *supra* VFC, pp. 494-543.

⁴ Așa cum reiese dintr-o însemnare în creion de pe marginea filei 1, manuscrisul a fost achiziționat în 1983 de la Ștefania Camariano.

⁵ Vezi mai sus.

⁶ Vezi Ilia Hatzipaniotis Sangmeister, Το σχολειον των ντελικάτων εραστών και το Ερωτος αποτελέσματα. Νέα στοιχεία για τα στιχουργήματά τους in Ο Εραμιστής 23 (2001) pp. 143-165.

⁷ Vezi mai jos. De remarcat în legătură cu *Efectele amorului* sunt inițialele I.K. înscrise pe opertă. Până acum ele au fost „identificate” de exegeții textului cu cele ale lui Ioannis Karatzas. Este totuși tulburătoare identitatea cu inițialele pe care Ioan Cantacuzino nu omitea a le trece pe toate traducerile sale și pe volumul său de poezii *Poezii noo...*, publicat la Dubăsari în 1795-96. Ioan Cantacuzino se afla în Rusia în aceeași perioadă cu cei implicați în *Efectele Amoruului*.

⁸ Vezi Βενετία Χατζοπούλου, Φαναριωτικά στιχουργήματα σε αθηναϊκούς κώδικες, în VFC.

⁹ Ms. Genadion, nr. 725, f. 117.

rareori prezentă în lirica fanariotă, oricum și la Delibei apare în context negativ, sublinia-

ză lipsa de solidaritate a creștinilor:

Χριστιανέ σε εγκαλώ, έχω δαβάν μαζί σου
Εμπρός στον φοβερόν κριτήν, και έλα
αποκρήσου
Χριστιανέ τι σ' έπταιξα, και τόσον πάθος
μ' έχεις
Ποτέ μου δεν σε έσφαλλα, γιατί με
κατατρέχεις
Αμαρτωλός είμαι εγώ, κράζω δεν το αρνούμαι
'Έχω και εύσπλαγχνον Θεόν, σ' αυτό
παριγορούμαι...
Εσένα δεν σ' επείραξα, γιατί'σαι δαβατζής
μου...
Και μέσα σ' όλα τα δεινά, και στην απηλπισίαν,
Ελπίδα, θάρρος και χαράν, είχα την εκκλησίαν,
Οταν εγώ σε έβλεπα, με ήρθες φεράχι,
Και συ τώρα δεν μ' άφησες, ποκάμμισο στην
ράχη...

Creștin îți spun, cu tine am proces
În fața temutului judecător și hai te dă pe față
Creștine cu ce ți-am greșit de mă urăști atâta
Nu ți-am greșit nicicând, de ce te ții de mine
Sunt păcătos, strig, nu zic nu,
Îl am pe Dumnezeu cel îndurător, cu el mă
mângâi...
Ție nu ți-am făcut nimic, de ce-ai proces cu
mine?
Și între toate relele, și în disperare
Speranță, curaj și bucurie-mi era biserica,
Când te-am văzut a fost o fericire,
Dar tu acum nu mi-ai lăsat nici o cămașă-n
spate...

Acest manuscris mai conține și un encomion în versuri, mai precis o istorie alegorică a celei de-a doua venituri la tron în Țara Românească (în 1791) a lui Mihail Draco Suțu. E lauda unui supus care își declară fidelitatea sperând desigur în dregătorii. Poezia e concepută în termeni...astronomici. Domnul aflat între pământ și cer, își va face

supușii fericiți , în jurul său fideli sunt mai puțini decât își închipuie el. Poemul e o trecere în revistă a cunoștințelor atunci curente de astronomie (în zona ortodoxă grecofonă persista discuția asupra adevărului teoriei coperniciene) , geografie, fizică (Dumnezeu e asociat fenomenului de refracție a luminii numit soare triplu) și matematică:

...De discul soarelui parcă nu-i pasă
Nici când se-nalță în zarea luminoasă,
Până când ceața grea se risipește
Și totul în culori se-mpodobeste.
Pe ceruri curcubeul se arată
Și valul rău al relelor înceată.
Atunci și astrul cel înalt răsare
Căci locul lui pe ceruri el îl are.
Va face astfel schimbul către vară
Ca să ne fie razele-i povară
Întunecate parcă vin pe drum
Iar cei cuprinși de umbra lui acum
Atunci s-or bucura primind răsplata.
Iar luna după soare când s-arată
Lumină multă, precum știm , s-adună
Virtuți, seninătate, fiind toate împreună.
Cu prisosință iarăși, înc-o dată
Învăță pe cei mulți când ei s-arată
De-aceea o adună strălucind
Planetele ce mișcă și s-aprind.
La număr nu sunt șapte, ci doar trei,

...Και ο δίσκος του Ηλίου, με ροπήν διακαεί,
Τόσον για να ανατείλη, δεν ευρίσκει προσφυή.
Έως ου της ατμοσφαίρας, η εχλύς διαλυθεί,
Και εις χρώματα ποικίλα, ο αήρ μεταβληθεί.
Και την ίγριν η νεφέλη, δείξη εις τον ουρανόν,
Καταπαύσεως σημείον των προτερινών δεινών.
Και αφ' ου από τα νέφη καθαρίση ο αήρ,
Τότε θε να ανατείλει, και ο υψηλός φωστήρ.
Και εις τα αρκτεία μέρη έχωντας περιοπήν,
Θέλει κάμει επομένως την εαρινήν τροπήν.
Να μας επιδαψιλεύσει τας ακτίνας του
λαμπρώς,
Οπού τώρα μεν προχέει, πλην κατάτι αμυδρός.
Και εις όσους εφαπλούται η παρούσα του σκιά,
Τότε θέλουν απολαύσει, αμοιβήν χαροποιά.
Η πλησιφαής Σελήνη απ' τον Ηλιον σαφώς,
Ναι κατά τους γεωγράφους ερανίζεται το φως.
Όμως έχει και ιδίαν έλαμψιν και αρετήν,
Τούτο το εποδεικύει με ιδίαν ερμετήν '94 v
Σέβας τι εστί διδάσκει σ' όσους φαίνεται αυτή
Όθεν την υπερθαυμάζουν όλοι δακτυλοδεικτί

Se-nvârt în veci luceferii-ntre ei
 Și în orbita asta luminată
 Mai mare peste toate se arată
 Chiar viața pomului, cu bucurie
 Și cu durere chiar, precum se știe,
 Dând umbră cu mlădița lui.
 Mai sunt în nemișcare luceferi reci destui
 Ce se rotesc cu -ată strălucire
 Și cele dimprejur cu har, din fire,
 Și nu stau pe ghicite privind de -afară
 Sistemul geografic, de zei nu se-nfior
 Citindu-l fiecare -i de înțeles ușor.
 Copernic ca și înțelepții cei noi de seama lor
 Să studieze această vedere generală,
 Mai luminați în știință vor fi fără-ndoială,
 Doar dacă îi ajută o dreaptă judecată.
 Cu mathimatichi nu mă laud deocamdată
 Ci numai pot să jur că soarele străluce
 Sistemul meu, Domnul de Sus, soare-ntreit,
 De-l face mai vădit, stă bine-nfipt
Sfârșitul sistemului noii teorii ciclice
 Poem al lui Matei Cara

Oi λαμπρότατοι πλανήται , που κινούνται με
 ριθμόν(sic),
 Δεν είναι επτά ως λένουν , αλλά τρεις τον αριθ-
 μόν·
 Και αυτοί περιοδεύουν, εις τον κύκλον του
 καθ' εις·
 Κατά την περιφοράν του, τον φωστήτα μιμηθείς
 Ο ανώτερος εκ τούτων, ειν' του δένδρου η ζωή,
 Οπου είπα ανωτέρω, κιάς το χαιρείται αεί·
 Επειδή το πως συμπάσχει, το αφήνω ως γνωστόν,
 Και σκιάφεια πως έχει, με εκείνο το φυτόν·
 Είναι κ' έτεροι αστέρες , και τους λένουν απλα-
 νείς,
 Οίτινες τόσον εκλάμπουν που εξίσταται κανείς·
 Στην πανσέληνον τριγύρου, χάριν έχουν φυσι-
 κήν,
 Κι 'φαιδρείαν εις τους οιώντες, θέαν εξωτερικήν·
 Ιδού της γεωγραφίας , σύστημα θεοσεβές,
 Κι όσους το διαβάζουν εύληπτον και αβλαβές·
 Ο Κοπέρνικος και άλλοι, οι νεώτεροι σοφοί,
 Ας σπουδάξουν την παρούσαν του παντός περι-
 γραφή·
 Και αφεύκτως φως μεγάλο θέλουν καρποφορη-
 θεί,
 Μόνον αν τους βοηθήσει, και η κρίσις η ορθή·
 Μαθηματικός πως είμαι, δεν φαντάζομαι εγώ,
 Πλην ο ήλιος πως λάμπει, τούτο το ομολογώ·
 Και το σύστημά μου όλον, ο τρισήλιος Θεός,
 Άμποτε να το συστήσει , εις τον κόσμον στερεώς·
 Τέλος του συστήματος της νέας κυκλικής θεω-
 ρίας
 Ποίημα του Ματαίη Κάρα.

Mai întâlnim niște rețete culinare (rețetă pentru pandișpan, pentru biscuiți, *Cum să se îngrașe femeile*¹⁰), precum și remedii care sunt în logica celor din volumul I al *Meșteșugului doftoriei*¹¹ (cu care mâna de la ff. 10-22 este identică), fără însă a fi întocmai cu vreunul din ele. Avem *Rețetă pentru epilepsie*: „Doi berbeci (cuvânt românesc în text glosat de autor ca oaie de parte bărbătească) să fie arși și să le aducă stomacul cald, și să

îi spele cu vin cald și să pună pe deasupra și iarbă mare și floare de puțosa (așadar cuvinte românești în text)... Și din toate astea să prepare stomacele și călduțe să le pună copilului una în față alta în spate și să le țină ore 24 dacă poate sau chiar și 12)¹².

Există și un remediu pentru o femeie care nu poate să nască: „ Ia un dram de ulei de sabină și fă două merticuri din jumătate de dram, jumătate de dram le amesteci cu puțin șofran udă în

¹⁰ f. 64.

¹¹ Ms. rom. BAR, nr. 933.

¹² (Ms. nr. 725 Biblioteca Ghenadion, 25^v Ρετζέτα για την επιληψίαν. Δνω **μπερμπέτζια** (ήγουν **πρόβατα αρσενικά μεγάλα**) να τα κάψουν και να φέρουν τον σκεμπέ ζεστό, και να τα πλήνουν με κρασί ζεστό, και να είναι κοπανισμένα ακρουμοβότανο, και φλόρε δε πουτζόσα, και σινάλα, και από αυτά όλα να τα πρεπαρίσει τους σκεμπέδες, και ζεστούτζικα να τα βάλει εις το παιδί ένα εμπρός, και ένα οπίσω, και να τα βαστάξει ώρας 24 αν ημπορέσει ή δώδεκα καν.

apă și o uzi cu el și cu ajutorul lui Dumnezeu în jumătate de oră naște. Și dacă nu naște o uzi și cu cealaltă jumătate și naște. Ceea ce am văzut eu cel ce scrie cu ochii mei cum a născut într-un sfert de oră”.¹³

După părerea noastră¹⁴, acestui manuscris îi urmează direct altele două, respectiv Ms. gr. BAR nr. 925 și Ms. gr. BAR nr. 927, gândite de la bun început a fi culegeri de cântece sortite eventual răspândirii. Măinile care notează muzica și versurile sunt distincte, cea muzicală fiind spre deosebire de cea care scrie sau copiază poezia (aceeași în ambele), eponimă¹⁵. Este vorba despre Petros Peloponnesiou (1730-1778) care a scris chiar el notele muzicale din Ms. gr. BAR nr. 927¹⁶, manuscris ce a ajuns la Iași după 1805, când Petros Vyzantios, protopsalt al Patriarhiei Ecumenice s-a retras acolo.

Aceste manuscrise inaugurează tradiția poeziei fanariote din Țara Românească funcționând ca o singură piesă din care manuscrisul de la Genadion, datat începând cu 1769, este prima, pentru că conține foarte puține note muzicale. Celelalte două se foloseau în scopul menționat mai sus, în legătură cu Ienăchiță Văcărescu și se poate prea bine ca una să o fi precedat pe cealaltă, adică Ms. gr. BAR nr. 927 să fi precedat Ms. gr. BAR nr. 925.

Acest prim sub-grupaj are foarte multe poezii comune și constituie o sursă importantă de texte poetice și pentru traducerea

din Restif de la Bretonne Școala amanților delicați (1790) și pentru romanul *Efectele amorului* (1792)¹⁷.

S-ar adăuga aici un manuscris comentat de mai mulți autori greci¹⁸, din colecția Muzeului Benakis de la Atena. Acesta este datat 1785 și cuprinde atât versuri ale lui Alexandru Vodă Firaris, cât și ale lui Alecu Văcărescu.

Un alt doilea sub-grupaj este format din alte trei manuscrise (și anume MS. gr. BAR 1237, 1248 și 1349) aparent nedatate, aflate la Biblioteca Academiei Române, scrise preponderent de două mâini recognoscibile (una e aceeași din manuscrisul de la Biblioteca Ghenadion ff. 10-22 și din Ms. gr. BAR 925 și 927 și care, după părerea noastră, e a lui Rigas Fereos, iar cea de a doua din ms. gr. îi aparține fie lui Ienăchiță, fie lui Alecu Văcărescu) și extrem de semnificative din punctul de vedere al conținutului. Pe de-o parte unele din piesele găsite acolo au intrat direct în *Efectele amorului* și nu s-au mai răspândit în alte manuscrise (este cazul poeziei Μην ημπορώντας να ειπώ τους πόνους της καρδιάς μου¹⁹ din Ms. gr. BAR nr. 1237), altele, din cauza deteriorării manuscrisului sunt reproduse fără partea deteriorată (este cazul poeziei Ως πότε με φοβερισμούς μου προξενείς αφανισμούς²⁰ din Ms. gr. BAR nr. 1248).

Variantele poeziilor par cele mai vechi prin limba greacă ușor arhaizantă și prin detalii de text (în general e vorba de texte

¹³ Ms. nr. 725, Biblioteca Ghenadion, f. 26^r Εἰς γυναῖκα οποῦ δεν ημπορεῖ να γενήσῃ. Λαμβάνεις λάδι και το κάμνεις δύο μερικὰ ἀπὸ μισὸ δράμι και το μισὸ δράμι, το ανακατώνεις με ολίγου κρόκου μουσκεμένου νερό και της το ποτίζεις, και συν Θεῷ αγίῳ με μισήν ὥρα γενά. Και εἰν δεν γενήσῃ την ποτίζεις και το ἄλλο το μισό, και γενά. Το οποιόν το εἶδα ἐγὼ ο γραφεὺς οφθαλμοφάνως οποῦ ἐγένησεν μέσα εἰς ἓνα κάροτο.

¹⁴ Exprimată în articolul “Closed doors performances of dancing poetry in Wallachia at the end of the 18th century”, *Revue des études Sud-est européennes*, t. 45, 1-4 (2007).

¹⁵ Vezi Iannis Plemmenos *Ev ἔλλειψει ποιήσεως ἀληθούςιν*, Ilia Hatzipanaiotis Sangmeister, H. Karanasios M. Kappler, H. Hotzakoglou, VFC.

¹⁶ Vezi Iannis Plemmenos *Ev ἔλλειψει ποιήσεως ἀληθούς*, în Ilia Hatzipanaiotis Sangmeister, H. Karanasios M. Kappler, H. Hotzakoglou, VFC, p. 434.

¹⁷ Vezi anexa I.

¹⁸ Este vorba despre L. Vranousis,

¹⁹ Vezi Ilia Hatzipanaiotis Sangmeister, H. Karanasios M. Kappler, H. Hotzakoglou, VFC, p. 518.

²⁰ Vezi Ilia Hatzipanaiotis Sangmeister, H. Karanasios M. Kappler, H. Hotzakoglou, VFC, p. 542. El apare apoi într-un manuscris al Bibliotecii Universității Aristotel din Salonic, provenit tot din Țările Române.

mai lungi sau de succesiuni semnificative din grupul onomastic). Cel mai interesant exemplu din această din urmă categorie este unul din poezia Εἰς το θέατρον του κόσμου.

Pe lângă strofa finală, extrem de explicită, versiunea din Ms. gr. BAR nr. 1248 conține formațiunea Μαυροπλάστης (făptură neagră) parafrază la numele domnitorului Petru Mavrogheni, Μαυρογένης (născut negru²¹). Suprimarea părții onomastice din formațiunea adjectiv + substantiv e semnificativă în varianta finală din *Efectele Amurului* (unde găsim *negrul*), pentru încercarea de încifrare a mesajului și în continuare, desigur, pentru momentul compunerii poeziei, adică după 1786, data venirii la domnie a lui Petru Mavrogheni în Țara Românească. Astfel și manuscrisul anonim și nedatat este databil post-1786.

Aici se deschide probabil capitolul poeziilor atribuite pe bună dreptate²² sau pe nedrept²³ domnitorului Alexandru Mavro-

cordat Firaris.

În sfârșit, există un număr semnificativ de poezii care nu se mai regăsesc în niciuna dintre antologiile de poezie fanariotă.

Cu totul remarcabilă ni se pare poezia *Sfera*²⁴. Deși simbolul acesta face parte din „recuzita” barocă, trebuie să amintim că, în context imediat, sfera (globul pământesc) era foarte prezentă prin geografiile din ce în ce mai numeroase ce se traduceau sau se adaptau, în română (să amintim traducerea lui Alexandru Atanasiu dintr-o geografie inițial engleză, datând din 1708 și intitulată *Gheografia noao* care cearcă de obștie toată fața a **sferii idroghiu** adecă a rătunzelii sau a **ghionțului**²⁵ pământului, împreună și a apei și s-au scris în satul Dărmănești 1786 iulie 15).

Sfera din această poezie, o metaforă pentru iubita distantă și poate chiar perfidă, trimite mai mult spre perfecțiunea formei geometrice decât spre globul pământesc:

Σφαίρα μου εκινήθης , μα γλήγωρα νικήθης
Θαρρούσες να γελάσεις, χωρίς να προσπελάσεις.
Σφαίρα μου έχεις λάθη
δεν μ' έχεις εις τα πάθη.
κακά το εστοχάσθης για τούτο και λανθάσθης.
Σφαίρα μου έχεις τόπον μα δεν ηξεύρεις τρόπον.
μον έτζι βάζ εις χέρι εξ πεύτεις εις την ξέρη.
Σφαίρα μου όταν κοιμάσαι πρέπι να ενθυμάσαι
εκείνα που συμβαίνουν, πως πρέπει για να γένουν.
Σφαίρα μου μην πλανάσαι , εξύπνη πάντα να'σαι
να ξεύρεις καθ αιτία, κι όλα τα εναντία.
Σφαίρα μου μην κινείσαι, στον τόπον σου να εισαι.
να φαίνεσαι ελεύθερα, πανατοτε καθ ημέρα.
Σφαίρα σου μου φανού πάλιν, με τα χρυσά σου
κάλη.
Τα κέντρον εισαι πλέον, λυπήσου με μην κλαίγω.
Σφαίρα μου στην τροπήν και με την σιωπήν σου
δεν ξεύρω τι θα γένω, σαν λείψεις που θα μένω.
Σφαίρα μου δος καμμίαν , πλέον απολογίαν,
στρέψαι πάλιν στα μέρη, τα δεξιά το χέρι.
Σφαίρα μου ως το πρώτον , πλην όχι με το κρότον

Sfera mea, nici n-ai pornit și învinsă-ai
fost se pare
Doreai să răzi rămasă-n depărtare
Sfera mea, nu mă întrebi, dar, în sfârșit
N-ai cugetat normal și ai greșit.
Sfera mea, să nu te-ndoi, te lasă
Adânc în fundul mării atât de prietenoasă
Sfera mea și-n somn adu-ți aminte
Că sunt reale nașterile sfinte
Sfera mea nu te-amăgi, fii pururi trează
Oare tragi săgeți pe rând
Știind că-n lume toate se-ncontrează
Sfera mea rămâi pe loc, nu te clinti
Ca să te vadă lumea mereu și zi de zi
Sfera mea, te-arată din nou întraurită
Să nu regret că încă-mi ești iubită
Sfera mea chiar când te schimbi tăcând
Aș vrea să știu ce văd acum la rând
Sfera mea să-ți ceri aș vrea iertare
Și să te-ntorci aici în ziua mare.
Sfera mea ca la-nceputuri iar învață

²¹ Cu accentul pe o altă silabă numele semnifică „cu barba neagră”.

²² Vezi L. Vranousis, *Οι πρόδρομοι*, pp. 44-55.

²³ Vezi L. Vranousis, *Εφημερίς*, p. 605. Vezi mai sus discuția despre Alecu Văcărescu.

²⁴ Ms. gr. BAR nr. 925, f. 58.

²⁵ Iotacizare de la glonț .

στέψαι το κινήμα σου, με το ζωογώνημα σου.
Σφαίρα μου με απάτι πιστεύεις κάθε μάτι.
κινείσαι δεν σε μέλλει, βρίσκει ις οικεία βέλη.
Σφαίρα μου πια μην σφάλλεις, όρους μην
υπερβάλλεις,
ας εισαι στεραιότητας έξη και γενναιότης
Σφαίρα μου με τα τόξα τα άστρα έχεις δόξα.
ήλιος και σελήνη, εσένα μεγαλύνη
1793.

Să te întreci cu darea ta de viață
Sfera mea în orice ochi crezând
Nepăsătoare tragi săgeți pe rând
Sfera mea să nu mai treci hotarul
Statornic în noblețe să îți rămână harul.
Sfera mea țintești cu arcu-n stele
În soare,-n lună, în neliniști grele.

Dorința nefericitului îndrăgostit e aceea
ca sfera să rămână între corpurile cerești.
Referențialitatea celestă se regăsește și în
poezia *Luna*. E aceeași dorință de identifica-

re cu corpurile cerești aflate în plină actuali-
tate în secolul al XVIII-lea, de această dată e
o năzuință nedelegată:

Φεγγάρι μου σε λόγου σου να πας τα βασανά
μου
Να σε ειπώ τα πάθη μου και τα παραπονά μου
Γιατί εδώ που βρίσκομαι, κανένα δεν γνωρίζω
Μόνον εσένα φεγγάρι μου, και εις εσέν ελπίζω
Να στοχασθείς τους πόνους μου, να δγείς τα
βασανά μου,
Κι αν ημπορείς παρηγοριά, να δώσεις την
καρδιά μου
Οπού η κακοροϊζική πάντοτε πικραμένη
Και εις τα μαύρα δάκρυα, είναι βεβυθισμένη.
Όλη μου η παρηγοριά είναι να σε κοιτάζω,
Να κλαιγ απαρηγόρητα, και να αναστενάζω.
Γιατί εδώ στα σκοτεινά, πως ημπορώ να ζήσω,
Το αίμα μου με δάκρυα, πρέπει πλέον να λύσω.
Ξεστραμένη τύχη μου, σε σαν παραπονούμαι,
Γιατί εσύ'σ'η αφορμή, που κλαίω και λυπούμαι.
Γιατί σαν ήθελες εσύ, να με κάμνες την χάρη,
Ν'αντίκριζα στον ήλιον, ήμουν και'γώ φεγγάρι

Luna mea ia-mi chinurile grele
Să-ți spun doar ție chinurile mele, aici nu văd
și nu cunosc pe nime,
Speranța, luna mea, e doar la tine.
Gândește-te la multa mea durere
Și inimii să-i dai doar mângâiere
Ea e sărmană și îndurerată
În lacrimile negre scufundată.
Sunt mângâiat doar când mă uit la tine
Neconsolat oftez și nu mi-e bine.
Cum aş putea în noapte să trăiesc
Și sângele cu lacrimi să-l lungesc
Norocul meu sucit și toată vina
Că plâng, numai la tine e pricina.
Dacă vedeam și soarele întruna
Acum, de bună seamă, eram luna.

Ms. gr. BAR nr. 1349 are ca ultimă dată
trecută pe el 1817. Ca format seamănă cu
manuscrisul consacrat al Văcăreștilor, are o
formă de album, fiind scris de o mulțime de
mâini.

Din Principate provine și manuscrisul nr.
666 de la Mănăstirea Meteorei celei Mari²⁶
care are acum o ediție. El a aparținut docto-
rului H. Sarafidis²⁷ și are o dată ce funcțio-

nează ca *terminus ante quem*, 1808. De remar-
cat între filele sale poezia lui Ienăchiță Me-
δυστυχίες πολεμώ.

Un manuscris fără conținut muzical, cum
este Ms. gr. BAR nr. 1292 (ce datează de la
sfârșitul secolului al XVIII-lea, cu o dată fina-
lă înscrisă pe ultimele pagini 1799), e după
toate aparențele din Țara Românească, deși
menționează orașele Bender și Hotin²⁸.

²⁶ D. Sofianos, *Η ανέκδοτη φαναριώτικη ποιητική συλλογή του κώδικα 666 Μονής Μεγάλου μετεώ-
ρου* (IH αιώνα), Atena, 2011.

²⁷ Cunoscutul autor al dicționarului grec-român și român grec din anii '30.

²⁸ Caracteristicile de limbă indică o proveniență muntenească.

Conține în cea mai mare parte versuri grecești²⁹ ce au în comun cu manuscrisul nr. 725 de la Genadion³⁰, Ms. gr. BAR 927³¹ și EA³² poezia Ο ερώτας θυμώθη, iar cu Ms. gr. BAR 925³³ și EA³⁴ Ω ρόδον ωραιότατον. Ms. rom. BAR nr. 5623 (1825) are legătu-

ră cu zona Muscelului. Poeziile / cântecele sunt numerotate și sunt 97 la număr, textele românești fiind preponderente.

Recunoaștem una din rarele traduceri după o poezie fanariotă:

Αν στον κόσμον ήλθες μόνον,
Για τον εδικόν μου φόνον,
Φόνευσέ με να γλυτώσω,
Καν ευθύς να παραδώσω.

Τέτοια ζωή αθλία,
Δεν την θέλ' εν αληθεία,
Μήτε ζω μήτ' αποθαίνω,
Τέλος πάντων τί θα γένω.
Βάσανα και τυραννία, που με σφάζουν την καρδιά,
Δεν μπορώ να υποφέρω, όχ αλοίμον' τί να γένω.
Και συ χωρισμόν γυρεύεις, άδικα να με παιδεύης,
Κι αν εγίνηκες τζελάτη, κόψε την ζωήν μου νά τη.
Σε την κάμνω πλιά χαλάλι, παρά νά'ν' εις τέτοιο χάλι,
Τα ταξίματα τα τόσα, ήτον μόνον με την γλώσσα.
Και η γλώσσα μ' ήλεγ' άλλα, και υπόσχονταν μέγала,
Κι όσα έλεγαν τα είδα, μιá γυμνή πως είν' ελπίδα.

Dacă-n lume ai venit
Numai pentru-al meu sfârșit
o mă lasă ca să scap
să mă sfârșesc să nu zac

căci de astfel de viață,
nici nu-m-face trebuință/ f. 1v
nu trăiescu și nici nu mor
numai că mă pedepsescu
valuri grele **tirănesc**
care inima mi-o taie
nu poci să mai aib răbdare
ce-o să fac stau la mirare
și de cați despărțire
să-mi pricinuiesti peire
iar de ai făcut aceasta
hotărăște-mi viața-n faptă
Hotărât ți-o dăruiesc
decât să mă despărțesc
acele făgăduiri
Din gură au fost peiri
limba ta alta zicea
și-alte mari făgăduieli
Și câte zicea le văz
să nădăjduiesc nu crez

Manuscrisul conține foarte multe poezii care nu se regăsesc în repertoriul din VFC.

Ms. rom. nr. 5108 (1833-1834), probabil bucureștean, începe cu psalmi, pentru ca la mijloc să consemneze Τι μεγάλη συμφορά (care mai apare într-un ms de la Genadion nr. 231, în *Noul Erotocrit* al lui Dionisie Fotino și la Anton Pann.

Seria moldovenească se completează cu un manuscris³⁵ ce poate fi considerat un jurnal sau, așa cum am sugerat, un ghid practic de guvernare al Moldovei, datat 1776, și care conține de la o scurtă formă a *Teatrului politic*, trecând prin sugestii de cadouri pentru țarul rus sau pentru sultan, și ajungând la o rețetă împotriva otrăvirii,

²⁹ Toate reproduse cu primele versuri în Emanuela Mihuț, T. Teoteoi (ed.), *M. Caratașu Catalogul ms grecești BAR 1067-1350*, vol. III, București, 2004, pp. 306-307.

³⁰ f. 26.

³¹ f. 50r.

³² p. 60.

³³ f. 48.

³⁴ p. 62.

³⁵ Ms. gr. BAR 116.

are o versiune a poeziei Με πόθον υπερβολικόν (f. 40v) care există și în Ms. gr. BAR 927³⁶, Ghenadion 50 și EA 70. Manuscrisul conține un singur cuvânt românesc care e departe de a putea să constituie un indiciu pentru proveniența sa, totuși date de tipul celor la care ne vom referi mai jos, replica dată baladei *Codreanu*, par totuși să indice o proveniență moldovenească.

Un interesant manuscris³⁷, datat inițial 1781, 22 ianuarie (f. 42r), în care găsim versuri grecești este extrem de vast și pare un caiet folosit la împrejurările spectaculare. El cuprinde o versiune a cărții populare *Bertoldo*, dată pe roluri, o a doua secțiune cuprinde comediile lui Costache Conachi, apoi N. Dimachi, pentru ca, la un moment dat, să apară versuri grecești, apoi *Tragodia lui Sapor*, versuri de Alecu Beldiman, povestirea înfrângerii generalului Horvath de către Vodă Mavrogheni, povestirea morții lui Potemchin, versuri ale lui Ioan Cantacuzino. Poeziile grecești consemnate în continuare sunt date sub titlul Αλλους στήχους ρωμαϊκους (Alte versuri grecești (62r 63r).

Ms. rom. BAR 3244, datat în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, pare să fie o consecință ultimă a tradiției moldovenești. Poeziile (37 la număr) au autori³⁸, sunt mai ales românești (nu există poezii turcești și doar două sunt grecești³⁹). Criteriile de selecție sau de organizare sunt când anume în intervalul de luare a mesei se cântă acestea: *Câteva irmoase ce să cântă după masă*.

Poeziile grecești sunt foarte puține. Una este semnificativă în sensul că o găsim mai târziu într-o culegere a lui Anton Pann, este vorba despre Τι μεγάλη συμφορά⁴⁰, urmează Ελπιζα και παλλ'ελπίζω (din

repertoriul VFC 506 reiese că mai exista într-un manuscris de la Biblioteca Genadion din Atena), iar a treia Κράτος έχεις και δεσπόζεις (*Ai putere și domnești*) (inexistent în repertoriul din VFC), folosind schimbarea de cod între română și greacă în scopuri poetice se aseamănă cu versurile de același tip ale lui Alecu Văcărescu, fiind inspirate desigur de versurile turco-grecești: „Κράτος έχεις και δεσπόζης (Putere ai și stăpânești)/ Την αθλίαν μου ψυχήν (Sărmanul meu suflet)/ Nici vi-i milă, nici vă pasă/ Căci trăiesc tot cu suspin....// Εξ αρχής σωστή (De la-nceput ea justă)/ Ήταν χρήση (Parc-ar fi fost de aur)/ Σήκω..κύριε στην καρδιά μου επήγε (Scoală, Doamne, vino la mine-n inimă)/ ... și vai de viața me”.

Tradiția moldovenească⁴¹ pare să fi fost mai lungă și mai puternică și oricum mai prolifică. Lui Eminescu i-au plăcut câteva manuscrise din această serie și le-a reproduș. Datorită transcrierilor lui au putut să fie identificate două manuscrise și anume Ms. rom nr. 3153⁴² și 3244.

Poezia fanariotă, de o varietate încă incontrollabilă și departe de a fi o creație colectivă, reprezintă, după părerea noastră, un fenomen social de un imens paradox. Sortită în modul cel mai evident lecturii/reprezentării de salon cu voce tare în lumea grecofonă sau în Țările Române, unei forme de spectacol, ea e expresia unei intimități bine păzite în opoziție cu agresivul context cotidian exterior.

Reținem, spre deosebire de exegeții greci care, așa cum arătam mai sus, găsesc unui segment eponim din aceste creații poetice trăsături baroce⁴³ sau unui alt segment o legătură puternică cu folclorul grec⁴⁴,

³⁶ F. 29.

³⁷ Ms. rom. BAR nr. 2189.

³⁸ Respectiv Gh. Asachi (Prolog la *Zâna Moldovei*, 1837)

³⁹ Vezi o reproducere.

⁴⁰ Vezi mai jos.

⁴¹ Vezi N.A.Ursu, *Un manuscris necunoscut*, din care a extras Eminescu mai multe „Cântece de lume”, în *Limba română*, anul XVII, 1968, pp. 485-495.

⁴² Descoperire făcută de Al. Elian în 1955, *apud*. N.A. Ursu, *op. cit.*, p. 486.

⁴³ VFC.

⁴⁴ Vezi Chariton Karanasios, *Ασματα των μπεκρίδων και ερωτικά τραγούδια από χειρόγραφο της Βέροιας του 18ου αιώνα*, VFC pp. 153-171.

aspectele legate de viața cotidiană ce transpar din această lirică.

Nu avem cum să nu legăm lirica fanariotă de o realitate extrem de dură indusă de instabilitate și violență cotidiană⁴⁵. Analiza acestor creații artistice face, fără doar și poate, parte din reconstituirea vieții afective a secolului al XVIII-lea, din pătrunderea trăirilor individuale și colective. Sentimentele predominante par a fi insecuritatea și frica. Este, desigur, evident că neliniștile autorilor anonimi ai poeziilor fanariote, tema *fortuna labilis*, de fapt lamentațiile s-ar lega direct de acest interval diurn apăsător și credem că nu e întâmplător că prima poezie fanariotă remarcată de un occidental, cea a lui Ienăchiță, se subsumează chiar acesteia.

Pe Antonie Pantaleon Petroveanu (1797-1854), alias Anton Pann, provenit din

mediul balcanic, l-au preocupat cântecele de lume cântate în saloanele boierești, ca și în mediile mai sărace. Le-a adunat în *Poesii deosebite sau cântece de lume* (1831, ediția a doua 1837), unde a inclus o singură poezie grecească Τὴ μεγάλη συμφορὰ (v. Ms. rom. BAR nr. 3244 și 5108).

Într-o altă antologie, intitulată *Spitalul amorului*, care combină folclorul propriu-zis cu câteva teme transilvănene și, desigur, cu poezie fanariotă, avem mai degrabă niște replici ironice ale acestora din urmă ce par ultimele consecințe ale trecerii liricii căreia i-am dedicat două articole, acesta fiind cel ce încheie seria, prin Țările Române: „*Calî spera spera (Bună seara seara)/ Che cachi su mera (Să ai ziua rea)/ Fili ti mandata (Ce mai e nou amici)/ Psomi kai salata (Pâine și salată)*”⁴⁶.

⁴⁵ Toader Nicoară, *Sentimentul de insecuritate în societatea românească la începuturile timpurilor moderne 1600-1830*, Cluj-Napoca, Editura Accent, 2006.

⁴⁶ V.N. Gheorghită, P. Romoșan (ed.), *Anton Pann, Spitalul Amorului sau Cântătorul dorului*, București, Editura Compania, 2009, p. 175.

Cultura română veche.

*Etape stilistice ale raportului text-imagine**

Abstract

După o analiză atentă a procesului de etnogeneză și a etapelor de cristalizare statală a poporului român, autorul consideră că abia către 1350–1400, lumea românească se deschide influențelor bizantino-balcanice și occidentale în materie de cultură. Categoriile sociale deplin conturate în cazul nou apărutelor state ale Țării Românești și Moldovei dovedesc capacitatea de a prelua în patrimoniul lor spiritual forme, structuri și motive străine, pe care sfera creației literare, orale și scrise, le adaptează cerințelor locale. Din acele veacuri până la sfârșitul timpurilor fanariote (1821) istoria culturii românești este punctată, în toate vârstele sale, de raportul dintre limbaj – ca suport al producțiilor literare, atât cât au fost ele, și vizualitatea dominantă a timpurilor, prin valorile senzoriale și simbolice cuprinse în arhitecturi, fresce sau broderii. În acest sens, autorul stabilește și descrie amănunțit etapele stilistice, în număr de patru, pe care le consideră revelatoare: etapa efigial–solemnă a secolului al XV-lea, etapa narativă a secolului al XVI-lea, etapa tactilă a secolului al XVII-lea, etapa decorativismului și a oralității din secolul al XVIII-lea și de la începutul celui de al XIX-lea..

Cuvinte-cheie: istorie, imagine, text, frescă, religie, arhitectură, stil, cultură, România.

After a careful analysis of ethno-genesis process and of the stages of state crystallization of the Romanian people, the author considers that only towards 1350–1400 did the Romanian worlds open to the Byzantine-Balkan influences in the cultural field. Fully outlined social categories, in the case of the newly appeared states of Wallachia and Moldavia prove capacity to take over in their spiritual patrimony oral and written foreign forms, structures and motifs and to adapt them to the local requirements, as it can be observed in the literary works. Since those centuries to the end of the Phanariote times (1821) the history of the Romanian culture is marked, in all its ages, by the relationship between language – as a support of the literary productions, as many as they were, and the prevailing visualness of the epoch, by the sensory and symbolic values contained in architecture, frescoes or embroideries. In this respect, the author establishes and describes in detail the stylistic stages, four in number, which he considers revealing: the effigy-solemn stage of the XVth century, the narrative stage of the XVIth century, the tactile stage of the XVIIth century, the stage of decorativism and orality of the XVIIIth century and beginning of the XIXth one.

Keywords: history, image, text, fresco, religion, architecture, style, culture, Romania.

Răzvan THEODORESCU, academcian, Academia română, e-mail: razvan_theodorescu@yahoo.com.

*Acest text reprezintă o sinteză a ideilor exprimate în volumul Bizanț, Balcani, Occident la începuturile culturii românești, secolele X-XIV, București, 1974 și în cadrul conferinței Vizualitate și limbaj în vechea civilizație românească, susținută la Academie Română.

Paginile ce urmează se întemeiază pe cercetări personale mai vechi și pe concluzii la care voi recurge constant. Între încheierea deplină a procesului etnogenezei românești în secolele al X-lea și al XI-lea – într-o sincronie evidentă cu multe popoare europene din Est și din Vest – și cristalizările statale din veacul al XIV-lea, singurele mărturii culturale notabile rămân monumentele eclesiastice și militare din Dobrogea, intrată în sistemul politic al imperiului bizantin, din Banat și Transilvania devenite teritorii ale stăpânirii regale maghiare. Abia către 1350–1400, în sfera creației literare, orale și scrise, lumea românească deschisă multor înrâuriri bizantino-balcanice și occidentale în materie de cultură și-a dovedit capacitatea de a prelua în patrimoniul său spiritual forme, structuri și motive străine, de a le adapta cerințelor diferitelor categorii sociale acum deplin conturate în cazul nou apărutelor state ale Țării Românești și Moldovei. Perioada de geneză a unor creații literare medievale pe pământul românesc e în același timp, până prin veacul al XV-lea, o perioadă de receptare a unor procedee străine și a unor autori din lumea sud-dunăreană, de fiecare dată în slujba bisericii, ilustrându-se în planul creației literaturii teologice, fără o deosebită valoare artistică. În legătură cu această perioadă G. Călinescu remarcă faptul că se comite îndeobște o „pioasă confuzie între cultură și literatură”. Circulația, în mediul românesc al secolelor al XII-lea – al XIV-lea, a unor cărți de mare prestigiu în Orientul și în Occidentul european, a pregătit gustul local pentru un anume tip de literatură ce a căpătat curând un precumpănitor caracter oral în mijlocul păturilor mai puțin sau deloc instruite ce vehiculau romane și balade, povestiri fantastice și texte apocrife. Nu știm care vor fi fost lecturile obișnuite ale preoților și călugărilor ortodocși nord-dunăreni înainte de sfârșitul secolului al XIV-lea, într-o vreme în care în Banat o bibliotecă mănăstirească precum aceea din abația cisterciană de la Igrış primea din Franța, de la Pontigny, manuscrise cu opere ale autorilor creștini orientali și apuseni (Augustinus, Grigore de Nazianz, Yves de Chartres, Anselm de Canterbury) și

fragmente din operele clasicilor antichității latine (Cicero, Seneca, Quintilian, Suetonius) sau în care misionari catolici din Țara Românească moșteneau de la înaintașii lor cărți de cult. Este însă de bănuț că cel puțin unii dintre ei vor fi avut manuscrise cu texte necesare slujbei de felul celor ce se bănuiește că ar fi fost copiate pe teritoriul românesc sau că, prin călătorii periodice în centrele bisericești mai însemnate – Vidin, Vicină, Dristra sau Târnovo – vor fi adus cu ei, odată cu unele cărți bisericești, și interesul pentru acea literatură de exegeză teologică ce preocupă pe contemporanii mai cultivați, în mediile clericale ale Bizanțului și Balcanilor. Asemenea lor, unii laici, neguțători și feudali români pe care drumurile de comerț și război îi vor fi dus în secolele al XIII-lea și al XIV-lea în Serbia și Bulgaria, unde circula o întreagă literatură curteană și apocrifă de origine orientalo-bizantină sau care vor fi intrat în contact, prin Transilvania și Ungaria, prin Dalmația și prin corăbierii italieni din Marea Neagră, cu acea literatură cvasi-populară care prelucrase în

Întreg Occidentul teme și subiecte faimoase ale antichității greco-latine, au contribuit, fără îndoială, la lărgirea orizontului intelectual al unor pătri anume ale societății românești într-o epocă încă puțin cunoscută. Episodul cuprins în cronică picardului Robert de Clari, istoric al celei de a IV-a cruciade, privind o misiune a cavalerilor apuseni din Constantinopol, la începutul secolului al XIII-lea, pe lângă românii și cumanii care auziseră, după propria lor mărturie, cum a fost distrusă vestita cetate a Troiei, dovedește tocmai o asemenea deschidere de orizont – cel puțin la românii balcano-dunăreni –, fie că faimosul *Roman al Troiei* va fi fost cunoscut de către aceștia printr-o versiune populară grecească, fie că el avea să fie știut prin versiunea italiană, pătrunsă și în Sud-Estul european, a romanului datorat truverului din secolul al XII-lea, Benoît de Saint Maur. Nu mai puțin, cele câteva date pe care le avem în legătură cu existența, în jurul lui 1400, a unor *cântăreți* români și străini – ca acei *valahi*, probabil munteni, amintiți în Asia Mică printre prizonierii luați de turci după bătălia de la Nicopole și obligați a cânta pentru sultanul Baiazid, ca acel *walachischer Spielmann* menționat la extremul sfârșit de secol al XIV-lea într-un document german sau ca bizantinul Arghiro-poulos, cântărețul despre care ne vorbește o satiră-pamflet de după 1400 și care se pare că fusese în Țara Românească – mărturisesc existența unor artiști ambulanți dintre cei ce vor fi cutureierat curțile feudale și târgurile de la Dunărea de Jos, făcând cunoscute piese literare de tipul baladei, narând fapte istorice reale și de toți știute. Se dovedește astfel că în Evul Mediu românesc gustul pentru literatura povestită, cu eventuală acompaniere muzicală, ca și referirile la personaje semi-istorice, semi-legendare erau fapte de cultură ce tindeau să devină curente. Este și concluzia care se desprinde din cercetările întreprinse asupra literaturii epice medievale din spațiul balcano-dunărean ce dovedesc că la finele secolului al XIV-lea și la începutul celui de-al XV-lea se conturase de-o parte și de alta a Dunării, în Serbia, în Bulgaria și în noul stat al Basarabilor, o poetică slavo-română dunăreană ale cărei su-

biecte predilecte sunt evenimente reale din istoria contemporană a Țării Românești, a țaratului Bulgar și al statului sârbesc. Pătrunderea voievozilor munteni în folclorul Dunării de Jos din jurul lui 1400, ecoul unor fapte de netăgăduită istoricitate în baladele și în colindele balcanice care consemnau amintirea rezistenței comune a bulgarilor, sârbilor și românilor față de pericolul otoman, a invaziilor turcești în Țara Românească, a domniei lui Radu I, a luptelor pentru Vidin duse în vremea lui Vladislav I, a conflictelor feudale ce au opus pe urmașii lui Mircea cel Bătrân celor ai lui Dan I – într-o lume dunăreană unită prin străvechi tradiții similare de cultură și care își găsea acum atâtea afinități și trăsături comune pe plan bisericesc, artistic, lingvistic și literar – au condus la crearea unui *cântec bătrânesc*, comun în bună parte epicii românești și eposului sud-slav prelucrat și transformat de-a lungul evului mediu în întregul Sud-Est european. Alături de această *epică cavaleriască* născută la Dunărea de Jos în epoca de cruciadă târzie din jurul lui 1400, alte elemente de folclor, mai vechi sau contemporane, indicau fie o unitate spirituală semnificativă pentru acele părți și timpuri – este cazul colindelor românești și bulgărești, al unor obiceiuri cum este *Caloianul* întâlnit, prin filieră bulgară în regiunile românești cu toponimie slavă –, fie înrâuriri ale unor arii culturale străine și mai îndepărtate, explicabile prin anume împrejurări istorice ale secolelor al XIII-lea și al XIV-lea sau chiar anterioare, cum este cazul unor basme românești ce par a înregistra unele influențe ale folclorului asiatic, ajunse în spațiul carpato-dunărean prin succesivele valuri și dominații turano-mongolice sau altele, de origine apuseană, filtrate în folclorul local în vremea de dinaintea întemeierii statelor prin cruciadele ce au traversat nu odată Peninsula Balcanică (*autohtonizarea* cavalerului cruciat sub chipul lui Făt-Frumos este un fenomen literar sugerat de Nicolae Iorga). În acest fel, cel mai vechi folclor literar medieval românesc, oglindind o spiritualitate locală a veacului „întemeierii” dovedea odată mai mult legăturile lumii carpato-dunărene cu aceea sud-slavă, bizantină și occidentală.

Istoria vechii culturi românești, de la acest veac al XIV-lea până la sfârșitul timpurilor fanariote (1821) este punctată, în toate vârstele sale, de raportul dintre limbaj – ca suport al producțiilor literare atât cât au fost ele în evul mediul (secolele al XIV-lea – al XVI-lea) și în prima modernitate (secolele al XVII-lea – al XVIII-lea) – și vizualitatea dominantă în acele timpuri prin valorile sale senzoriale și simbolice cuprinse în arhitecturi, fresce sau broderii. Dacă din tot ceea ce știm despre limba de cult și limba de uz cotidian într-o jumătate de mileniu în care aici s-a vorbit și s-a scris în slavonă, latină, greacă, germană și română putem decupa câteva momente ale coincidențelor dintre vizualitate și limbaj. Patru etape stilistice mi se par revelatoare și ele ar putea fi desemnate astfel: etapa *efigial-solemnă* a secolului al XV-lea, etapa *narativă* a secolului al XVI-lea, etapa *tactilă* a secolului al XVII-lea, etapa *decorativismului și a oralității* din secolul al XVIII-lea și de la începutul celui de al XIX-lea.

Neuitând că în cazul primelor două etape ne referim la o literatură scrisă în slavonă, trebuie făcută o necesară precizare.

Despre interferența sistemelor lingvistice slav și latin la același vorbitor, care este bilingvismul slavo-român, nu știm altceva decât că implica toate dificultățile unei situații culturale în care se gândește într-o limbă, iar exprimarea se face în alta, notabil distanțată, însă specifică elitelor cărturărești: știm în schimb că scrisul românesc era deja conturat în chip ferm în vremea scrierii lui Neacșu din Câmpulung (1521), deși desfășurarea ideilor are încă un ritm lent după 1500, observație care poate fi nuanțată în continuare tocmai prin raportul limbaj-vizualitate. Veacul al XV-lea moldovenesc, cu momentul de zenit stilistic marcat de domnia lui Ștefan cel Mare, cu primele sale texte istorice slavone și cu primele ansambluri de pictură murală poate conferii atributul de *efigial-solemn* pe care îl prezum pentru epoca dinainte de 1500. Neglijarea detaliilor în favoarea întregului, numărul redus de personaje și de elemente scenografice zugrăvite la Pătrăuți (1487) și la altarul și naosul de la Voroneț (1488), maiestrea efigiilor voievodale, sobrietatea desenului sintetic, redarea scenelor liturgice într-o strictă și tectonică armonizare cu arhitectu-

ra sobră a interioarelor biserici, în compoziții mari, autonome, în registre bine delimitate, deslușite de la distanță, conferă picturii murale ștefaniene virtuți ce vor fi găsite și în broderie sau în pictura de manuscrise, dar mai ales în lapidaritatea și concizia frazei slavone din *Letopisețul de la Putna*, de pildă: „în anul 6907 (1399) s-au ridicat în domnie Alexandru Voievod și au domnit 32 de ani și 8 luni și au murit” sau „veni Mahmet beg, împăratul turcesc, cu toate puterile sale și Băsărab cu toată oastea sa și bătură pe Ștefan Voievod la Valea Albă și-i tăiară oastea și-i prădară și-i arseră țara până la Suceava”; acest memorabil episod istoric din vara 1476, prezent și în *Letopisețul de la Bistrița*, cu o oarecare adiționare de verbe, este regăsit, în cuvinte foarte apropiate, în impresionanta pisanie slavonă de pe zidul meridional al bisericii Sf. Mihail din Războieni, înălțată după două decenii ca un ex-voto princiar, cu acea cadență de solemnă litanie și de cronică monastică în același timp, ale cărei fraze au ritmul de largă respirație al picturii murale din lăcașuri: „În zilele binecinstitorului și de Hristos Iubitorului Domn Io Ștefan Voievod, din mila lui Dumnezeu domn al țării moldovei, fiul lui Bogdan Voievod, în anul 6984, iar al domniei sale anul 20 curgător, s-a ridicat puternicul Mahmet, împăratul turcesc, cu toate puterile sale răsăritene, și încă și Basarb Voievod, poreclit Laiotă, a venit cu el, cu toată țara sa băsărăbească. Și au venit să prade și să ia Țara Moldovei; și au ajuns până aici, la locul numit Pârâul Alb. Și noi, Ștefan Voievod și cu fiul nostru Alexandru, am ieșit înaintea lor aici și am făcut mare război cu ei, în luna Iulie 26; și cu voia lui Dumnezeu au fost înfrânți creștini de păgâni. Și au căzut acolo mulțime mare de ostași ai Moldovei. Și atunci și tătarii au lovit Țara Moldovei din partea aceea”.

Tot printr-o inscripție vom pătrunde în veacul al XVI-lea, în cea de a doua etapă a raportului imagine-text, pe care am numit-o *narativă*. Există, incontestabil, un spirit al locului și al timpului care face din enumerarea ritmată a unor fapte de arme într-o inscripție funerară din pronaosul bisericii mănăstirii Argeșului – autentic mausoleu

de nouă dinastie – un pendant *literar* al unei frize de efigii voievodale înșiruite cândva, ca nicăieri în arta românească veche, în exact acest spațiu de megalopolă voievodală și în exact aceeași vreme, care este aceea a deceniilor doi și trei ale secolului al XVI-lea. Dispărute aproape cu totul la restaurarea de sfârșit de secol XIX, aceste portrete de vechi și noi Basarabi, de la Nicolae Alexandru la Neagoe Vodă cu fiul său Theodosie și cu soția sa Despina Milița – o primă și impresionantă încercare de genealogie pictată din Țara Românească – străjuiau între altele, piatra ce acoperea mormântul ctitorului picturii, Radu de la Afumați. Acesta era înfățișat pe lespede de funerară ca un călăreț cruciat, într-o poza marțială rimând cu lunga inscripție, cu caracter pur narativ și la persona întâi, punctând o adevărată geografie a războaielor duse de voievod împotriva necredincioșilor islamici în anii 1522–1529, într-o succesiune ce se înrudea, la lectura făcută de orice credincios ce o contempla, cu ceea ce va fi fost ritmul efigiilor voievodale din jur: „Să vă fie știute războaiele ce vă voi povesti, pe care le-am făcut eu: cel dintâi război cu agareenii, al doilea la Gubavi, al treilea la satul Ștefănești pe Neajlov, al patrulea la Clejani, al cincilea la Ciocănești, al șaselea la Cetatea București, al șaptelea la Cetatea Târgoviștei, al optulea pe râul Argeșel, al nouălea la satul Plata, al zecelea la Alimănești pe Teleorman, al unsprezecelea, cel mai iute și mai vârtos din toate războaiele, la Grumazi cu șapte sangeacuri, al doisprezecelea la Nicopole, al treisprezecelea la Șiștov, al patrusprezecelea la Cetate la Poienari..., al cincisprezecelea la Gherghița, al șaisprezecelea iar la București, al șaptesprezecelea la oraș la Slatina, al optsprezecelea la cetate la București..., al nouăsprezecelea în satul Rucăr, al douăzecilea la Didrich...”

Lăcașul monastic argeșean era un monument de o izbitoare noutate, decorat cu o podoabă geometrică și florală orientalizantă care a atras stăruitor luarea aminte a unor texte ale timpului cum ar fi *Viața patriarhului Nifon* scrisă de Gavril Protul – conducător al obștei călugărești de la Muntele Athos – care remarcă inovația „pietrei cioplite și

netezite și săpate cu flori”, cea a turelor „tot cioplite cu flori și unele făcute răsucite”, a paramentului unde „toate scobiturile pietrelor din afară le vopsii cu lazur albastru și florile poleite cu aur”. Suntem, de fapt, înaintea unei subtile corespondențe între limbajul encomiastic al vremii, elinesc sau slavonesc, și noutățile arhitectonice și decorative de la Curtea de Argeș, pline de ecouri otomane. Și tot aici, în lăcașul neagoean ce îi devenea necropolă, ctitorul pune, pe fațada de vest, cele două pisanii slavone înrudite stilistic cu ceea ce a fost prima scriere literară importantă din cultura noastră veche: *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie*. Vorbind, în inscripțiile monumentale, despre truda sa și a celor ce l-au asistat într-o operă ctitoricească – „pentru aceea dar și voi, frații mei, care ați trudit pentru acest sfânt hram”, „am poftit către sfințele și dumnezeieștile biserici a le zidi și a le înălța și a le înfrumuseța”, voievodul cărturar, un credincios luminat de tradiția mistică isihastă, comparat cu reprezentanți de seamă ai *umanismului creștin* din veacul

al XVI-lea european își mărturisea înaintea morții, dorința de a rămâne în amintirea oamenilor prin jertfa sa ctitoricească. Mai trebuie adăugat că la Argeș – ca și la Snagov sau la bolnița Coziei – imaginile cu sacri intercesori ai personajelor voievodale sau cu îngeri încoronatori își găsesc o analogie textuală evidentă în opera parenetică citată, atunci când referindu-se la rudele domnești și la boieri, princiarii autor preciza urmașului său: „Știi că nu te-au uns ei pe tine ca domn, ci te-au uns Dumnezeu, ca să fii drept față de toți”. Nicăieri însă, până atunci, relația text–imagine nu s-a manifestat atât de limpede ca în Moldova aceluiași al XVI-lea veac, în timpul principalului urmaș a lui Ștefan cel Mare, anume Petru Rareș, într-un fenomen spiritual aflat sub zodia narativului și devenit emblematic pentru întreaga civilizație de la Carpați și Dunărea de Jos. Este o vreme în care triumfă narația literară și vizuală, ce depășește cu mult canonul sec al analisticii medievale, indicând un sfârșit efectiv al medievalității. Narația aceasta, privită nu ca o specie literară, ci ca o modalitate de a transfera în scris și în imagine experiențe individuale și colective poate fi de variate tipuri. Dar aproape toate sunt întâlnite în spațiul românesc în deceniile din prima jumătate și de la mijlocul veacului al XVI-lea, ceea ce oferă și în registrul cultural, un reper definitoriu pentru cumpăna dintre evul mediu și evul modern. Desăvârșirea picturii murale ce acoperă sau a acoperit cândva în întregime exterioarele câtorva monumente celebre din Moldova de Nord, la Probota, Suceava, Humor, Moldovița, Voroneț, fenomen complex ce exprimă, către 1530 și mai târziu, estetica unui moment de artă ce depășește medievalul, stă esențialmente sub semnul definitoriu al narației. Această pictură exterioară preschimbă expresia sobră, clasică, concentrată a frescei din vremea lui Ștefan cel Mare într-un spectacol luxuriant, cu sute de figuri izbucnind pe zidurile din afară ale bisericilor, abolind aievea hotarul dintre libertatea naturii și rigurile lăcașului de cult. Dar spectacolul unei asemenea picturii exterioare, nevoia aceasta de retorică a unei discursivități ce recurge la imaginile iconogra-

fiei răsăritene stau în legătură nu numai cu episodicele reprezentații cu caracter dramatic – *ludi* cu tradiții de mister medieval occidental – ce par a se fi desfășurat, prin 1537–1538, la Suceava, ci și cu paginile de retorică a povestirii care încep a fi scrise, cu duh monastic, în aceeași Moldovă, odată cu sfârșitul deceniului al treilea al veacului XVI, de către starețul de la Neamț și episcopul de Roman Macarie, apoi de Eftimie, egumenul de la Căpriana, după mijlocul secolului, în sfârșit de Azarie către încheierea acestuia. Cu forță narativă și *împletirea ritoricească*, cu gustul pentru aluzii clasice la Macarie, cu procedeul stilistic al aglomerării de epitete la Eftimie, cu epicul unor digresiuni și cu numeroase personaje puse în scenă de Azarie se poate spune că retoricul și narativul unor texte slavone scrise de călugări români, ca și cele ale unor picturi murale datorate unor zugrăvi moldoveni și alogeni făceau parte, stilistic, dintr-un moment nou al culturii noastre vechi. Într-un cu totul alt climat cultural contemporan, cel al sașilor din Ardeal, același gust pentru narativ a fost mărturisit de capitolul *Cronicilor murale* (*Wandchroniken*) pictate în lăcașuri luterane,

în spiritul educativ și civic calvin al Renașterii, între 1566–1592, la Brașov, Moșna, Ațel, Bratei, Mediaș sau Bistrița.

De la fresca narativă cu desfășurări de ansambluri vizuale și textuale la popasul asupra detaliului strălucitor, bogat, caracterizând fizionomii, atitudini, veșminte, bijuterii, va fi trecerea după 1600 către unele forme de baroc românesc și care definesc al treilea moment al raportului imagine-text în vechea noastră civilizație, *etapa tactilă*, cu texte exprimând concretețea, cu arhitecturi, broderii, iconostase bogat decorate. Întră aici broderia funerară a lui Ieremia Movilă, din 1606, de la Sucevița, într-o reprezentare amintind de *sarmatismul* renascentist polonez, ca și cele ale familiei lui Vasile Lupu de la Trei Ierarhii ieșeni, către 1640, dar și mărturia contemporană a marelui dregător Miron Costin cronicarul, cel școlit la iezuiții din Podolia și care, în spirit aristotelic, proclama primatul văzului care singur „den toate așază într-adevăr gândul nostru și ce să vede cu ochii, nu încapă să hie îndoială în cunoștință”. Este sigur că fraza lui Miron Costin, cu articulație clasică, calchiată după topica latină, respiră concretețea plastică și

indică aplecarea certă a autorului spre detaliul de bogată materialitate ca în nicio altă scriitură a secolului. Cu voluptăți lexicale el descrie „desfrânatele de tot podoabe” și „zburdatele cheltuiuale” ale soliilor polone, „țărămoniile” de la curtea vasiliană. Se pot găsi în *Letopisețul Țării Moldovei* semnificative corespondente literare pentru realități monumentale din clădirile aulice cum ar fi urmele de faianță turco-persană rămasă în preajma „caselor celor cu cinii”, termen nou care indica originea chineză a unor modele din ceramica de lux de la Iznik și Kutahya descoperite la Iași. Deplina armonie între fraza de cronică moldavă din secolul al XVII-lea – ce era în cazul lui Grigore Ureche, observa Călinescu, dăruită cu „acel dar fonetic de a sugera faptele prin foșniture și aroma graiului” – și imaginea plastică a timpului nu încetează spre sfârșitul veacului, când apare continuatorul spiritual a lui Ureche, marele hatman și vornic Neculce. Între descrierea levantinului Gheorghe Vodă Duca, „om nu prea nalt și gros, burduhos și bătrân. Numai își cernea barba” și portretul pictat de zugravii greci din Ianina, la Cetățuia, în 1672, relația e directă, după cum sugestivă rămâne istorisirea vizitei țarului Petru cel Mare în capitala lui Dimitrie Cantemir, identificând corect aici elemente baroce italo-polone, ca și acelea orientale: „Atunce au umblat pren toate mănăstirile împăratul, de le-au vădzut și din toate i-au mai plăcut Mănăstirea Golia, dzicând că are 3 feluri de meșteșuguri: leșesc, grecesc și moschicesc”. Ajungând la Cantemir, s-a evocat cândva atmosfera de *umanism sincretic* al Orientului european în legătură cu acest principe cărturar moldav care și-a petrecut întreaga viață între Iași, Stambul și Rusia, neajungând niciodată într-un Occident pentru care el rămâne exemplar în vechea cultură românească, nu doar prin cunoscutele sale portrete gravate de inspirație și „poză” apuseană. Opera cantemiriană rămâne pilduitoare pentru acel sincretism cultural care reunește sub semnul pietății medievale, în plină premodernitate, doctrine și sisteme aparent incompatibile, reflecția gânditorilor păgâni greco-romani, aceea a Părinților Bisericii, a

cărturarilor bizantini, simbolisme, ermetisme și teozofii care amalgamau știință și mistică, încercări de a concilia teologia și cunoașterea naturii, *physis*-ul care-l preocupă pe Stagirit. Poliglot care scria după regulile retoricii clasice, Dimitrie Cantemir s-a aflat pe linia acelor umaniști ortodocși români care consultau texte antice și medievale: un Petru Movilă, mitropolitul de la Kiev care citea pe Lactanțiu și Augustinus, abia amintitul Miron Costin, cititorul de Plutarh și mult admirat de Cantemir, fiul său Nicolae Costin cel atras de Cicero, Nicolae Milescu – călător în Rusia și China –, traducător pare-se, din Herodot, Udriște Năsturel, demnitarul muntean care tâlmăcea din latină în slavonă pe Toma a Kempis, marcați cu toți de *internaționalismul padovan* al *iatrofilozofilor* de la București, Iași și Moscova. Cunoscător al teozofiei lui Van Helmont și al umanismului occidental post-tridentin – acolo unde se rânduiește și mitul *înțeleptului egiptean* al lui Bossuet și *Oedipus aegyptiacus* al lui Kircher și interpretările esoterice ale hieroglifelor cu ecouri în romanul ermetic și pamfletul politic cantemirian, din 1705, care este *Istoria ieroglifică*, manifest al monarhiei absolutiste cu domnii ereditare –, Dimitrie Cantemir vădea și gustul european pentru cosmografii și *teatre geografice* dovedit de numeroase scrieri, *descriptiones*, interesate de Levant acolo unde se așezași *Descriptio Moldaviae* cea sugerată de *Societas Regia Berolinensis* creată de Leibniz și care îl primea, în 1714, ca membru pe fostul suveran moldav devenit prinț rus. Format în Stambulul „epocii lalelei” a lui Ahmed al III-lea, Cantemir rămâne autorul mult consultatei *Historia incrementa atque decrementa aulae othomanicae*, cu succesive ediții în engleză, franceză și germană, citată de Voltaire, citită de Gibbon, operă cu un titlu mai promițător decât conținutul, ce face referire la caracterul ciclic al istoriei, teză care își începea o carieră notabilă odată cu *Scienza nuova prima* (1725) a lui Vico. Contemporan și rival politic al lui Dimitrie Cantemir – această paranteză culturală premodernă de o pregnantă europenitate –, Constantin Brâncoveanu a marcat, în vecina Țară Românească, un capitol de civilizație

pe care textele încă cronicărești și artele vizuale îl rețin cu asupra de măsură. Momentul brâncovenesc consemna două capitole complementare, chiar dacă aparent divergente, prin atașamentul lor față de tradiție, dar și de înnoire, oglindind o aceeași mentalitate monarhică și nobiliară a veacului: este vorba de recursul la o prestigioasă continuitate dinastică și de noutatea aulică a arhitecturilor rezidențiale. În vastul pro-naos al bisericii mănăstirii Hurezi, figurează, alături de rudele materne cantacuzinești și de cele paterne brâncovenești, purtători princieri ai numelui de Basarab, de la Laiotă la Neagoe, de la Matei la Constantin Șerban, pregătind vizual fastuoasa imagine colectivă a tragicei familii a lui Constantin Vodă, pictată *ad vivum*, ilustrând pisană pictată la 30 septembrie 1694 și evocând „dunga cea mare, bătrână și blagorodnă a rodului și neamului său, atât despre tată, cât și despre mamă”. Cât despre arhitectura rezidențială a timpului, când edificii palatiale se ridicau, după pilda Versailles-ului, la Potsdam, Caserta și Peterhof, trebuie amintit că acum apare la Mogoșoaia un *palat* – e prima mențiune a cuvântului în limba română, la 1702 – și că există o întreagă geografie a monumentelor rezidențiale brâncovenești pe care așa-zisa *Cronică anonimă* o sugerează: „În vreme ce mersese la satul mării sale, la Obilești, unde heleșteu mare este și plimbare foarte frumoasă de primăvară, unde nu odată ci de mai multe ori zicea mânia sa: că estimp numai a plimbărilor grijă vom avea din Obilești în București, de-acii în Mogoșoaia, de-acii în Potlogi, de-acii în Târgoviște, vom trece vara și la toamnă la vii vom merge, unde ni se va părea”. Este prezentă în acest fragment de text cronicăresc, cu fraza sa dinamic progresivă, natura care înconjoară palatele brâncovenești și care cu bogăția sa vegetală, negăsită până atunci în vechea noastră civilizație, izbucnește în decorația în piatră, în lemn, în argint, în broderie și în stuc. Ea își va găsi apoteoza în decorul bisericii monastice bucureștene a lui Antim Ivireanul (1716), fiind o natură a cărei dumnezeiască dimensiune este proclamată de acest cultivat cleric de neam caucazian, iubitor de metaforă, de

frază ritmată și retorică, într-o dedicație a *Psaltirei* tipărită tot la București cu douăzeci de ani înainte de ridicarea ctitoriei sale: „Și toate pentru el (fericita și mai aleasa cuvântătoare zidire, omul) s-au făcut și i s-au dat aciastă simțitoare lume cu toată frumusețea ei ca o grădină cu multe feluri de flori, ca să-și aleagă cele de folos, să se împodobească trupește”. Veacul al XVIII-lea începe să fie, cu marele model brâncovenesc în față, cel în care vizualitatea este treptat, dar ferm, dominată de decorativismul iscat tocmai de concretul și tactilul menționate, iar limbajul, de o oralitate pregătită prin gustul pentru cuvântul potrivit din secolul cronicarilor, dar pe care o va induce mai ales o certă undă folclorică – o dată cu impetuoasa ridicare a *stării a treia*, a viitoarei burghezii române –, ca și originea populară a aproape tuturor celor ce notează îndeobște evenimintele și realitățile epocii fanariote și ale timpului mișcării lui Tudor Vladimirescu. Într-un ev al primei modernități, mediul popular mărturisea încă gustul unei medievități târzii. Este vremea unei narativități debordante găsită, de pildă, în inscripțiile unor icoane alegorice precum cea de la Căldărușani, din 1789, ce exalta vremelnica putere autocrată a unui Nicolae Vodă Mavrogheni, în cronici populare mult prizate în lumea de neguțători, meșteșugari, preoți, dascăli și boiernași. Sunt cronici precum aceea scrisă de Ioan, fiul lui Dobre, dascăl la biserica bucureșteană Batiște, cu accente de pamflet – într-un stil valah pe care îl găsim de la Radu Popescu cronicarul până la Arghezi –, precum *Cronograful* lui Dionisie Ecclesiarhul, cel care, sugera Călinescu, ar putea fi un precursor al Conului Leonida sau precum cronica popei Ilie de la Butoiul, cel care nu se sfia să scrie despre sine că era „român de la coada vacii”. Oamenii aceștia simpli care se zugrăvesc în biserici sau care iau condeiul pentru a-și ține câte un *jurnal* sui-generis, iubesc povestea abundent presărată cu reflecții morale, vorbirea directă de esență folcloric („să vă povestesc”, „să povestim cevașilea”, „să mai povestim câte cevașilea, dar să nu vă supărați”, apar adesea în cutare cronică populară a timpului). Ca un pandant al

medievalității întârziate, avem un *decorativism* dus la ultimele sale consecințe în arta noastră veche, cu o atenție particulară dată amănuntului – găsit, simptomatic, și în cronicile târzii –, desenului liber și culorilor vii care exprimă gustul folcloric al ctitorilor și al meșterilor din Gorj sau din Vâlcea, de la bisericele din Groșerea, Cartiu sau Vioarești, autori de portrete rafinat colorate, detașate pe albul zidurilor ca într-o miniatură orientală, ca într-o pagină de manuscris muntelesc sau moldovenesc, din *Erotocritul* ilustrat, în 1787, de Petrache logofătul, din *Alixândria* datorată, în 1790, lui Năstase Negrule sau într-o condică de mănăstire unde, stilizând rustic, cu vervă țărănească, cronicarul – miniaturist abia amintit, Dionisie Eclisiarhul, – își așeza, cu fantezie debordantă, flora fantastică de o cuceritoare prospețime. Fantezia și setea de poveste, spontaneitatea scăpând din chingile regulei fixe, nevoia de decor copleșitor, impersonalitatea efigiilor – într-un veac pentru care istoria literară constată chiar o absență a portretizărilor din texte –, geometriile calme și incredibil de abstracte venite dintr-un străfund popular și medieval greu de departajat sunt, probabil, acele elemente ale structurilor artistice cele mai apropiate ochiului și urechii moderne. Așa cum ceea ce oamenii acelui timp vor fi crezut despre frumos, despre artă, ne poate fi tălmăcit de un text foarte cunoscut în lumea cea mărunță a satelor și a târgurilor, acela cuprinzând cuvintele Aretuzei către Erotocrit din mult citita și abia citata carte populară: „și meștersugul zugrăviri este acesta: ochii, gândul și inema și pofta ceea mari, și adunându-să aceste patru firi omenești Ț-am zugrăvit fața ta ceea préfrumoasă”. Împletirea unei moșteniri medievale aflată sub semnul ochiului din povestea lui Erotocrit, cu sensul cel înalt al rațiunii iluministe – gândul din vorbele fiicei de împărat din „târgul Atinii” –, în fine, cu afectivitatea aproape romantică pe care o ghicim îndărătul „inimei și poftei cei mari” ce întipăreau pe veci chipul feciorului lui Pezostrat, se prefiră înaintea noastră prin cuvintele poveștii cu iz cavaleresc. În rezonanța lor folclorică, cuvintele acestea cuprindeau un crez estetic în care secolul al

XVIII-lea se putea recunoaște. Fusese un veac care izbutise să-și facă proprii, în egală măsură, acest palier folcloric și orizonturile europene pe care crepusculul evului mediu le deschisese. Din potrivirea lor anevoioasă dar, în cele din urmă, coerentă, s-a ivit nu doar o mentalitate nouă, ci și un mod românesc de a vorbi, de a scrie și de a privi.

Repere bibliografice: N. Iorga, *Istoria literaturii*, I; *Viața și traiul Sfântului Nifon, Patriarhul Constantinopolului*, ed. T. Simedrea, București, 1937; Călinescu, *Istoria; Cronicarii români. Antologie*, ed. Al. Rosetti, București, 1944–1945; *Repertoriul monumentelor și obiectelor de artă din timpul lui Ștefan cel Mare*, București, 1958; Miron Costin, *Opere*, ed. P.P. Panaitescu, București, 1958; *Cronicile slavo-române din sec. XV–XVI publicate de Ioan Bogdan*, ed. P.P. Panaitescu, București, 1959; *Istoria Țării Românești de la octombrie 1688 până la martie 1717*, ed. C. Grecescu, București, 1959; CPL; *Balade populare românești*, ed. A. Amzulescu, I, București 1964; I. Corfus, *Cronica meșteșugarului Ioan Dobrescu (1802–1830)*, în *Studii și articole de istorie*, VIII, 1966, 324–336; CPV; Al. Rosetti, *Istoria limbii române de la origini până în secolul al XVII-lea*, București, 1968; Ivașcu, *Istoria; Răzvan Theodorescu, Bizanț, Balcani, Occident la începuturile culturii medievale românești (secolele X–XIV)*, București, 1974, 260–264; Căndea, *Rațiunea dominantă*; A. Armbruster, *Dacoromano– Saxonica*, București 1980; Ion Neculce, *Opere*, ed. G. Strempel, București, 1982; *Poezii Văcărești (Ianache, Alecu și Nicolae). Opere*, ed. C. Cârstoiu, București, 1982; Antim Ivireanul, *Didahii*, ed. F. Faifer, București, 1983; Mazilu, *Literatura Renașterii*; A. Paleolog, *Pictura exterioară din Țara Românească*, București, 1984; Răzvan Theodorescu, *Civilizația românilor între medieval și modern. Orizontul imaginii (1550–1800)*, I–II, București 1987; idem, *La peinture murale moldave aux XVe–XVIe siècles. The Moldavian Mural Painting in the Fifteenth and Sixteenth Centuries*, București, UNESCO, 1994; C. Bălan, *Inscripții medievale și din epoca modernă a României. Județul istoric Argeș (sec. XIV–1848)*, București, 1994; *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie. Versiunea originală*, ed. G. Mihăilă, D. Zamfirescu, București, 1996; Răzvan Theodorescu, *Vizualitate și limbaj în vechea civilizație a românilor*, București, 1998; idem, *Démètre Cantemir e et l’humanisme syncrétique de l’Orient européen*, în *Revue Roumaine d’Histoire*, 2014, 31–37.

Rrobia rromilor în principatele danubiene (1350-1856) (I)

Abstract

Textul prezintă, prin intermediul datelor istorico-literare, ecolul pe care l-a avut „dezrobirea țiganilor” în rândul populație rrome și totodată rolul jucat în acest context de câteva personalități ale vieții culturale românești din secolul al XIX-lea, a căror atitudine umanistă s-a manifestat atât în plan social cât și literar. Între cei amintiți se află marele poet Vasile Alecsandri și memorialistul Ion Ghica, ambii militând consecvent pentru idealurile de libertate și egalitate și fraternitate promovate la acea vreme în Europa. Studiul prezintă istoricul de câteva secole (1350-1856) al acestui fenomen, etapele exodului și zonele geografice în care rromii au ajuns. Alte informații de interes social ori istoric, situații comportamentale și consecințele decurse, statistici și citări de opere literare, însoțesc analiză faptică atentă asupra modului cum s-au desfășurat evenimentele în Principatele Danubiene.

Cuvinte-cheie: istorie, rromi, sclavie, libertate, literatură, Principatele Danubiene.

Textul prezintă, prin intermediul datelor istorico-literare, ecolul pe care l-a avut „dezrobirea țiganilor” în rândul populație rrome și totodată rolul jucat în acest context de câteva personalități ale vieții culturale românești din secolul al XIX-lea, a căror atitudine umanistă s-a manifestat atât în plan social cât și literar. Între cei amintiți se află marele poet Vasile Alecsandri și memorialistul Ion Ghica, ambii militând consecvent pentru idealurile de libertate și egalitate și fraternitate promovate la acea vreme în Europa. Studiul prezintă istoricul de câteva secole (1350-1856) al acestui fenomen, etapele exodului și zonele geografice în care rromii au ajuns. Alte informații de interes social ori istoric, situații comportamentale și consecințele decurse, statistici și citări de opere literare, însoțesc analiză faptică atentă asupra modului cum s-au desfășurat evenimentele în Principatele Danubiene.

Keywords: istorie, rromi, sclavie, libertate, literatură, Principatele Danubiene.

„Te slăvesc, o! zi ferice, sfântă zi de libertate,/Tu a cărei mandră rază sufletul român străbate,/Te slăvesc, o! zi măreață pentru patria-mi iubită,/Tu ce-arăți ochilor noștri Omenirea dezrobită.// Veacuri multe de durere au trecut cu vijelie,/ Sub asprime plecând capul unui neam de osândire,/ Dar românul cu-a sa mână rupe lanțul de robie,/ Și țișanul, liber astăzi, se deșteaptă-n ferici-re!// Azi e soarele mai falnic! lumea azi e

mai voioasă!/ Azi în piept inima-mi crește! azi e viața mai frumoasă,/ Căci la glasul libertății văd Moldova deșteptată/ Și la glasul omenirii o simțesc înduioșată.// Fală-n lume și mărire pentru tine-n veci să fie,/ O, Moldovo, țară mândră! tu ce dai sfântă dreptate!/ Brațul tău ce sfarmă astăzi un jug aspru de robie,/ Ție însuti pregătește viitor de libertate!”

În anul 1844 Vasile Alecsandri, unul dintre cei mai mari autori ai României, a publicat această poezie plină de viață în revista la care lucra ca redactor șef, alături de Ion Ghica. El cântă eliberarea rromilor într-un moment în care în multe țări, precum și în țara lui, Moldova, exista sclavia. În acel timp erau mai mult de 400.000 de rromi captivi, 400.000 de sclavi în Moldova și Muntenia-Oltenia, adică Țara Românească, situate în inima Europei. Adevărul este că poetul i-a eliberat el însuși pe acești sclavi, fiind model și exemplu pentru ceilalți. A fost o mare discuție referitor la abolirea sclaviei, atât în Moldova cât și în întreaga Europă – dar în toate locurile din lume era foarte greu să se desființeze robia – și în Moldova, de asemenea. Într-un final, în anul 1855, a răsărit și acolo „sfânta zi de libertate”, pe care Vasile Alecsandri o cânta în poezie și de care putem spune că a venit peste noapte: într-o zi, un tânăr rrom, Dinică, care lucra în calitate de bucătar la o curte nobilă, s-a sinucis din cauza durerii și neputinței sale de a se căsători cu o fată din Franța pe care o iubea. Boierul lui Dinică era Cantacuzino, care, de fapt, era și tatăl lui și care îi lăsase testament lui și mamei sale, Maria, pentru a fi dezrobiți însă văduva Profirica nu le-a permis. Băiatul, de durere, a omorât-o, mai întâi, pe fată, pe Clementina, și, apoi, s-a sinucis. Moartea sa l-a afectat pe domnitorul Moldovei, Grigore Ghica, care obișnuia să meargă în casa Profiricăi, îl cunoștea pe Dinică și mâncase din mâinile sale mâncare foarte bună. În ziua de 27 (10) Noiembrie, AGA orașului a venit și i-a spus domnitorului, în mijlocul întâlnirii de seară cu miniștri, că s-a sinucis Dinică; domnitorul a lăsat toate celelalte treburi și a scris o lege prin care a dezrobit toți rromii Moldovei. El mai avea un motiv pe care îl vedem în scrisoarea sa adresată unei persoane remarcabile: „Astăzi toată Europa privește spre noi și meditează la ceea ce se va întâmpla cu noi în viitor. Este de datoria noastră de a opta pentru abolirea sclaviei. Mulți ani au trecut de când toate celelalte țări civilizate din lume au desființat robia. Această barbarie teribilă se întâlnește astăzi doar în Moldova și Țara Românească, cele două prin-

cipate danubiene. Doar la noi această veche rușine, sclavia, face parte din societate”.

După trei luni sclavia va fi abolită și în Țara Românească. Prin urmare, care este situația rromilor ca robi din cele două principate danubiene, Moldova și Țara Românească, printre care erau sclavi și stăpâni? De când există această sclavie? Cum a apărut ea în cele două principate și nu în altele? Este adevărat că în toată Europa rromii constituiau clasa de jos a societății și erau apreciați la un nivel inferior, deseori săraci și disprețuiți. Doar în aceste state ei erau captivi și formau o categorie colectivă și ereditară de persoane ce depindeau social și juridic de gadje, care îi „posedau”. Acești rromi erau, în mod legal, sub stăpânirea gadje-ilor. Stăpânii aveau toate drepturile asupra rromilor, familiilor și bunurilor acestora și puteau să facă cu ei tot ce își doreau, să-i vândă, să-i cumpere, să-i schimbe cu alți rromi sau animale, pentru marfă, casă, puteau, în același timp, să-i dea cadou sau zestre, să-i lase gaj, să-i lase prin testament sau să fie ca substituție a bunurilor confiscate, să fie miză la jocuri, să-i dea preoților și bisericilor, ca pe parcursul slujbei să fie menționate numele persoanelor care făceau astfel de donații. Ei puteau să facă orice cu ei, doar cu excepția unui singur lucru, să-i omoare fără ca aceștia să fie condamnați la moarte. Situația rromilor era similară cu cea a sclavilor africani în America și pentru rromi această sclavie specifică se numea robie, iar ei erau numiți robi. Teoretic, era interzis românilor să îi omoare pe rromi, dar, în realitate, erau omorâți iar românii nu prea erau pedepsiți: pe 22 decembrie 1794, i-a fost prezentată domnitorului Alexandru Moruzi, din Țara Românească o anaforă potrivit căreia igumenul (conducătorul) mănăstirii Sitaru Balamuci, beat, a omorât, din greșeală, un rrom, care făcea viori. Judecata l-a pedepsit doar cu cumpărarea unui alt rrom și să plătească bani familiei rromului (60 de talere) pentru a face trei ani pomană mortului; iar domnitorul a dezrobit întreaga familie... Astăzi sunt foarte mulți rromi care folosesc, pe larg, termenul de robie pentru a vorbi de închisoare, conform unei decizii luate de justiție. Aceasta este o

greșeală pentru că robia se definește ca fiind situația rromilor care s-au născut captivi în Moldova și Țara Românească, două țări care s-au unit într-un singur stat în anul 1859, iar, după 60 de ani, s-a alăturat Transilvania, care, în acel timp, era o parte a Austriei, astăzi fiind regiune a României și parte din Republica Moldova.

[cartes mobiles]

Istoria ne arată că sclavia a existat, de asemenea, în antichitate, în Egipt, Israel, Grecia, Roma și în multe alte țări. Între secolele VIII și XIV d.H. Europa a eliminat sclavia din aceste țări. De ce și cum s-a întâmplat că robia a apărut din nou în cele două state care ne interesează? De ce rromii care au sosit în Rusia, Lituania, Ungaria și în alte țări nu au devenit scalvi?

Sclavia rromilor nu s-a realizat într-o noapte. Ea s-a întărit din ce în ce mai mult pe parcursul fiecărui secol. Ea a devenit o instituție în secolul al XVI-lea. Există diferite interpretări, dar putem să spunem că cea mai elocventă este afirmația istoricului Panaitescu. Dacă privim situația în Moldova și Țara Românească, înainte de sosirea rromilor, aici toată puterea era în mâinile aristocraților. Printre ei erau boieri de rang superior celorlalți, numiți principii sau, precum găsim mai jos, domni, domnitori sau gospodari. Toți acești oameni erau bogați și, când se dorea, ei luptau contra dușmanilor. Mai jos erau proprietarii de pământ și toți țărani mici care lucrau împreună pe pământul comun, numit devălmășie. Direct sau indirect, ei toți aveau pământuri, fie separat, fie în comun. Acești oameni erau numiți pământeni, din moment ce pământul constituia baza tuturor lucrurilor. În acele timpuri nu exista termenul de cetățenie, pe care îl cunoaștem astăzi. Totul era legat de pământ, ceea ce în limba română ar fi pământenie. Nu erau mulți oameni străini, și, chiar dacă veneau, ei vindeau sau cumpărau și apoi nu statorniceau, plecau. Apoi, erau seniorii bogați, grecii sau turcii care deveneau apoi greco-turci. De asemenea, erau biserici și mănăstiri foarte bogate. Țărani mici sunt liberi. Ei erau obligați să lucreze gratuit pentru stăpâni și nobili, această muncă fiind numită

clacă. În același timp ei erau nevoiți să plătească proprietarilor de moșii impozite, de regulă era vorba de un impozit colectiv al devălmășiei. Se poate afirma că aceste două state danubiene erau bogate, populația de aici vindea și cumpăra în țările de sud, precum Grecia, Italia și Asia Mică. Oamenii munceau și aveau de mâncare, doar stăpânii și nobilii erau avari, ei ridicau nu numai taxele dar și măreau numărul zilelor de clacă care ajungeau până la 100, 120 sau 150 de zile pe an. Țărani mici nu puteau să lucreze pentru a-și asigura existența și pentru stăpâni, în același timp, iar din banii câștigați, trebuiau să plătească și impozite. Ei erau constrânși de datorii, își pierdeau pământurile, se zicea că erau expropriați, mai bine zis deposedați, iar din cauza datoriilor mari ei depindeau, din punct de vedere economic și juridic, de boieri și alți seniori. De asemenea, ei își pierdeau libertatea devenind, astfel, legați de pământ. Când aceste pământuri erau vândute sau cumpărate, țărani erau vânduți și cumpărați împreună cu pământurile. Aceștia erau numiți țărani șerbi, noțiune ce vine din Europa Occidentală. An după an, din ce în ce mai mulți, acești țărani deveneau șerbi iar cnejii, care și păstrau libertatea față de pământ, deveneau mai puțini, formându-se un sistem unde corupția era foarte puternică. Cu toate că șerbii sărăciți deveneau mai numeroși, ei rămăneau totuși a fi pământeni, ceea ce înseamnă că erau legați de pământ, fiind considerați ființe umane, recunoscuți de tribunal, biserică și nobili. Chiar dacă și-ar fi pierdut pământurile, totuși, ei ar fi continuat să rămână legați de pământ. În Țara Românească țărani sunt numiți rumâni și în Moldova – vecini. Aceasta era identitatea lor etno-socială în momentul în care nobilii erau considerați turci sau greci. Aceasta este marea deosebire față de rromi sau străini care nu aveau nici un fel de legătură cu pământul, fiind implicați într-un sistem în care pământul era baza existenței acestora. Identitatea lor socială era țigănia. Ceea ce ține astăzi de relația cu statul și se numește cetățenie, era, pe atunci, o legătură cu pământul ce forma pământenia, care avea menirea de a lega oamenii în societate pe criteriul pământului.

Nația adevărată	Statut	Relația cu pământul	Identitatea
Moldoveni Rumâni	domni, boieri	pământenii	turcă/greacă
	Țărani	pământenii bogați	cneză/moșneni
		pământenii săraci >șerbi	rumâni/vecini
Rromi (din India)	fără pământ	nepământenii - străini	țigani/robi
Moezi	fără pământ	nepământenii - străini	țigani/robi/băieși
Nemți, Austrieci și alții	fără pământ	nu au (comercianți ambulanți)	"negustori", "liuzi"

În acest fel avem un tablou cu mai multe coloane, prima coloană ne arată identitatea unui grup veritabil, a doua marchează statutul, a treia coloană scoate în evidență legătura cu pământul și ultima conține informația cu privire la identitatea care le-a fost recunoscută. Conform spuselor lui Giurescu, nu există confuzie între robie, adică sclavie și românită sau vecinătate care înseamnă șerbie. Nu era nici un punct de legătură, ambele noțiuni fiind diferite. Spre deosebire de sclavi, românii sau vecinii erau considerați oameni liberi. Este adevărat că, deseori, gadje pământenii și rromii captivi erau foarte săraci și, de multe ori, înfomețați. Dar, totuși, era o mare diferență pentru că, pe timpuri, se spunea că, dacă un țăran sărac este nenorocit, atunci destinul rromului este blestemat.

Cine sunt străinii care vin în cele două principate danubiene? Aceștia sunt, mai ales, rromii care vin din țările de sud, Bulgaria și Grecia, care sunt atrași de economia înfloritoare a celor două principate și se depărtează de invazia otomană. În anul 1445, când năvălesc turcii în Balcani, căpitanul burgund Walerand de Wavrin menționează că 12000 de bărbați, femei și copii veniți din Egipt, care, realmente, erau rromi, trec Dunărea pentru a ajunge în Țara Românească. Nu erau numai rromi. Erau și alte etnii, oamenii care s-au îndepărtat de târâmurile musulmane, care încercau să avanseze în Europa, în căutarea unei vieți mai bune, și în Țara Românească, țara lui

Vlad al Treilea al lui Țepeș, adesea cunoscut ca „Dracula”, unde le este bine – pentru că, adesea, domnitorul îi ajută împotriva turcilor (la fel cum 150 de ani mai târziu, după el, îi ajută și domnitorul Mihai Viteazu). Tot aici au venit gadje din Moesia, adică din sudul Serbiei și care vorbeau o limbă comparabilă cu româna. De asemenea, au venit câțiva tătari. Din moment ce erau străini, ei nu puteau să posede pământuri și nici nu puteau fi legați de pământ. Iată de ce ei erau dependenți de domnitor și alți nobili remarcabili cărora trebuia să le plătească o anumită taxă, fie aur, fie zile lucrătoare, fie bunuri, iar, în schimb, ei obțineau protecție din partea acestora. Și atâta timp cât nu aveau pământuri, nu puteau fi numiți pământenii, cum ar fi astăzi situația străinilor din diferite țări care nu pot fi numiți cetățeni. Pe de o parte, domnitorul poseda toate pământurile țării și, pe de altă parte, el îi avea în stăpânire pe străinii care veneau în țară. Există un obicei ca domnitorul țării să dea nobililor bogății diverse pentru a le cumpăra prietenia umiltoare și pentru ca aceștia să i se supună. De asemenea, el le dădea dreptul de a strânge impozite în bani sau zile lucrătoare de la oamenii băștinași dar și de la rromi. Este de remarcat faptul că domnitorul dădea astfel de drepturi preoților și călugărilor pentru ca ei să se roage lui Dumnezeu pentru el și sufletele membrilor decedați din familia lui. Nu putem să spunem că situația era foarte dură, deoarece rromii continuau să vină pe acele timpuri în

aceste două state danubiene, chiar dacă sistemul fiscal devenea din ce în ce mai riguros. În ciuda acestui fapt, ei aveau avantajul să circule și să lucreze fierăritul sau în domeniul muzicii, să se ocupe cu dresarea animalelor, să ghicească și altele. Putem să credem că, la început, ei aveau bani mulți. După o situație concretă, ei rămâneau într-un sat și alegeau să umble prin altele, ceea ce nu puteau face șerbii.

Ambele state se bucurau de o situație geografică bună, având drumuri spre Europa și Asia. În acest mod numeroși meșteșugari aveau posibilitatea de a-și vinde lucrurile locuitorilor. În secolul al XV-lea Țara Românească cade sub suzeranitatea Imperiului Otoman, pierde întreaga Dobroge și le plătește otomanilor un tribut anual pentru ca Țara Românească să continue să fie recunoscută ca țară liberă. Schimbările urmează să fie în secolul al XVI-lea, mai ales între anii 1484-1540 când economia se înrăutățește. Odată cu venirea otomanilor apar multe probleme. Ei invadează țărani de pe malul Dunării și din preajma Mării Negre, ei închid toate drumurile comerciale și le trec în mâinile musulmanilor. Tranzitul economic este oprit, taxarea și corupția continuă să crească din ce în ce mai mult, tehnologia rămâne în urmă, lucrările agricole se reduc considerabil, fiind nevoie de multe brațe de lucru. Seniorii mari și mici continuau să ridice taxele, iar fanarioții de la Istanbul, de la Constantinopol voiau taxe precum fuseser înainte. Secolul XV este perioada de tranziție, apar cărți vechi, în latină și greacă, care relatează despre un foarte interesant episod, când domnitorul Vlad al Treilea Țepeș (Dracula) se răzvrățește împotriva Porților Lumii (Imperiului Otoman) în anul 1459 și refuză să mai plătească sultanului haraciul, doi ani mai târziu avea să-i alunge alunge pe otomani din orașul Giurgiu, peste Dunăre, și, astfel, rupe alianța cu sultanul Mehmed. Mai târziu, avea să aibă probleme mai mari cu partea ungurească, până în clipa morții – în anul 1476. Din perspectiva rromă, important este că Vlad i-a chemat pe rromi să lupte alături de el, împotriva turcilor și le-a propus să le dea un loc cu sate

bogate, ca răsplată a ajutorului lor. Însă rromi, de frică, s-au ascuns și nu au mers la luptă. Nu se știe până la urmă dacă este legendă sau adevăr dar acest episod este subiectul Țiganiadei, o epopee genială, scrisă de Budai-Deleanu, în anul 1800. În toată cartea sa acesta îi menționează pe rromi foarte precis, ca fiind o etnie, nu ca pe niște robi. În anul 1538 și Moldova cade sub suzeranitate otomană. Criza cuprinde toată lumea. Oamenii săraci și șerbii încercau să fugă dintr-un sat în altul. Boierii, preoții și călugării începeau să-și schimbe drepturile, drepturi care erau acordate de către domnitor și care constau în a strânge taxe de la oameni. Un alt drept era de a poseda aceste datorii pentru ca rromii să nu fugă deoarece în țară era nevoie de lucrători de calitate și noi piețe de desfacere. Taxele care erau strânse de la rromi presupuneau luarea de case, animale, bunuri și alte lucruri. Acești rromi care nu erau încă cetățeni erau priviți ca un fel de proprietate. Stăpânul lor avea un control riguros asupra lor, asupra animalelor și bunurilor acestora. El îi numește robi sau țigani, iar situația lor capătă denumirea de robie sau țigănie, chiar dacă există o diferență veritabilă între acești termeni. Este vorba de o atitudine nemiloasă ce se aseamănă cu situația robilor africani în America și Caraibe. Era timpul când ambele state au început să facă legătura cu economia europeană, să treacă la etapa de comerț internațional și agricultura care fusese exersată până în prezent numai pentru a supraviețui. Toți doreau să devină bogați în urma comercializării peste hotare a grâului și a altor cereale iar pentru aceasta era nevoie de brațe de muncă stabile, ieftine și de calitate. În acest mod a început formalizarea cu forța a sclaviei rromilor. În mod formal, acest proces a fost privit ca un abuz din partea stăpânilor pământeni asupra rromilor. În realitate, în spiritul concepției europene, pentru a elabora o lege nouă, se cereau lucruri fundamentale cum ar fi în primul rând existența unei suport material presupunând o largă experiență, de mulți ani (pentru a nu se spune despre ea că este o excepție) și moral ce presupunea o împărtășire ideologică a majorității (o opinio iuris), pen-

tru ca acea veche practică să devină normă. Prima atestare care vorbește de rromii din Țara Românească este o danie către mănăstirea Tismana, nu departe de Târgu Jiu, în care se spune: „Eu, Dan Voievod.... întăresc dăruirea ce s-a dat în dania mănăstirii Sf. Antonie, domniei unchiului meu, scumpul sfânt, Vladislav Vodă: satul Zidostica cu râul [...] ce are opt pescării și lacul de la Padina până la Moștiștea de Sus și Vodița cea mare ce , pe ambele părți, livezi de nuci și satul Seliștea și moara din Bistrița și cele 40 de familii de rromi.” (*Iată de ce nu este de mirare că sclavia a devenit o lege și că rromii, care aveau o cultură suplă, au rămas în mâinile posesorilor. In Țările Române, încă de la prima atestare a rromilor, din 1385, semnalată tot în documentele unei mănăstiri, Vodița, termenul „ațigan”, care a devenit mai târziu „țigan”, desemna o stare socială, aceea de rob, nicidecum etnia. In documentele de cancelarie domnească autohtonă, abia în anul 1385 se pomenește despre rromi, într-un act de danie către Mănăstirea Vodița (Țara Românească), întărire și recunoaștere, din partea domnitorului Dan-Vodă, fratele mai mare al domnitorului Mircea cel Bătrân și fiul lui Radu Vodă, a daniei „de 40 sălașe de ațigani” făcute mănăstirii menționate de către unchiul său, Vladislav Voievod. Toate daniile făcute Mănăstirii Vodița de Vladislav Voievod au fost întărite ulterior de către urmașii acestuia. Din același document mai rezultă că tânărul Voievod a terminat construirea Mănăstirii Tismana.....*) Vladislav Vodă, care se mai numea Vlaicu, era domnitor în Țara Românească între anii 1364-1376 și darurile sale au fost făcute în anul 1374, iar de rromi nu se menționează nimic. Noi știm doar că el a construit mănăstirea din Vodița (fundăție, ctitorie). La un an după moartea lui Dan, în ziua de 27 iunie 1387, fratele său Mircea, noul domnitor întărește și el dania satelor morilor și a rromilor. Unul din cele mai vechi documente din Țara Românească (document original, în limba slavă, pe pergament) prin care Vladislav I dăruiește în anul 1374 ctitoriei sale (Mănăstirea Vodița) trei sate, venitul domnesc de la opt pescării de la Dunăre și alte bunuri. După moartea lui, la 24 iunie 1377, Mircea, un nou comisar va confirma acest act de donare făcut în

favoare țăranilor și rromilor. În mai 1388 Mircea Vodă dăruiește, din nou, rromi mănăstirii însă interesant este ce spune el: „In fiecare an [dau] dă din nou în fiecare an 350 prăjituri de grâu și zece butoaie de miere, de asemenea 10 vase de brânză și altele 20 de cașcaval, 10 vase de miere, 10 bucăți de ceară și 300 de familii de rromi” – ce lasă să se înțeleagă este că. Este adevărat că Voievodul nu i-a dat pe rromi ci doar taxele pe ei și bogăția pe care o aduc acești rromi (aceasta este semnificația proprietăților feudale asupra oamenilor) pe care trebuia să le ofere, adică dădea bunuri din munca pe care o făceau rromii. În cele din urmă acești rromi au fost realmente robi cu toate că acest cuvânt nu este folosit atât de des – cum spune Nicolae Gheorghe: „nu au fost robi, numai, odată cu anii, românii s-au obișnuit să-i dea laolaltă cu mărfurile, până când i-au perceput și pe ei ca fiind marfă. Obiceiul a devenit lege”.

Astăzi este dificil de a distinge adevărul pentru că au trecut mai mult de 600 de ani în Oltenia. Putem să spunem un singur lucru, odată ce anii treceau coarda se aduna în jurul rromilor. Pe de altă parte, în primele secole, viața pe care rromii o duceau în cele două principate danubiene era relativ bună. Ei nu plecau în alte țări chiar dacă erau oferți în calitate de donație. Prin urmare, din moment ce a izbucnit războiul cu Turcia, viața a devenit foarte dură și ei voiau să se îndepărteze de principatele danubiene. Erau timpurile când se cerea forță de muncă iar drept urmare sclavia lor s-a întărit pentru ca ei să nu plece. Este destul de târziu când întâlnim cuvântul robot sau slav. Și, într-adevăr, din secolul al XVI-lea, găsim ordine ale sultanului, care trimit gărzile de graniță să-i aducă cu forța, în Țara Românească, pe rromi care au fugit în Bulgaria turcească, trecând Dunărea. Trimiteau aceste ordine ca priorități ale domnitorilor: Sumnal Suleiman spunea, în anul 1560: „să se stabilizeze traficul rromilor care vin în Țara Românească, ei sunt **HAZNALE** ale țării domnitorului”. Foarte târziu întâlnim cuvântul „rob”: până în secolul al XVII-lea îl găsim de două ori în scrisori nu pentru a desemna însăși sclavia

ci pentru a denumi seniorul ca sclav al lui Dumnezeu. Încetul cu încetul, pas cu pas, legea cu privire la sclavie s-a întărit din punct de vedere formal în diferite documente cum ar fi în Moldova codul de lege *Pravila* a lui Vasile Lupu. Are ca izvoare legea agrară bizantină de la sfârșitul secolului al VII-lea și începutul secolului al VIII-lea și o lucrare a lui Prospero Farinacci (aprox 1600). Ea este o culegere de legi domnești cunoscută sub numele de *Carte românească de învățătură*, tipărită la Iași în 1646. Fiind o legislație caracteristic feudală, conținea norme prin care, apărându-se în general proprietatea și interesele feudalilor, se consfințea aservirea țăranilor și legarea lor de pământ, precum și inegalitatea împăricinătorilor în fața legilor. În afară de numeroase dispoziții cu caracter general, *Pravila* conținea norme de drept civil, vamal, fiscal și de drept canonic. De asemenea, sunt 40 de paragrafe consacrate sclaviei rromilor. După 16 ani, în anul 1662 în Țara Românească a apărut codul lui Matei Basarab, a cărei mari părți este reluată de Vasile Lupu și celelalte părți au fost reluate de greci.

În prima perioadă toți sclavii erau în posesia domnitorului, precum: romii care veneau în mod spontan în principatele danubiene, unde aveau o viață mai bună decât printre turci, dar și rromii pe care domnitorul îi captura în bătălii. Pe lângă aceasta, atât romii cât și domnitorii erau implicați în războaie. De exemplu în anul 1471 domnitorul Moldovei, Ștefan cel Mare a capturat 17000 de rromi în Țara Românească pe care îi va duce în Moldova. Pe de altă parte, orice rrom care umbla fără stăpân 100 de metri devenea automat sclavul domnitorului. Pe măsură ce anii treceau, domnitorii celor două principate îi împărțeau pe rromi la biserici și mănăstiri, îi dădeau pe mâinile preoților pentru ca aceștia să se roage lui Dumnezeu pentru binele și bunăstarea lor. Astfel, numărul de sclavi rromi în instituțiile religioase creștea, iar pe parcursul primului secol rromii sunt menționați ca donații ce sunt făcute mănăstirilor. De asemenea, la porunca domnitorului, rromii sunt dați și boierilor, iar în consecință se formează trei grupuri de rromi: primul

grup îl constituie robii domnești „țigani domnești”, ce aparțineau domnitorului și familiei sale și deveneau mai târziu robi ai statului, „țigani gospozi și țăgani statului”, ce, în secolul XIX, formau cea mai mare categorie. Când acești rromi nu aveau de îndeplinit nici o sarcină, cum ar fi construcția caselor sau a palatelor pentru domnitori, ei aveau dreptul să circule, dar erau obligați să plătească domnitorului o taxă mare. Ei cădeau sub răspunderea șefului de închisori. În Moldova, soțiile domnitorilor dispuneau și ele de sclavi, pe care îi întâlnim în anul 1429 când voievodul Alexandru îi oferă soției sale Marina câțiva rromi. Cea de-a doua categorie o constituie rromii de la mănăstiri și biserici care se numesc țigani mănăstirești. Acești rromi s-au așezat cu traiul în jurul locurilor sfinte. Viața acestora este foarte dificilă pentru că în mănăstire nu erau gadje șerbi iar rromii erau obligați să se ocupe de îngrijirea pământului. De multe ori, ei construiau biserici și mănăstiri, de

exemplu, se știe că 800 de rromi au construit vestita mănăstire de la Cașin în secolul al XVIII-lea. Știau să picteze și icoane, o îndeletnicire cu care, probabil, au venit din India sau pe care au învățat-o în Mica Asia. Și astăzi acești rromi au case pe locuri bune, în preajma mănăstirilor. A treia categorie de rromi sunt cei ce erau sub supravegherea boierilor și erau numiți țigani boierești care aveau diferite profesii; aceștia erau vânduți, cumpărați, precum și oferți în calitate de donații, zestre, confiscatii etc.

Cumpărarea și vânzarea sclavilor începe mai cu seamă în secolul al XVI-lea. Deseori rromilor li se spunea pe nume, ceea ce indică un adevărat început al sclaviei. Putem afirma că în acele timpuri domnitorul dădea taxe mănăstirilor ce reveneau de pe urma fiecărui rrom, iată de ce întâlnim mai des confirmarea donațiilor decât însăși realizarea acestora. Aceasta se explică prin faptul că familiile rromilor se înmulțeau, erau copii care se nașteau și bătrâni care mureau și prin urmare confirmarea era necesară pentru ca preotul să știe pentru cine trebuia plătită taxa. Mai târziu ei au început să-i vândă pe rromi ca pe niște animale sau bunuri, iar acest obicei tacit s-a transformat într-o nouă lege, care din nefericire, era percepută ca fiind o procedură „normală”, nu ca un abuz care nu avea o bază legală, așa cum mulți afirmă. prin intermediul unui abuz realizat de stăpânii pământeni neavând nici o bază legală. Printre gadje dar și printre gadje săraci și sclavii rromi era posibilitate de trecere, pe de o parte prin intermediul unei proceduri numite iertăciune și pe de altă parte prin căderea în sclavie. De exemplu: „Un bărbat din Moldova care se căsătorește cu o țigancă devine la rândul său țigan și o femeie din Moldova care urmează să se căsătorească cu un țigan devine la fel țigancă.” Acest citat care datează din secolul al XVII-lea scoate în evidență faptul că cuvântul țigan nu indică o etnie ci un statut – când se spune, în limba română, țigan, găsim, din aproape în aproape (de exemplu, în legi), în greacă *κασιβέλι*, un cuvânt ce vine din limba vedică *“cattivelli”* și înseamnă *“prins, legat, slav, rob”*. Majoritatea rromilor trăiau în sărăcie și mizerie dar nu trebuie să uităm că mulți

gadje din sate erau sufocați de datorii iar ei și copiii lor rămâneau mereu înfometați. Se ducea o luptă împotriva foametei, bolilor și morții mai ales în timpul iernii. Rromii și gadje nu făceau același lucru. Pe de o parte gadje se ocupau de prelucrarea câmpurilor, de agricultură și creșteau animale precum ar fi oi, capre, porci și bivoli. Pe de altă parte rromii realizau activități care erau străine pentru gadje. Mulți dintre ei prelucrau fierul, bronzul și cuprul. Rromii care trăiau la curtea stăpânilor și a domnitorului erau fierari și unelteau potcoave, cuie metalice, chei, lăcate, cuțite, secere și săbii. Ei știau să facă cuirase din metal pentru ca domnii lor să poată să meargă la război. Astfel rromii aparțineau domnitorului, boierilor și mănăstirilor și se numeau lăieși pentru că ei se deplasau în grup și deseori gadje aveau frică de ei. Când rromii nu avea de lucru la curtea boierului ei circulau în căutarea unui loc de muncă pentru că erau nevoiți să-și achite taxele destul de mari. De asemenea Alți rromi conduceau căruțele stăpânilor, erau vizitii, unii dintre ei fabricau roți, în special axe și turnurile mecanice ale roților. De asemenea, ei știau să sudeze diferite metale, să spoiască cazane, lucrau ca frizeri și făceau bărbi, alții lucrau în calitate de olar. Mulți dintre ei se ocupau de prelucrarea lemnului, alții se îndeletniceau cu țesutul, croirea hainelor, tăbăcirea pieilor, din piele făceau deseori centuri înguste și largi, unelteau biciuri și cizme și alte tipuri de încălțăminte. Mai mult decât atât, ei știau să construiască case, să taie grinzi de lemn și să facă acoperișurile caselor, cunoșteau cum să facă uși și ferestre. Nu toți rromii erau capabili să lucreze fizic. Țiganii care lucrau pentru boieri în calitate de secretari erau numiți grămătici sau țigani cu cărți. Ei știau să vorbească limba greacă și deseori slavona veche care era limba administrației dar și franceza pe care o posedau mai bine decât locuitorii din satele franceze. Ei socoteau foarte bine și se bucurau de încrederea pe care o aveau din partea stăpânului căruia îi calcula banii și bunurile. În mod firesc un număr mare de țigani erau muzicieni, dansatori, cântăreți și erau numiți lăutari sau țigani de mătase. Este adevărat că erau foarte bine îmbrăcați pentru a-i surprinde pe

boieri cu muzica și dansurile acestora. Cu toate acestea țigani erau de cele mai multe ori disprețuiți și îndurau foamea. Astfel limba rromani se uita fiind dificil de a o vorbi din nou până în prezent. Femeile rrome coseau lenjerie pentru dame, altele se ocupau de prepararea bucatelor. Toți acești rromi erau numiți vătrași sau casași sau mai bine zis țigani „de curte”. O altă categorie o constituia țigani „de câmp” care se mai numeau țigani „de ogor”. Din această categorie făcea parte un număr mare de țigani aceștia fiind supuși la cele mai dure munci precum ar fi spargerea blocurilor de piatră, construirea drumurilor, gropilor și a podurilor. Printre lăieși erau rromi care știau să facă pieptene din corn, obiect foarte util în acele timpuri pentru a ucide păduchii, ceea ce nu se putea face cu un pieptene subțire. Rromii lăieși se aflau în diferite situații. Cea mai cruntă perioadă din viața lor a fost în momentul în care erau obligați să lucreze pentru mănăstiri pentru că în aceste locuri nu trăiau țărani șerbi iar preoții și călugării îi istoveau cumplit impunându-i să lucreze fără milă. Trăiau mai ușor dacă erau robi boierești sau domnești, care puteau să umble din sat în sat pentru a face bani pentru plata taxelor. Printre lăieși se întâlneau așa celebrii și bine cunoscuții „netoți” care au fugit de sclavie și s-au ascuns în păduri. Un alt grup de rromi care tot domnitorului aparțineau erau ursarii care se ocupau de dresarea animalelor precum ar fi cea a urșilor, maimuțelor sau caprelor. Ei cumpărau și vindeau catări în diferite sate. Ursoaica era foarte importantă în satele balcanice, țigani aveau un dans specific care se numea tananava, iar sârmanul urs dansa așa cum îl învățau țigani „Joacă bine Martine că-ți dau pâine cu măsline”. Pe de altă parte urșii vindeau reumatismele țăranilor deoarece făceau masaj bun cu picioarele lor moi. Din blana de urs se făceau diferite medicamente pentru orice fel de boală. Acești rromi care îi deserveau în exclusivitate pe domnitori îndeplineau un rol mare în localitățile sătești. În ultima categorie intră robii domnitorului care căutau aur în nisipurile râurilor și în pământurile din munți. Doar acești rromi aveau dreptul de a căuta aur. Existau și rromi care se ocupau de extragerea sării

din pământ, în locuri numite *ocnă*. Deoarece picioarele lor erau mereu afectate de sare ei mureau la o vârstă timpurie. Printre rromii sclavi se întâlneau de fapt rromi români, și anume este vorba de sclavii valahi, care astăzi sunt numiți beiași. Aceștia sunt români care au venit din Serbia de Sud și care erau specialiști în prelucrarea lemnului, de exemplu ei unelteau copăi și linguri din lemn, ibrice și fuse pentru toarcerea lânii și multe alte obiecte.

Odată cu trecerea anilor viața rromilor devenea din ce în ce mai dură. Gadje au format institutionalizat sclavia pentru ca rromii, care constituiau forță de muncă ieftină și puternică, să nu fugă de pe meleagurile lor. Conform legii, adică pravilei, stăpânul era obligat să-l asigure pe sclavul său cu mâncare și îmbrăcăminte, problema era cât de mult li se oferea din acestea. Această obligație era valabilă doar în timpul slujirii la curtea boierului pentru că din moment ce rromii se deplasau în căutare de lucru, ei nu mai beneficiau de acest drept. Străinii care circulau de altfel în cele două principate danubiene ne povestesc cum stăpânii îi hrăneau pe rromi, cum că hrana acestora putea fi dată porcilor și câinilor. Baza mâncării lor era făina de porumb, iată de ce rromii obișnuiau să caute în câmpuri urzică și alte feluri de plante sălbatice pentru a-și potoli foamea. Din cauza lucrului greu și a foamei pe care o îndurau, mulți rromi erau slăbiți și bolnăvicioși. Hainele lor erau la fel foarte sărăcicioase, de obicei erau haine vechi din timpul armatei, fie cusute din bucăți de materie rămasă de la stăpânii lor sau din perdele rupte. Iarna bărbații purtau haine cusute din covoare vechi. Majoritatea dintre ei mergeau cu picioarele goale iar chiar dacă purtau ceva, atunci aceștia erau caloșii confecționați din piele de câine. Femeile, la rândul lor, purtau de asemenea haine vechi dar iubeau să se îmbrace multicolor, deseori își puneau la brâu o centură roșie iar domnișoarele își împleteau cosițe cu fire roșii. Ele purtau în urechi cercei din cupru sau plumb sau monede care valorau ceva. Rromii „de curte” erau îmbrăcați mai bine dar cei care îi deserveau pe boierii mici făceau tot felul de lucruri, ei lucrau la bucătărie, făceau menaj, hrăneau animalele, muzică, purtând zi de zi

aceeași îmbrăcăminte fapt pentru care se deteriora destul de des, în ciuda mâinii stăpânilor lor. Adesea înfometați, purtau un fel de îmbrăcăminte boierească și Jean Alexandre Vaillant, un francez care umbla prin țările danubiene și care i-a văzut, spune: „Nefericit rromul al cărui stăpân îl hrănește numai cu frac negru și mănuși albe”. Casele păreau a fi mai degrabă grajduri pentru animale decât locuințe în care puteau să trăiască oameni. În multe localități țaranii cereau să fie distinși de sclavi ca să se evite confuzia dintre românități sau vecinătate și robie sau sclavie. Mai mult decât atât, rromilor nu li se permitea să aibă case, iar acei care nu se deplasau trăiau în corturi vechi unde se adăposteau mai multe persoane. Când străinii au văzut aceasta au crezut că acești rromi sunt nomazi. În realitate, ei nu aveau dreptul să dispună de case de locuit. După a patruzecia zi de la naștere, femeia putea să rămână într-o casă veritabilă, de obicei în casa stăpânului pentru că aceasta a dat naștere unei „noi” eventuale bogății. Alți rromi trăiau de obicei în beciuri adânci făcute în pământ, acoperite cu crengi și paie. Francisco Grisellini, un italian care a intrat în unul din aceste beciuri în anul 1750 scria: „Nu pot să redau prin cuvinte felul în care arată bordeiul, în interior nu ajunge nici lumina, nici razele de soare, nici aerul pentru a respira și miroase urât. Oamenii seamănă cu niște animale sălbatice. Focul arde pe piatră iar fumul iese afară printr-o țevă. În jurul focului stau femeile, bătrânii, copiii și se încălzesc sau fac mâncare, unii dintre ei sunt îmbrăcați pe jumătate iar alții umblă complet goi. Ei dorm în jurul focului, pe pământul umed sau pe lâna murdară de oi. Când nu au lemne pentru a aprinde focul ei folosesc baliga uscată de vacă care odată cu arderea acesteia emană un miros insuportabil”. Un alt simbol al sclaviei era măgarul. În multe sate țaranii nu-i lăsau pe rromi să circule cu cai așa cum o făceau gadje, ei puteau să ia cu ei doar măgari ceea ce crea o diferență enormă dintre ei și țaranii mult mai săraci ca ei. Căsătoria în rândul rromilor crea mari controverse. De obicei stăpânii organizau ca tinerii să se căsătorească destul de devreme pentru a da cât mai repede naștere copiilor, care erau

numiți „pui de țigani”. Stăpânul împerechea tineri de treisprezece sau paisprezece ani, el alegea cine cu cine să se căsătorească, organiza localul în funcție de interesul acestora ca în cazul animalelor. Așa cum scrie George Sion: „După ce stăpânul a observat că robii lui sunt insuficienți și că numărul lor nu crește așa repede cum el și-ar dori, a găsit de cuviință să îmbunătățească el situația. A decis ca toți băieții rromi, începând cu 16 ani, și toate fetele rrome, începând cu 13 ani, să se căsătorească cât mai repede. Fără să îi întrebe dacă vor sau nu, a făcut o listă de nume în care preciza cine cu cine se va căsători iar preotul bisericii, în următoarea duminică, a cununat, într-o zi, 50 de cupluri rrome, după lista boierului. Nu exista nici un fel de bucurie pentru aceste căsătorii, nici din partea tinerilor, nici din partea părinților, pentru că ei doreau altceva dar stăpânul, chipurile, îi făcea pe toți să se bucure – de frica biciului. Și îndrăgostiții se puteau căsători, dacă stăpânul îi lăsa. Neplăcerile apăreau când tinerii care se iubeau hotărâu să se căsătorească fără permisiunea stăpânului deoarece sclavii se puteau căsători doar cu consimțământul acestuia. Dacă erau din aceeași curte, nu era mare lucru, dar, când erau de la curți diferite, cu stăpâni diferiți, se dorea ca, mai înainte, să ceară autorizație de la ambii stăpâni, iar aceștia, trebuia să găsească, între ei, o situație convenabilă: Dacă se întâmpla o astfel de cuplare atunci stăpânii stabileau un acord între ei. Stăpânul care lua sclavul femeie sau bărbat trebuia să-i ramburseze celui alt stăpân bani pentru pierderea făcută. El era obligat să plătească 70 de lei pentru băiat și 50 de lei pentru fată. O altă opțiune era de a oferi un alt sclav în locul celui pierdut pentru „a nu destrăma familia”, precum ne-o demonstrează un vechi document ce datează din 1634. În ciuda acestor cuvinte convingătoare, când stăpânii nu găseau limbă comună între ei puteau să-i despartă pe tinerii care se iubeau. Acest lucru se întâmpla cel mai des atunci când unul din sclavi lucra la curtea domnitorului și celălalt aparținea bisericii sau proprietarilor de moșii. În anul 1743, Constantin Mavrocordat, personalitate cultă și înțeleaptă, care cunoștea destul de bine filozofia

modernă, a promulgat o lege ce se numea *așezământ* prin care despărțirea rromilor căsătoriți era interzisă. O altă lege care i-a eliberat pe șerbi se numea *slobozirea*, apărută în Țara Românească în anul 1746 și în Moldova în 1749, lege care nu se referă la rromii sclavi. Preoții cereau ca rromii sclavi să se cunune în biserică doar începând cu anul 1752 iar până la acest an ei erau tratați ca niște animale, în ochii preoților.

O altă problemă era atunci când un sclav se căsătorea cu o gadje (femeie nețigancă), în acest caz persoana liberă devenea imediat sclav. Este adevărat faptul că nu toți se căsătoreau din dragoste pură, era la mijloc un interes pentru cei care deveneau sclavi deoarece, chiar dacă erau oameni liberi, ei nu reușeau să plătească taxele mari. Pe de altă parte bogăția stăpânului creștea. În anul 1766 în Moldova s-a interzis acest tip de mariaj pentru ca domnitorul să nu piardă un contribuabil liber care ar putea să-i plătească taxa. Iarăși persoanele căsătorite erau despărțite cu forța și se spunea că copiii acestora rămâneau liberi printre gadje din Moldova. În anul 1780 în Țara Românească, mai cu seamă în codul civil al lui Ipsilanti există o afirmație din care aflăm că trebuie separate și bătute persoanele căsătorite cu statut diferit, când unul este țiganc și altul nețiganc, mai bine zis de destrămat mariajul dintre un sclav și un gadje (nerom). Cu toate acestea, copiii vor rămâne liberi. În anul 1785, în Moldova deja, Sobornicescul Hrisov declara că astfel de mariaje sunt împotriva onoarei și legii, precum că ele contrazic regulile pe care se bazează țara noastră și ele trebuie să fie oprite cu forța. Copiii născuți în urma acestei căsătorii vor rămâne sclavi. Această lege este întărită la începutul secolului al XIX-lea.

Pentru a circula dintr-un oraș în altul, sclavii trebuiau să aibe o autorizație scrisă de stăpân. Chiar dacă exista o lege cu privire la rromi, ea conținea informație doar ceea ce ține de drepturile stăpânului asupra rromului și reguli emise împotriva lor, folosite în momentul în care aceștia greșeau față de gadje. Întregul sistem i-a autorizat pe rromi să formeze Rromani Criss cu scopul de a remedia conflictele care apăreau între ei. Astfel ei erau supravegheați de vătăfi. Când

rromii greșeau față de gadje, stăpânul rromului își asuma răspunderea pentru această greșală ca și cum ar lua apărarea unui copil sau a unui câine. În acest caz stăpânul plătea o despăgubire. Dar dacă rromii furau vreo găină sau vreo găscă, atunci stăpânii nu făceau nimic, deoarece ei nu voiau să se coboare la nivelul unui furt de găină, așa cum era scris în Pravila lui Vasile Lupu care datează din 1646. Când stăpânul nu voia să-și asume responsabilitatea, partea adversă putea să-l bată pe rromul vinovat. Rromul nu avea personalitate juridică, ceea ce înseamnă că el nu avea dreptul să dea în judecată pentru a i se face dreptate, el nu avea dreptul să se apere, în fața justiției el era neputincios ca un animal. În mod teoretic, această procedură putea să se soldeze cu condamnarea la moarte, dar stăpânii nu voiau să piardă o parte din bunurile lor și obișnuiau să-i bată pe sclavii lor până la sânge. Intendentul sau așa numit ciociul era cel care îi pedepsea pe rromi. Uneori el își lua angajamentul de a-i pedepsi iar alteori îi împuternicea pe alți rromi să-i bată pe sclavii vinovați. De obicei, el apela la frațele sau feciorul vinovatului. Instrumentul de tortură era falanga ce consta dintr-un sul de lemn cu care se imobilizau picioarele vinovatului pentru a fi bătut la tălpi. Acesta era bătut până se înmuia pielea, după care era dat prin sare sau sodă. Alexandre Vaillant este de origine franceză și a călătorit în principatele danubiene. El povestește cum a văzut un rrom bătut cu falanga din cauza unei farfurii care nu era bine ștearsă. El nu ne mărturisește exact unde s-a produs incidentul, în Muntenia sau Moldova. Astfel spus, injustiția față de rromi era fără sfârșit. Ei nu puteau nicidecum să se apere. Deseori rromii erau bătuti pe nedrept, aceasta se întâmpla atunci când stăpânul sau soția, precum și intendentul sufereau de crize de nervi. De multe ori moartea survenea de pe urma loviturilor. În 1836 un călător dintr-un sat din Germania s-a mirat de acestea, la care un gadje i-a răspuns: „Țigancul este obiectul nostru și putem să facem cu el tot ce vrem”. Sclavia nu-i părăsește pe rromi nici după moartea acestora. În multe sate ei erau înmormântați în cimitire dar separat de gadje. Se zice că rromul se naște sclav,

așa precum o spune codul, și moare la fel sclav, diferențiindu-se toată viața de gadje. De fapt o primă diferență dintre ei era că rromii nu aveau cetățenie personalitate juridică și că nu puteau să-și apere drepturile de om. O altă diferență consta în faptul că ei erau cumpărați și vânduți ca niște oi. Prețul de cumpărare era mereu diferit pe parcursul istoriei. Între 1560 și 1660 prețul pentru cumpărarea lor a crescut considerabil. Pentru un bărbat se plătea de la 500 de aspri până la 3000 de aspri, pentru femeie – de la 100 de aspri până la 1000 de aspri în perioada în care un cal bun turc costa 1500 de aspri. Un sălaș, tata, mama și copii costau în medie 10000 de aspri. Un rrom care a făcut studii valora mai mult deoarece cunoștea deja cum să exerseze o profesie spre deosebire de altul care nu cunoștea nimic. Despre aceștia din urmă se spunea că se vindeau ca suflete goale. Pe parcursul următoarelor secole, va fi destul de dificil de a cunoaște adevăratul preț al unui rrom deoarece apar noi monede ca taleri, ducați, șechini, galbei etc. Documentele ne demonstrează cum gadje fac schimb de rromi pe de o parte și cai, viței și bivoli pe de altă parte. Începând cu secolul al XIX-lea gadje încep să-i vândă pe rromi în funcție de greutatea corpului, cu cât erau mai grei cu atât erau mai scumpi, iată de ce erau hrăniți bine înainte de a fi vânduți. Doar muzicienii, violoniștii, bucătarii și alți rromi care aveau o profesie bună, adică grămaticii nu erau vânduți în funcție de greutatea lor corporală. La general putem afirma că prețul pentru vânzarea rromilor a scăzut la sfârșitul secolului al XVIII-lea, economia a atins un alt nivel iar sclavia nu mai era atât de rentabilă ca mai înainte.

De asemenea, rromii aveau posibilitatea de a deveni liberi sau gadje noi, cum se spunea, în momentul în care stăpânul lor murea și lăsa testament sau atunci când adunau bani suficienți pentru a-și obține libertatea. În secolul al XVI-lea un rrom pe nume Ștefan Răzvan a devenit liber și chiar foarte faimos în istorie, fiind un simbol de dezrobire al țiganilor. El s-a născut sclav în Muntenia fiind trimis de mic la curtea Moldovei ca să slujească mitropolitului țării Anastasie care l-a învățat, l-a eliberat și l-a făcut boier fără să fi fost fecior de boier.

Apoi a fost trimis la Istanbul unde a devenit comandantul cazacilor și al polonezilor. Pentru acea perioadă era caracteristic faptul că oamenii din Moldova, Țara Românească și Transilvania visau să-și unească pământurile și să formeze un stat pe care l-ar numi Dacia Nouă. Domnitorul Țării Românești, Mihai Viteazul susținea această acțiune dar domnitorul Moldovei Aron Tiranul nu dorea să unească aceste țări. Astfel, cel dintâi l-a chemat pe Ștefan cu ajutorul căruia l-a detronat pe Aron, l-a făcut prizonier și l-a trimis în orașul Aba Iulia după care i-a luat locul devenind domnitor al Moldovei în aprilie 1595. Mihai Viteazul și Ștefan au luptat împreună pentru a-i alunga pe turci dincolo de Dunăre, în Bulgaria. Din nefericire pentru el, când s-a întors Ștefan în Moldova, și-a găsit tronul ocupat de un preot din familia Movilă, încoronat de Polonia care se temeau de înființarea Noii Dacii, ca un nou, puternic stat, ortodox, nu catolic... Astfel Ștefan a preluat tronul Moldovei. Ștefan Răzvan a domnit până în decembrie 1595. În bătălia de la Șcheia, după o bătălie nedreaptă, Ieremia Movilă a câștigat și a luat decizia tragerii în țepă a lui Răzvan lăsându-l în afara orașului Suceava. Acestea s-au întâmplat la data de 13 decembrie 1595. A trebuit să treacă 300 de ani pentru ca pământurile Moldovei, Țării Românești și Transilvaniei să se unească. Ștefan Răzvan a fost sursă de inspirație pentru poliglotul român B. P. Hașdeu, care a dominat prin vocația universalității cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea, ca reprezentant al gândirii științifice umaniste, însetat de cunoaștere și creație. El a scris drama romantică „Răzvan și Vidra”, unde spune că Răzvan a fost ucis pentru nedreptatea robiei. ce reprezintă o viziune pașoptistă asupra trecutului, în spiritul ideilor „Introduției” la „Dacia literară”. În această piesă de teatru el descrie cum Răzvan a luptat împotriva injustiției și sclaviei. Legende spun că Răzvan întreținea relații cu rromii, participa la reuniunile lor serale și dorea să abolească sclavia șerbilor și a rromilor pentru a-i elibera, din care motiv i se va trage moartea. Aceste afirmații nu pot fi dovedite, nu se știe dacă sunt adevărate sau false, dar cel puțin sunt interesante ca teză.

Nicolae CORBEANU

Lumea feerică a reclamelor

Abstract

Acest scurt articol este un eseu pe marginea publicității (a reclamelor de la tv.) care, despărțite de duritatea cotidiană a lumii reale, ne inunda cu sentimentul stenic al unei existențe euforizante, chiar perpetuu fericite. Între violența din buletinele de știri și eternitatea frumoasă pe care o promit reclamele de la tv., dincolo de contradicția evidentă, se insinuează axiomaticul enunț: reclama e sufletul comerțului.

Cuvinte-cheie: publicitate, reclamă, euforie, manipulare, comerț.

This short article is an essay on publicity (TV advertisements) which, separated from the everyday hardness of real world, floods us with the invigorating feeling of an euphoric existence, even an ever-happy one. Between the violence in the television news and the beautiful eternity that the TV advertisements promise, beyond the obvious contradiction, the axiomatic enunciation insinuates: the advertisement is the soul of commerce.

Keywords: publicity, advertisement, euphoria, manipulation, commerce.

Ați văzut sau ați auzit vreodată vreo reclamă în care să fie vorba și de dezavantajele produselor sau ale serviciilor prezentate? De pildă că fumatul pregătește un foarte bun teren pentru cancerul pulmonar? Sau că a consuma prea frecvent votcă (sau whiskey sau coniac, în funcție de orientarea politică) poate duce la alcoolism, la depresie, la neplăcerile și suferințele provocate de dezalcoolizare? Eu n-am auzit astfel de reclame și nici nu cred că există. Despre preț, de cele mai multe ori nici nu se vorbește, prețul fiind un fleac de care nici nu merită să vorbim.

O să spuneți că, în Germania, reclamele pentru băuturi alcoolice și pentru țigări sunt, în ultimul timp, interzise. E adevărat. Dar, după criterii necunoscute mie, tot mai scapă, din când în când câte una. E adevărat

și că berea, până la 15 grade tărie, nu e considerată în Germania băutură alcoolică decât de fundamentalisti incapabili să facă cea mai mică concesie. De aceea, dacă poliția te prinde cu o alcoolemie de până la 7 la mie, nu pățești nimic. E voie.

Dar nu despre reclamele interzise ale produselor discutabile vreau să vă vorbesc, ci de cele pentru produse normale (sănătoase nu citez să zic) admise sau tolerate.

La o oră de maximă audiență, pe ecran, o cuconiță dulce, cu ochii și gura numai zâmbet, ne anunță că acum o să facem o foarte scurtă pauză de publicitate (cuvântul „reclamă” fiind prohibit în astfel de contexte). Și atunci încep să curgă reclamele, botezate în ultima vreme chiar „informații”, adică, mă-nțelegeți, absolut obiective. Dacă ai consuma într-o zi, doar așa, de gustare,

câte-un produs din cele pentru care se face „publicitate” în pauza cea scurtă, ai ajunge ușor la vreo trei mii de calorii, destul ca după câteva luni să devii un supraponderal cu probleme despre care nici nu vreau să vorbesc.

Apare, de pildă, o tânără mămicuță care oferă micuților ei batoane de ciocolată marca... nu spun care, marcă de prestigiu. Dar micuții o refuză și mămicuța rămâne siderată. Cum e posibil să refuze desertul lor preferat? Micuții aleargă apoi în grădină și se instalează în scrânciob. Căci abia atunci savurează pe deplin gustul divin al batoanelor de ciocolată. Abia atunci înțelege și mămicuța refuzul lor și se liniștește... mâncând un baton de ciocolată.

Minutele se scurg și foarte scurta pauză de, vorba aia, „publicitate” se lungește de la două minute la cinci, și din cinci se fac zece și ai impresia că nu se mai termină.

Vine o reclamă pentru o bine cunoscută

marcă de pizza. Consumatorii sunt, bineînțeles, o pereche de tineri cum nu se poate mai frumoși și mai îndrăgostiți unul de altul. De fapt ea nici nu apare în cadru, în schimb apare el ducând la gură cu furculița o bucată de pizza și rămânând cu furculița suspendată, vrăjit de frumusețea fetei. Până la urmă, fascinația exercitată de pizza se dovedește totuși mai puternică și frumosul băiat reușește să introducă bucățica în gură.

Apropo de băieți frumoși. Vă puteți imagina un băiat frumos care să nu se umfle în pene cu tatuajele lui (de preferință tridimensionale, ultimul răcnet) ce îi acoperă corpul de sus până jos, care să nu aibă suprafața craniului împărțită în zone distincte, unele complet rase, altele cu un păr săbatic, încălțit artistic și care să nu poarte o așa-numită „barbă de trei zile”? De la celebrul George Clooney și până la funcționarul comunal de la salubritate care îmi deșertea ză luna pubelele, toată lumea masculină cu

adevărat viguroasă poartă barbă de trei zile. E adevărat că mai sunt și unii reacționari paseiști, ca mine, care, de la vârsta de 16 ani, persistă cu încăpățănare în greșeala de a acționa contra vântului și de a se rade zilnic, dar ei sunt, slavă Domnului, în minoritate și din ce în ce mai puțini. Problema este doar că o barbă de trei zile sau de trei săptămâni e, de regulă, țepoasă, ceea ce o poate deranja pe iubita obișnuită să se răsfețe cu suprafețe moi. Dar e o problemă care, din fericire, se poate rezolva. Și atunci aflăm vestea mult așteptată cum că, dacă folosim produsul prezentat, barba noastră devine moale și mătăsoasă, iar iubita abia așteaptă s-o mângâie.

Dacă vă cade cumva părul, preparatul X va opri căderea lui și va consolida părul rămas disponibil. Dacă sunteți femeie și părul vă este lipsit de vigoare și relativ puțin, sprayul Y îi va da volum și strălucire și va fi o plăcere pentru dumneavoastră și pentru admiratori să vă fluturați în vânt bogăția de cosițe aurii. Dacă nu vă odihniți prea bine în patul dumneavoastră, firma de mobilă Z vă oferă un pat uriaș în care veți dormi ca un urs care hibernează. Iar dacă,

totuși, vă treziți dimineața obosit, fără chef și în situația de a nu vă putea concentra la treabă, un păhărel din miraculosul elixir W vă va asigura energie, bună dispoziție și dor de muncă pentru întreaga zi. Și așa mai departe. Aș putea continua, dar literele alfabetului nu mi-ar ajunge nici pe departe pentru exemplele pe care le-aș putea da.

Vă deprimă nenumăratele catastrofe cu care ne bombardează buletinele de știri? Vă sperie știrile despre evoluția de neoprit a maladiei ebola și a teroriștilor islamiști care vor să instituie statul islamic în Orientul apropiat? V-ați săturat de știrile despre inundațiile devenite generale, care s-au extins din sudul Europei până la Marea Nordului? Nu mai vreți să auziți zilnic despre Erdogan, care vrea să-i facă concurență lui Putin, nici despre adolescenții care pun mâna pe pistol și se apucă să-și lichideze profesorii și colegii? Vă sfătuiesc să nu vă mai uitați la buletinele de știri, ci numai la micile pauze de publicitate dintre. Veți descoperi o lume luminoasă și senină, cu oameni tineri, sănătoși și fericiți, în care totul funcționează ireproșabil. E lumea feerică a reclamelor. Din păcate numai virtuală.

